

د پښتو ټولني د نشراتو لمبر (٤٥)

پښتو سندرې

ليكونكي
گل پا چا «فت»

د پښتو ټولني مبصر او د صحافت او تاأبف
د نشراتو لمانځنه
Ketabton.com

کابل - ١٣٢٥

مطبعه

عمومي

فهرست

مخ	عنوان
أ.....	د کتاب نبوده
- 1 -	حمد
- 1 -	مطلب ته را بلنه
- 4 -	په مقصد پیل
- 17 -	د روښانیانو دوره
- 18 -	میرزا خان انصاری:
- 28 -	د خټکو دوره
- 28 -	خوشحال خان
- 39 -	عبدالقادر خان خټک
- 44 -	د مهمندو دوره
- 44 -	رحمان بابا او حمید
- 68 -	(۱) یونس، موسی خیل(۱)
- 80 -	(۲) پیر محمد کاکړ(۱)
- 92 -	خلوریخی
- 93 -	(۳) کاظم خان (شیدا)(۱)
- 106 -	(۴) علیخان خټک(۱)
- 109 -	د هجران سندره
- 118 -	(۵) عبدالرحیم هوتک(۱) ۰
- 125 -	(۶) احمد شاه بابا(۱)
- 130 -	د علماء او روحانیونو اشعار
- 148 -	د ساز او سرود بدلې
- 160 -	لنډۍ
- 170 -	د شاعرانو قضاوتونه

د کتاب بنوونه

دا کتاب په ۱۳۲۳ کښې د حمید د اشعارو تر اوومې نمونې یعنی د کتاب په اوسنیو مخو تر (۶۰) صفحو لیکل شوی و، او د کال په مطبوعاتي جوازرو کښې یې د ښاغلی وزیر اقتصاد لمری جائزه په پښتو تالیفاتو کښې واخستله.

سر کال چه د کتاب د چاپولو وار راغی نو د کتاب د تکمیل د پاره ور پسې نورې برخې هم ولیکل شوې او کتاب تقریباً یو په درې زیات شو.

پدې کتاب کښې د پښتو غوره او منتخب اشعار او هر ډول سندرې ټولې شویدي مگر یواځې منتخب اشعار ورته نشو ویلی ځکه چه په اشعارو باندي ادبي تبصره هم شویده او د ادبي انتقاد روح هم پکښې لیده شي، د پښتو سندرو تاریخ هم پکښې په اجمالي ډول پروت دی او د شاعرانو مقابله او موازنه هم په صریح او غیر صریح ډول تر یوه حده شویده.

پدې کتاب کښې د پښتو شعر د تاریخ په لحاظ له (۱۳۹ هجري) څخه تر (۱۳۰۰) پورې له نظر لاندي نیول شویدي. او د دې لامله چه د پښتو شعر سیر او تحول له هغه وخته تر دغه وخته پورې معلوم شي د یوه شاعر په یوه شعر هم اکتفا شویده.

د ادبي تبصرې او شعري تحلیل په لحاظ د پښتو شعر د نوعیت په اعتبار په درې دورو ویشل شوی چه د روښانیانو دوره، د خټکو دوره، د مهمندو دوره ورته ویل شویدي او دغه هره دوره د کتاب باب بلل کېږي.

د کتاب په آخر کښې دوه بابه نور هم شته چه یو باب د علما او روحانیونو اشعار دی او بل ته د ساز او سرود بدلې ویل شویدي.

په دغه هر باب کښې چه څو تنه شاعران راغلي دي د لوبو او وړو فصلونو حیث لري. پدې شاعرانو کښې چه د چا قلمي یا چاپي دیوان لاس ته راغلی دی په هغه باندي مفصل بحث شوی او شاعري یې تر یوه حده چه وخت اجازه راکوله خپرلی شویده. پدې جمله کښې د پښتو یو ښه شاعر اشرف خان هجري چه دیوان یې نه و بیخي پاته شو ځکه چه په یو څو نمونو باندي ما په ده څنگه چه د یوه لوی شاعر حق تقاضا لري څه نشو لیکلی او په نیمگری بیان ما ونه غوښتل چه د پښتو مهم شاعر عادي او معمولي شاعر

معرفي شي. د عبد القادر خان په برخه كښې هم ددې لامله چه وخت تنگ و او كارونو اجازه نه راکوله څنگه چه زما زره غوښتل هغسې و نشوه او په لږو ليكلو اکتفا وشوه. زه بايد دلته اقرار وکړم چه ما هيڅکله دومره وخت او فراغت ندی موندلی چه د يوه کتاب د ليكلو او تتبع د پاره کافي وي.

کوم شاعران چه پدې کتاب کښې د هغوی د اشعارو نمونې راغلي دي دادي:
امير کرور- شيخ رضي- نصر- بيت نيکه- شيخ اسماعيل- خربنبون- شيخ اسعدسوري- شيخ متي- قطب الدين بختيار- ميرزا انصاري- دولت- خوشحال خان خټک- عبدالرحمن با با- عبدالحميد مهمند- يونس موسی خيل- پير محمد کاکړ- کاظم خان شيدا- عليخان خټک- عبد الرحيم هوتک- احمد شاه با با- ميا عبد الکریم صاحب- مراد علي صاحبزاده د کامې- علامه حبيب الله قندهاري- ملا عبد الباقي کاکړ- د موسی آخوندزاده صاحب- ملا صيام الدين واعظ- صفت خان د چپرهار- ليونی محمد جي د پکلی- سيد کمال د شگی- صالح محمد- دين محمد د نو ښار- توگل د ښوې- ميرا اپړدی- نوروز- در محمد حائی- احمد گل د گلایي مومند چه ټول (۳۸) تنه کيږي. وروسته تر دې د پښتو څو غوره او منتخبې لنډې راغلي دي او ورپسې د شاعرانو قضاوتونه د پښتو شاعرانو په باب کښې را اخستل شوی.

دا کتاب د دې لامله چه مسلسل نه دی طبع شوی او د کابل په مجله کښې يوه يوه برخه نشر شویده مونږ ونکړای شو چه تصحيح ته يې پخپله ځان و رسوو ځکه ډيرې زياتې طباعتې غلطې پکښې پاته شوی او غلط نامه ئې هم ډيره لويه شوه. دا کتاب که څه هم په اصل کښې يو ادبي اثر دی چه د ذوق او بديعې حس پاللو خدمت کوي يو اخلاقي رهنما هم کیدی شي او لږ لږ سړی له عرفان او تصوف سره هم آشنا کوي د بلند همتی او بلند نظری تعليمونه، د حق او حقيقت خوا ته ترغيب او د معنويت خوا ته رابلنه هم پکښې شته او امید کيدای شي چه لوستونکی په خپلو افکارو او خيالاتو يو ښه تغير او تحول محسوس کړي.

که څوک غواړي چه د پښتو له شعر او پښتنو شاعرانو سره آشنا شي، د زره د اطمینان او د روح د خوشحالی د پاره څه ومومي، د دنيا له ښو او بدو او د انسانیت له مدارجو خبر شي ددې کتاب په اشعارو کښې دې غور وکړي او له شعر سره دې مينه پيدا کړي وايي چه ډاروين د طبيعياتو لوی عالم يو وخت ډير تاسف کاوه چه زه اوس له اشعارو خوند نشم اخستلی او زما دماغ لکه يو ماشين داسې دی چه په دنيا کښې د قوانينو په جوړولو

مصروف دی، دې نوموړی عالم دا هم ویلی دی چه د ذوق او بدیعی حس بایلل د بشري سعادت بایلل دی.

که سړی ښه فکر وکړي په رښتیا چه سعادت له یو ذوق او بدیعی سره تړلی دی او د انسان ټوله خوشحالی له ادبي ذوق او ادبي احساس څخه نشأت کوي، نو که چیرې دا کتاب د ذوق و احساس په روزلو او وینولو کښې څه برخه واخستلی شي دا به زما په خیال یوه لویه معنوي گټه وي چه د شعر و ادب په لمن کښې یې مومو او د مملکت سعادت پکښې وینو

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد

په نامه د هغه خدای مې دا بیان دی
 په سجود بې مخکې سردی لگولی
 هره ونه په قیام ورتنه ولاړه
 همه واره په تسبیح د ده مشغول دي
 هر ماهی بې په اوبو کښې حمد وایي
 چه یو نوم بې په نومونو کښې سبحان دی
 چه بې زورند په رکوع سره اسمان دی
 هر گیاه بې په تسبیح سره زبان دی
 که ملک دی که پیری دی که انسان دی
 هر مارغه بې په چمن کښې ثنا خوان دی

«رحمان بابا»

مطلب ته را بلنه

که د دنیا د نیمګړی بازار له شور و غوغا نه لږ څه لرې شو، که د غرو دزرکو او دېنې د بلبلو آواز ته غور کښېږدو، که د جړوبیو او آبشارونو شور و فریاد ته ښه ځیر شو او د رڼو ستورو د سترګونو په معنی وپوهېږو، که د زمانې یادداشتونه را برسېره کړو او سترګې وغړوو، پدې شنو ناوونو او ښکلو درو کښې د پښتو ډېر شاعران وینو چه لکه سرشار آبشارونه د خپلو اوبکو له کاروان او شور و فریاد سره تېر شويدي چه تر اوسه ئې آوازونه پدې پاکه هوا کښې ګرزي او د آسمان په شنه ډنډ کښې غوتې وهي.

پدې غرو او رغو کښې ډېرې د سورنارې لکه د شپنو شپلې اوچتی شوی چه اوس هم زرکې ورپسې ځان له ګرنگه ولی او د هوا کوترې ورپسې ترورې ګرزی.

هندوکش او سپین غر تر اوسه پوری هماغه نارو ته ګوش به آواز ولاړ دي او د آسمان په لمنو کښې ورپسې څار کوی، د مشرقی تورغر او د تیرا سوی غرونه د همدوی په غم کښې تک تور او لوغړن له تاوه ډک ښکاره کپړی، سیندونه او دریا بونه په همدوی پسې شپه او ورځ ناقراره دی، د کسې غر د همدوی په مناجاتو او رازونیز د خدای په دربار کښې په قیام ولاړ دی. د سوریانو او غوریانو کروړان او پهلوانان په همدغو نغمو کښې راته ځان ښی د روښانه فکرو خاوندان په همدغو شاعرانه نغماتو کښې را سره خبری

کوی او په همدغه عالم کښې د خپلو توریالیو او ننګیالو په نامه خوشحالیو او رحمانی
تعلیمونه اروو.

مونږ له ډېر وخته را ایسې شعر او شاعران لرو چه خانان او قلندران، پاشاهان او امیران،
پیران او باباگان پکښې وینو او افتخار پرې کوو. کوم شی چه مونږ ته له خپلو پلرو او
نیکو، مشرانو او پادشاهانو، فقیرانو او قلندرانو پاته دی او هر څه پکښې شته هغه باید د
قدر او قدر منو په نظر وگورو.

هر څه چه غواړئ او په هر شی پسی چه گرزئ په دغو الهامی نغمو او پښتو سندرو کښې
پیدا کېږی. د پاک خدای مینه او محبت، د بنایست او ښکلیتوب ستاینه، د عشق ناقراری
او لېوالتیا، د عقل سرگردانی او حیرانتیا، د سپینې توری خُل او برېښنا، د ایمان
تینګوالی، د معرفت اسرار، حکیمانه لارښودنی، د صوفیانو نغوتې، د پادشاهانو درې و
دروب هر څه راته پکښې خپل ځان ښئ او پوهیږو چه زمونږ پخوانیو او اسلافو هر راز
شعور درلود او په هر څه ښه پوهېدل.

کله چه مونږ پتی سترگی او په درانه خوب ویده وو، کله چه مونږ د خپلو په قدر نه
پوهېدو او پر دیو سندرو ته به خلقو نخل، کله چه زمونږ رباب ماته او بې سره و، له خپلو
شاعرانو بې خبره وو او د خپل باغ و بڼې د بلبلو په ژبه هم نه پوهېدو، اوس هغه د غفلت
دوره تېره شوه، او زمونږ په ادبی نهضت کښې دومره رڼا پیدا شوه چه په دولسو پېړیو
کښې یعنی د دوهم هجری قرن تر اوایلو پورې د شعر او ادب او پښتونولۍ کروړان او
پاخه استاذان وینو، او په دغه رڼا کښې راته هر راز ښکلې نورانی څېرې ښکاره کېږی او
ویلی شو:

په هر وخت کښې وه زمونږه ډیوه روښانه دروېزه کړې هر چا زمونږ له خوانه

نو که چېرې له دغی روحی غذا او آسمانی الهاماتو سره څه مینه لرئ یا غواړئ چه د
روح او زړه، ذوق او فکر پالنه او روزنه وکړئ، دا اشعار په وارو وارو او په غورو فکرولولئ
مگر په خوارو سترگو او د عدم اعتنا په نظر ورته مه گورئ، څوک چه په دغه مرض اخته
وی هغه پدې خوند نه پوهیږی او نه ورځنی څه فایده اخستلی شی، لکه چه یوه سمسور
باغ او ښکلی گلزار ته ډېر د هوا مرغان رابښکته کېږی مگر کومه برخه چه بلبل او بورائی
د گلو په ننداره کښې لری ښائی چه نور ډېر مرغان ئې ونلری، انسانان هم ټول په دغه
برخه کښې یو راز نه دي او لکه چه خوشحال خان خټک وائی:

دوه سړي په باغ کښې گډ شي يو گل گوري دویم گرزې په طلب د خارو خس

خوڪ د ڪلو سيل ڪوي او خوڪ پڪنبي خس و خاشاك لتوي، د حينو سترگي پتي ڪري
وي او هبخ نه ويني، حيني نور په هره شنه پانه ڪنبي د معرفت دفترونه لولي، په شعر او
وينا ڪنبي هم حيني داسي لطايف او خوندونه وي چه غافلانو او بي اعتنا خلقو ته خان
نه نبي او هر خوڪ ئي نهي ليدلي.

دا خبره ماته د اشعارو د انتخاب په وخت ڪنبي خو خو حله په تجربه معلومه شوېده چه
په سرسري نظر راته حيني بيتونه عادي او معمولي واپسېدل مگر په حقيقت ڪنبي هغسي
نه و، چه يو مثال ئي اوس هم راته ياددي او هغه د عبدالقادر خان دا بيت دي:

وائي چه وبال دي چه نظرونه مڻه مخ ته

ما په دواړو سترگو قبول ڪري دا وبال دي

که خوڪ د عبدالقادر خان ديوان داسي لولي لکه چه د صرفميرگردان ڪوي يا په بي
اعتنائي ورته ڪوري دا بيت به ورته محض خبره ښکاره شي مگر همدغه ساده خبره يو
شعري لطف لري چه هغه په دواړو سترگو قبول دي حڪه چه دا محاوره دلته اصطلاحی
او حقيقي دواړه معنوي افاده ڪولي شي او وروسته تر لږ التفاته معلومېري چه د دیدن په
وخت ڪنبي دا مصرع ويل (ما په دواړو سترگو قبول ڪري دا وبال دي) حه حقيقي كيف
لري.

په مقصد پیل

هر ملت چه ژبه لری او کپړی هغه شعر او ادب هم لری که مونږ د دنیا مختلف قومونه او هیوادونه ولټوو په هر حای او هر تېر کښې وحشی وی که مدنی، ضعیف وی او که قوی، عالم وی او که جاهل، بدای وی او که فقیر شعر او ادب مومو او خو تنه شاعران پکښې پیدا کولی شو ځکه چه شعر د انسان په طبیعت او خپه کښې اغېز شوېدی او دنیا پخپله هم په حقیقت کښې یو شعر دی له کوم وخته چه انسان په ژړا او خدا پوهېدلی او د تعجب احساس پکښې پیدا شوی د شعر نغمه هم اوچته شوی او د دنیا په گلزار کښې په مینه مست بلبان پیدا شویدی مگر دا نغمه وخت په وخت د ژوندانه له تغیراتو او تحول سره بل راز شویده او ډېرې مرحلې ورباندې راغلی دی یعنی په لمړیو وختو کښې شعر یوازی د اعجاب، او احساس او بدیعی خیالاتو سندره وه وروسته چه په انسانی جمعیت کښې د اغراضو او مقاصدو نیلی وځغېدی او د ځینو مطالبو دپاره راز راز علل او سببونه وپېژندل شوه شعر هم تحول پیدا کړ او د ځینو مراعاتونو په اثر کښې له خپل محور څخه وڅوځېده یعنی د اجتماعی حیات او ژوندون په تقاضا د یوه او بل د خوشحالی او زړه جلبولو دپاره وویل شو او په دغه صافه هنداره کښې علاوه پر احساسی تاثراتو نور شیان هم ښکاره شوه.

کله چه انسان په قبیلوی اجتماعاتو کښې ژوند کاوه او د قومی رقابتونو بازار تودو شعر هم د همدغه حیات له تاثیر لاندی راغلی او د یوی قبیلی د خدا یا ژړا ترجمانی ئې کړېده- په هغه وخت کښې چه د پهلوانی میدانونه په هر حای کښې جوړ شوی و، او بی له قوته بل افتخار نه پېژانده کېده د شعر قبله یا معشوقه هم رستمان و، او بی د سلاطینو له درباره ئې په بل حای کښې استوګنه درلوده - کله چه د اسلام مقدس او سپېڅلو تعلیماتو انسان د اخوت او ورورولی خواته را وباله او جاهلی عصیتونه ئې ورک کړه شعر هم لږ څه بین رنگ پیدا کړ او ټول انسانان ئې یو د بل وروڼه او د یوه وجود غړی وبلل چه باید یو د بل په درد متاثر او ناقرار شی.

له کومه وخته چه په دنیا کښې د ملیت جنډه په هر حای کښې جگه شوه شعر هم ورته سر ټیټ کړ او د ملی مفاخرو په رنگ رنگین شو - نو له دغه اجمالی سیر څخه معلومېږی چه شعر او ادب د انسانانو د ژوند عکس یا سیوری دی چه د ژوندون له تغیر سره سم تغیر مومی او بل راز کپړی یعنی لکه کاپر ګل وخت په وخت خپل مخ یوه خوا او بله خوا اړوی او غاړه کپړوی.

د همدی لامله تشبیهات او استعارات، تخیل او تعبیر، سلوک او انشاء، مطالب او مضامین، لهجه او آهنگ په هر عصر کښې بدلېږي او د ژوندانه له عمومي رنګه رنګ اخلی - نو ویلی شو چه ادب او شعر د انسان د ژوند هنداره ده، یا په بل عبارت انسان په ادبی دنیا کښې ژوند کوی او د ژوند په هره دوره کښې یو ډول ادب لری.

د پښتو شعر هم خو تاریخی دورې تېرې کړي چه هره دوره ئې مخصوص رنګ او د هغه وخت له حیاتی وضعیت سره تناسب لری- څنگه چه په غرنی هیواو کښې لوړی ژوری یا تاوده او ساړه ځایونه په تفاوت سره لیدل کېږي دغسی زمونږ په شعر و ادب کښې هم ټیټ و پاس او نشیب و فراز لیده شی او په لوړتیا یا ښکته والی کښې ئې زیات فرقونه گورو کله د پښتو د شعر یوه دوره د ارتقا دوره بولو مگر چه له هغه ورسک څخه هغه پلو گورو او لوړې څوکې (قلی) راته ښکاره شی بیا وایو چه دا د هبوط او ادبی نزول دوره ده چه د تاریخی مجهولتیا له کبله مونږ ورباندی بل راز گمان کاوه.

د دې شلېدلی او زاړه کتاب د آغاز او انجام، منځ او آخر په تعین کښې ښائې چه مونږ ډېر ځله سهوه شو او په ادبی تتبعاتو او اجتهادونو کښې ډېر وغولېږو مگر بیا هم ورځ په ورځ حقیقت او حقائقو ته نږدی کېږو او د رڼا خواته ځو.

کله چه پښتو ټولنی د پښتو شاعرانو په باب کښې کوم اثر ولیکه هلته داسی وېرېښېده چه زمونږ ادبی تاریخ له (۳۰۰ هـ) څخه شروع کېږي، وروسته تر دی چه ښاغلی حبیبی د خپلو تتبعاتو او لټون په اثر کښې د پښتو یوه خورا قیمتی ذخیره (پټه خزانه) وموندله هلته یوه نوې رڼا وځلېده او د امیر کروړ د یوې حماسی او فخری سندری په استناد ثابته شوه چه د پښتو شعر د ۱۳۹ په شاوخوا کښې هم ځینی داسی نمونی لری چه پوره ادبی پوخوالی پکښې لیده شی او معلومیږي چه په دغه وخت کښې پښتو پخپلو کلماتو او اصطلاحاتو کښې سره د فصاحت او روانی له مراعاته ډېر ښه ادبی تعبیرات خوندی کولی شوه لکه چه له دی لاندې سندری څخه معلومیږي:

ویارنه

زه یم زمږی پر دې نړۍ له ما اتل نسته پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نسته

بل په زابل نسته له ما اتل نسته

غشی د من می ځی برېښنا پر مېرځمنو باندي په ژوبله یو نم یرغالم پر تښتېدونو باندي

په ماتېدونو باندي له ما اتل نسته

دآسی له سوومی مخکه رپړوی غرونه کاندم لټار	زما د بریو پر خول تاویری هسک په نمخ وپه وبار
له ما اتل نسته	کرم ایوادونه او جار
غرچ و بامیان و تخار بولی نوم زما په اودوم	زما د توری تر شپول لاندی دی هرات او جروم
له ما اتل نسته	زه پېژندوی یم په روم
د هریوا لرو د پرخندو خم تبستی پلن راخه	پر مرو زما غشی لوئی داری د بنن راخه
له ما اتل نسته	رپی زرن راخه
په باداری می لورا وی د کول د سور و کپه	د زرنج سوبه می د توری په مخسور و کپه
له ما اتل نسته	ستر می تر بور و کپه
دوی په ډاډ نه ښه بامم ښه ئی روزنه کوم	خپلو وگړو لره لورا و پیرزوبنه کوم
له ما اتل نسته	تل ئی ودنه کوم
نری زما ده نوم می بولی پر دریخ ستایوال	پر لویو غرو می وینا درومی نه په خندو په پال
له ما اتل نسته	په ورخو شپو میاشت و کال

په دې سندره کښې د توری تر شپول لاندی ملکونه گڼل، د بریو پر خول د هسک تاو بدل داس له سوو خه د خمکی رپړد بدل، غرونه لټارول، د من (ارادی) غشی ته برېښنا ویل، ټول هغه شاعرانه تعبیرات دي چه په یوه حماسی شعر کښې ډېر قوت پیدا کوی او دا په ډېر ښه شان ثابتوی چه په یوه ژبه کښې دغسی شعر ویل ډېر عمر غواړی خو که چه د شعر د پوخوالی دوری او د شعر د تکامل او نضج بطی سیر په نظر کښې ونیسی هغه به یقین وکړی چه د پښتو شعر د دغه شعر له ویلو نه پخوا ډېر مراحل طی کړیدی او وار د وار په همدغه ډول نه دی پیدا شوی کومه د تکامل دوره چه په ټولو حیاتی امورو کښې جاری ده هغه د ډېرو تحولاتو تقاضا کوی او ډېره زیاته زمانه غواړی نو مونږ باید خپل ادبیات او اشعار په دوو لویو دورو وویشو چه یوه دوره له دغی موجوده تاریخی نیټی خه چه پټه خزانه ئی رابښی د مخه و بولو او بله دوره له دغه وخته رادی خوا وگڼویا ورته پټه او ښکاره دوره ووايو.

کومی لنډی او ټپې، قصې او افسانې چه په پښتو کښې د منظومو ډرامو په ډول تر اوسه شته او اصلی شاعر ئې هېڅوک نه پېژنی او نه ئې څوک په یقیني ډول وخت او زمانه تعینولی شی زما په گمان د پتی دوری اشعار دي چه د دی وخت له اشعارو ځینې په مادي او معنوي لحاظ زیات فرق لري او کوم بعد او لریوالی چه د دې وخت د اشعارو او د دغو افسانو تر مینځ موجود دی هغه هم دا تقاضا کوی چه باید دغه قصې تر دغه راز اشعارو د مخه وی او قدامت ولری ځکه چه شرقی ادب دغه حکایتی مرحله د غزنویانو له دوری نه پخوا شروع کړی وه او د محمود غزنوی په وخت کښې فردوسی پکښې پهلوانی بڼکاره کړه وروسته بیا ورورو قصو او افسانو له نظم نه نثر ته انتقال شروع کړ او له نظم سره ئې تقریباً وداع وکړه نو ویلی شو چه په پښتو کښې هم ځینې افسانې ډېری پخوانی دی چه نه ئې ویونکی او جوړونکی پېژندل کېږی او نه څوک ورته وخت او زمانه ټاکلی شی - مگر دا گمان باید ونشی چه په پښتو شعر کښې به وار د وار همدغه اوردی قصې اولوئې افسانې پیدا شوی وی او همدغه به زمونږ د ادب شروع او آغاز وی ځکه چه د دغسی قصو جوړول او په شعر کښې را وستل ډېر زیات قوت او اقتدار غواړی د شعر ابتدائي مرحله باید ډېر ساده کیف ولری او بسیط رنگ پکښې ولېدل شی.

زما په شخصی عقیده د پښتو لمړی شعر باید د لنډی په صورت وی او همدغه د پښتو لنډی چه زمونږ د ملی ادب یوه غوره او خوندوره برخه ده چه اوس پکښې د پښتو دعالی او لوړ ادب ښې ښې نمونې پیدا کېږی د پښتو شعر آغاز هم کېدلی شی مگر دا خبره چه د اول وخت لنډی به کومی وی؟ او کومی لنډی به په کوم وخت کښې د پښتو د شعر لمړنی ټپی وی؟ ډېره گرانه معلومېږی چه اوس پکښې څه نشو ویلی او ډېر تحقیق غواړی. هر کله چه د دغی پتی دوری هر څه لاتر اوسه پوری زمونږ له نظره پت دی او د لیکونکو له تبصری لاندی نه دی راغلی په خصوصیاتو او ممیزاتو کښې ئې هم په تفصیل سره څه نشو ویلی او د یوی اجمالی نظریې په ډول همدومره وایو چه په دغه رومانټیکي دوره کښې د پښتو شعر د خپل ساده حیات په لحاظ د نثر قدر ظرفیت او استعداد درلود چه هر راز رزمی قصی او عشقی افسانې پکښې ویل کېدی او د وزن او قافیې په لحاظ یې هم لکه د نن ورځی مثنوی له شاعر سره زیاته مرسته کوله مگر د دی لامله چه پس له څو پیتو او مصرو پکښې قافیه بدلېږی او رنگینې پیدا کوی له مثنوی څخه زیات جذابیت لری او تر آخره خپل خوړوالی ساتی.

په دغه دوره کښې دغه کلاسیکی تشبیهات او استعارې په دغه رنگ نه لېدل کېږی او تعبیرات هم ټول ساده او عام فهمه دی- مطالب او مضامین هم په تصویری او تمثیلی

ډول دی چه خطابي آهنگ او د امر و نهی لهجه پکښې په دغه ډول چه په کلاسیکی اشعارو کښې ئې وینو نشته یعنی دغه تعلیمی او تدریسی لهجه هلته نه څرگندېږي او مضامین هم د احساس او اعجاب په اثر د شعر په لمن کښې لوېدلی دی. سړی چه د انسان شعوری مراحل په نظر کښې نیسی او شعر ته د معنی او مفهوم په لحاظ کوری داسی ایسی چه اول به فخری او حماسی اشعار په یوه بسیط او ساده ډول پیدا شوی وی او بیا به د عشق او جمال پرستی نغمی اړوبدل شوی وی، وروسته تر دې به د اخلاقی او تعلیمی اشعار او بیا عرفانی او تصوفی شعرونه میدان ته راوتلی وی او کوم سیاسی او انتباهی نظمونه چه اوس وینو دا به له ټولو وروسته زېږېدلی وی.

دغه تقسیم چه د معنی او مضمون په لحاظ د یوی نظریې په ډول وښودل شو، زمونږ پښتو شعر چه اوس د دی وخت د معلوماتو له قراره له کوم وخته شروع کېږي دغه دورې په همدغه ترتیب ښی، حکه چه زمونږ تر ټولو پخوانی او لمړی شعر چه اوس مونږ ته معلوم دی هماغه د امیر کروړ فخری او حماسی شعر دی چه د مخه وښودل شو مگر مونږ دا نشو ویلی چه پخوا تر دغه شعره به د پښتو کوم بل عشقي غزل یا کوم بل راز شعر بیخي نه وي او له همدغه شعر نه به وروسته دا نورې دورې شروع شوی وي. ښایي چه مونږ به تر دغه شعره د مخه هم ډیر بل راز اشعار پیدا کړی شو مگر دلته مو مطلب دادی چه تر دغه شعر را پدې خوا په مجمل ډول مونږ ته د دغو دورو ترتیب څه نه څه معلومېږي.

له دغه شعر نه را پدې خوا د روښانیانو تر وخته پورې مونږ په پښتو شعر کښې د مضمون او معنی په لحاظ درې عنصره په واضح او ښکاره ډول وینو، چه حماسی، عشقي او دیني و اخلاقی اشعار ورته ویلی شو.

د حماسیاتو نمونه خو هماغه د امیر کروړ شعر دی چه فی الحال د پښتو لمړی شعر بلل کېږي. وروسته تر دغه شعره څو نور پاڅه او قوي شعرونه هم مونږ ته پته خزانه راښی چه دلته ئې د ښاغلی حبیبی له یوه کنفرانس څخه را اخلو چه د آریانا په مجله کښې نشر شویدی او د پښتو د ادب غوره او پخوانی سندري ورته ویلی شو، چه له خپل زاړه آهنگ څخه هم خپل قدامت او پخوانی توب ښی لکه چه د شیخ رضی او نصر یوه مکاتبه چه دغه دوه د تره زامن د (۳۵۱) په حدودو کښې یم له بله په شعر خبرې کوي او په دغه وخت کښې د پښتو د کلماتو تغیر او تصریف او استعمال هم راښی چه بل راز رنگ او بڼه لري، شعرونه دادی:

(۱) شیخ رضی نصر د شیخ حمید حوی ته لیکي:

گروه دی زمونږ وکوراوه	د الحاد پر لور دی تر پل ل
تا په تورو توراوه	مونږ رو نلی په زیار نه
چه دې گوښی اراوه	لرغون ولی گروهی دلی
چه پلرو دی رنیاوه	هنه گروه دی اوس اړه کړه
که هر څو مو درناوه	لودی ستا په نامه سپک سو
لودی نه ئې په کاوه	نصره نه مو ئې له کاله
دور ځلوی په رغاوه	زمونږ رغا ده ستا له گروهه

(۲) نصر د شیخ رضی جواب داسې لیکي:

زه لرغون خو ملحد نه یم	د الحاد په تور تورن سوم
که ملحد یم د دښنه یم	زما د ښنه هسی تور کړی
تورانو څخه په تر پله یم	له اسلامه نه تر پلمه
اوس هم کروړ په لرغونه یم	گروه می هغه لرغونی دی
وتورانوته تیاره یم	د اسلام پر هسک به ځلم
د حمید د لور کاله یم	د لودی ځوی سنتی یم
زه له گروهه په اړه یم	تورانان د ښن چه وائی
زه مومن ستاسی پر تله یم	دائی تور تاسی دروهوی
زه لودی یمه څو زه یم	د دښنو وینا مغیره

پدی دوه شعرو کښې سړي ته معلومېږي چه د هغه وخت ځینې اشتقات بل راز و، او اوس بل راز شوی دی لکه: روڼلی- وتوراوه- په کاوه- ځلم- دروهوی مغیره او داسی نور ... همدارنگه په هغه وخت کښې ځینې کلمات مستعمل و، چه اوس نه دی لکه:

گروه، وکوراوه، گروهېدلی، اړه کړ، رغا ده، دور ځلوی، کروړ او داسی نور ...

د همدغه وخت له اشعارو څخه د بیت نیکه یو مناجاتی شعر هم د پښتانه شعرا په لمړی جز کښې ښودل شویدی چه سړی پکښې د خدای مینه، د قدره جلال او جبروت د هغه وخت د شعر خوند او کیف مومی چه هغه دا دی:

لویه خدایه لویه خدایه ستا په مینه په هر ځایه

توله ژوی په زاری کښې	غرو ولاړ دی د رڼاوی کښې
زمونږ کېږدی دی پکښې پلنی	دلته دی د غرو لمنې
لویه خدایه لویه خدایه	دا وگړی ډېر کړی خدایه
وور کورگي دی وور برجل دی	دلته لږ زمونږ اوربل دی
بل د چاپه مله تله نه یو	مینه ستا کښې مونږ مېشته یو
د مږ ووده لسه تاده	هسک او مرکه نغښته ستا ده
لویه خدایه لویه خدایه	دا پالنه ستا ده خدایه

له (۲۰۰ هـ) راږدی خوا پټه خزانه مونږ ته د خرنسبون چه د سړبن حوی دی او د شیخ اسماعیل چه د بیت نیکه زوی دی دوه شعرونه راښی چه دغه دوه د تره زامن ئې د بېلتون او بېلېدو په وخت کښې یو بل ته وائی او داسی آهنگ لری لکه چه دوه مین او خواږه یاران یو له بله بېلېږی، یعنی سړی لکه د دوه مینو سوی ناری داسی ایسی او د آدم او درخانی د مینی یادونه کوی. شعرونه دا دي:

(۱) شیخ اسماعیل د خرنسبون د تلو په نسبت وائی:

له کسی غره څخه حی خرنسبون دی	که یون دی یون دی مخکښې بېلتون دی
ته چه بېلتون کړی زما ویر ته گوره	که وروره وروره خرنسبون وروره!
همزولی پاته حی څه برغی له	چه حی مرغی له توری کرغی له
چه هېرمونکړی زمونږ کهول واړه	د خدای دپاره خرنسبون یاره
بېلتون ئی اور دی خان پری سوزپری	زره می رپېږی یار می بېلېږی

(۲) خرنسبون د شیخ اسماعیل په جواب کښې وائی:

نه پوهېږم چه به څه وی پېښ په وړاندی	بېلتانه ناره می وسوه په کور باندي
دواړه سترگی می په وینودی ژړاندي	له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترگو
بېلتانه خرنسبون بیاله تا پردی که	اسماعیله ستا نارومی زره سوری که
په چرود وپربه پری سی د زره میراندي	نه هېرېږی که می بیا نه ستا یادی که
دیانه څوری به واچوم وترخ ته	ځمه ځمه چه اورد یون می دی ومخ ته
که دا مخکه غرونه ټول سی لاندي باندي	ستاسی یاد به می وی بس د زره وسخ ته

څوک چه دی دوه شعرو ته په اول نظر وگوری پوهېږی چه د خرنسبون او شیخ اسماعیل لهجه د شیخ رضی او نصر له لهجې څخه زښت ډېر فرق لری حکه چه د دی دواړو وینا

زمونږ او تاسی خبرو ته ډېری نزدې دی او محاوره ئې د دې وخت محاورې ته بیخي قریبه ده مگر بیا هم د کلام سیاق او روش ئې په پخوانیتوب شاهدی لی.

په همدغه وخت یعنی د (۴۲۵) په شاوخوا کښې د شیخ اسعد سوری یوه قصیده هم پته خزانه رابښې چه هم پکښې د پخوانیتوب آثار ښه ډېر لیدل کېږی او هم په دغه وخت کښې د پښتو د شاعرۍ ښه قوت ښی او دا ورځنی معلومېږی چه دغه راز شعر ویل د ویونکی زیات اقتدار او یو عمومی استعداد او آمادګی غواړی- پدی قصیده کښې که څه هم ځینی کلمات لکه: فلك، بهار- کل، خار- خونخوار- هزار- دار- انتقال- نisan- نثار- سوګوار- کهسارا او داسی نور لیدل کېږی چه په مخکښنو اشعارو کښې په دغه رنگ کلمات نه ګورو او دلته د یوې نوې اغېزې او رنگ بدلولو په ډول په دغه شعر کښې لیدل کېږی مگر ډېر نور داسی کلمات او اصطلاحات و محاورات هم شته چه دا قصیده د پښتو د ادب یوه لوړه، غوره او پخوانۍ نمونه معرفی کوی.

قصیده دا ده:

ز مولوی هر گل چه خاندی په بهار
 رېژوی ئې پانی تاندی تار په تار
 ډېر سرونه کا تر خاورو لاندی راز
 د بی وزلو وینی توی کاندی خونخوار
 له اوکوبه ئې ډاری تیر و جبار
 رستمان ځنی ځنلا کاندی په ډار
 دا فلك پروکاڅه کاری ګذار
 نه ئی غشی د لپندی وی نه ئی سار
 ستا له لاسه نه دی هیڅ گل بی له خار
 پرنتللو اوړوی د غم ناتار
 بېلوی په ژړا ژرمین له یار
 چینی ژاری په ورت ورت ستا له شنار
 نه به ملا کړی له بی وزلو له ترار
 نه به پر یوزې له ګردښته له مدار
 نه به و درملې ټپونه د افکار
 هر پلو ته ټپی زرونه په خار خار
 کله تېر باسی وکړی هوبنیار
 کله خیری کړی ګرېوان د نمځنی چار
 کله کښېنوی په خاورو کښې بادار
 ودی ژوبلله پر دی غشی هزار

د فلك له چارو څه وکړم کوکار
 هر غټول چه په بیدیا غورېده وکا
 ډېر مخونه د فلك څپېره شنه کا
 د واکمن له سره خول پری باسی مړسی
 چه له برمه ئې زمري ری رنگلو کښې
 هم ئې غشی سکنی ډال د ژوبلورو
 چه ئې ملاوی نه کړیږی په غښتلیو
 په یوه ګردښت ئې پر باسی له برمه
 څه تېری څه ظلم کاندی ای لکه!
 په ویرژلو لور نکړی په زړه کرار به
 هیڅ روغی مې په زړه نسته ستا له خوره
 له تېریو دی اوبسی څاخی له اور یخو
 نه به لاس له خوره واخلي نه به لوری
 نه به زړه سوزوی په هېچا باندی
 نه به وصل کړی مین له بل مینه
 ستا له لاسه دی پراته ژوبل زکیروی کا
 کله غوڅی کاندی مراندې د زرگیو
 کله ټکی واچوی په نازولیو
 کله غور ځوی واکمن له پلازونو
 زمونږ پر زړونو دی نن بیا یو غشی ووېشت

محمد واکمن چه ولاړی په بل دار
انتقال ئی وکړ قبر له بل وار
په ټپنکه وپر درست جهان او خار
چه غزنه ته ئی باتلی په تلوار
ستائی والوتله هسک ته پردی لار
د زمړیو په بېړیو کله وی خوار
په دی ویر رڼا تیاره سوله د ښار
دا کرونگی ساندى لی په شورهار
نه د رزکو په مسادی کتھار
نه بامی بیا مسپده کا په کهسار
نه را درومی غور ته بیا جوپی د شار
مرغلری به نیسان نکړی نثار
په ویرنه ئی سوغور ټول سوکووار
نه خلبړی هغه لمر پر دې دیار
چه به پېغلو کا اتن قطار قطار
هغه غور سو د جاندم غوندى سور آړ
محمد غوندى زمړی د مړینی ښکار
ای د غور غرونو پر خه نشوی غبار
لاندي باندي سه چه ورك شي دا شعار
چه خوك نکړی په نړی باندى قرار
په نړی به نه وی ستا د عدل سار
هم پر ننگه دی په ننگه کاخان جار
هم به ویاړی ستا په نوم ستا په تبار
هم په تا دی وی ډېر لور د غفار

پر سوربو باندي ویر پرېووت له پاسه
یو وار سواسیر پر لاس د میرخمنو
په سماوئی ودان آهنگران و
د محمود د ژوبلو رو په لاست کښووت
ننگیالیو لره قید مړینه ده حکه
تر نړی ئی غوره خاوری هدیره کا
په دی ویر د غورو کړی تورنمړی شول
گوره خاخی رڼی اوبښې د دی غرونو
نه هغه زرغاد غرونو په بیدیا ده
نه غټول بیا زرغونپړی په لاسونو
نه له غرجه بیا راخی کاروان د مشکو
د پسرلی اوره تودی اوبښی تویوینه
دا په خه چه محمد ولاړ له نړیه
نه ښکار پړی هغه سور د سور په لتو
چه به نجلیو په نڅا پکښې خندله
هغه غور په ویر ناتار د واکمن کښنوست
لاس دی مات سه ای فلکه چه وی وکا
شین زرکی فلکه ولی لا ولاړ ئی
مخکی ولی په رېرد لونه پرېوزی
چه زمړی غوندى واکمن خی له جهانه
سخ په تا ای محمد د غور لمر وې
ته پر ننگه وی ولاړ په ننگ کښې مړسوی
که سورى دی په تک ویر کاندی ویرمن سول
په جنت که دې وتون زمونږ واکمنه

دا قصیده شیخ اسعد سوری د امیر محمد سوری د مړینې او بندیتوب په نسبت ویلی ده
چه دغه نومړی پادشاه د سلطان محمود د تاخت و تاز په وخت په غور کښې بندى
ونیول شو او هماغسی بندى غزنى ته را واستول شو خو په لاره کښې ئې بندیتوب په
مړینه بدل شو.

پدې قصیده کښې هم ډېر پخوانی تصریفات او زره صرف و نحوه زاړه لغات وینو چه له
دی لاندينیو کلماتو څخه معلومېږی:

رېږي- ډاري- ژوبلور- زمولوی- خُغلا- لور- روغی- درملی- ودی ژوبلله- سماو- زرغا- رېږدل) او داسی نور ... چه اوس ئې د نن ورځی په محاوره کښې نه کورو او نا اشنا ایسی.

ادبی تعبیرات او خواږه محاورات هم پکښې په ښه پیمانه حای شویدی چه د فلك ظلم او سنگدلی، د دغه پادشاه شهامت او د ده په حال د هر چا او هر شی تاثیر او د زمان و مکان بل رازوالی سړی ته په بدیعو او عجیبو الفاظو کښې ښی لکه وگړی تورنمری کېدل، د غرونو رتې او ښې خڅېدل د گرونکی ساندی- د وریخو ژړا- د زرگیو مراندی غوڅول- په نازولوټکی اچول- آسمان ته په زړه کراړویل- د زمر وړې- په غشو باندی ډال سکېل- د رستمانو خُغلا- د واکمنو له سره خول پری اېستل- د زرکو په مسا کتپهار- د پسرلی د اورو تودی اوبښې تویول.

او بیا د دی ټولو په اخر کښې د شنه زرگی خاوند یعنی فلك ته دارنگه خطاب چه ولی ولاړې؟ او د غور غرونو ته ویل چه ولی نه غبار کېږی؟ او بیا حُمکی ته امر کول چه ولی په رېږدلو نه پرېوزی او ولی نه لاندی باندی کېږی چه دغه شعار وړک شی- دغه راز شاعرانه تعبیرات هماغه ادبی سحرونه دی چه وینا شعر کوی او په شعر کښې یو بل راز کیف و اثر پیدا کوی.

کوم ادبی قوت چه په دغه قصیده کښې وینو او ښه تعبیر هم ترینه نشو کولی بیا ئی د پښتو په یوه بل شعر کښې دوه سوه کاله وروسته یعنی تر (۶۰۰ هـ) وروسته د شیخ متی په یوه مناجات کښې کورو چه د لوی خدای محبت، د جمال ننداره د عشق لیوالتیا او د حقیقت و عرفان رڼاوی پکښې په ډېر شاعرانه کیف معلومېږی او سړی ویلی شی چه دغه راز پوخ او ښکلی شعر به په ډیرو ژبو کښې په دغومره عمر او پخوانیتوب خدازده چه پیدا کړو:

شعر دا دی:

په لوی سهار په نیموشپو کښې	پر لویو غرو هم په دښتو کښې
یاد ویر ژلو په شپېلو کښې	په غاړه ږغ او په شپېلکو کښې
د ستا د مینې ننداری دی	ټول ستا د یاد ناری سوری دی
د برېښ خواته په خندا دی	جنډی زرغون که په بیدیا دی
دا ټول اغېز د مینې ستا دی	ترنک چه خړ دی په ژړا دی
ای د پاسوالو پاسه پاسه	ټوله ښکلا دی ستا له لاسه
یاد سپورمیه تندی ورین دی	که لمر روښانه مخ ئی سپین دی
لکه هنداره مخ د سین دی	که غردی ښکلی پر تمین دی

ستا د بـسـکـلا دا پلوشه ده
دلته لوی غرونه زرغونپری
بورای شـاوخـا کـر پـری
لویـه خـاوندـه تـولـه تـه ئی
خاوندـه بـسـکـلی ستا جمال دی
که ورخ که شپه که پیری کال دی
ستا د لور ونویوه رنبا ده
زړه می دا ستا د مینی کور دی
رپ ئی وتا ته ستا پر لور دی
ستا د جمال په لیدو بناد دی
په غرو کبې ستا د عشق شپیلکی دی
که غټ که ووړ که پنډنری دی
چه پر دنیا می سترگی پری سوی
نه هسک نه محکه وه تورتیم و
نه دا ابلیس نه ئی آدم و
چه سو بسکاره بسکلی دنیا سوه
زه چه خرگند پردی دنیا سوم
ستا پر جمال باندي شیدا سوم
په ژړا ژاړم چه بېلتون دی
وگړو وللی متی ژاړی
خه غواړی؟ خه وائی خه باړی؟
چونی چه بېل شی نیمه خواسی

دا ئی یو سپکه ننداره ده
د ژوند ورمی پکبې چلپری
سترگی لیدو ته ئی هینپری
تل د نری په بسکلپده ئی
بسکاره ئی لور په لور کمال دی
ستا د قدرت کمکی مثال دی
دلته چه جوره تماشا ده
سوی د عشق په سوزند اور دی
بی له دی هېخ دی وړک ئی پلور دی
که نه وی دغه نور برباد دی
د دی نری په عشق سمې دی
ستا د جمال حری هر شی دی
ستا د جمال په ننداری سوی
تیاره خپره وه ټول عدم و
ستا د جمال سوچه پرتیم و
د پنخ پر لوری ئی رنبا سوه
د بسکلی مخ په تماشا سوم
له خپلی سټی را جلا سوم
یمه پردیسی بل می تون دی
سوری ئی اوری غاړی غاړی
خپل تون او تورو کلی غواړی
تل ئی د بن په لور ژړا سی

پدی شعر کبې شاعر د قدرت په ټولو مظاهرو کبې یوه خدائی مینه او جمال گوری او
په دنیا کبې یو داراز سیر کوی چه بی له شاعره ئی بل هېخوک نشی کولی.
دلته شاعر په لویو غرو او دبتو کبې، د سهار په رنبا او د نیمې شپې په تیاره کبې، د
ویرژلو په شپیلو او د کلونو په پاڼو کبې، د خړو او سپینو دریاوو په تماشا، د لمر او
سپورمی په سپین مخ، د غره په بسکلیتوب او عظمت کبې، د ژوند په ورمو او د بوراگانو
په کړېدو کبې په شپو ورخو، کلونو او پړیو کبې همدغه یو شی گوری چه دی ورخنی
د بسکلا په پلوشه، د مینی په ننداره او د قدرت په یوه کمکی مثال تعبیر کوی او بیا وائی

چه زره د عشق او مینی کور دی او په همدغه قیمتی متاع قیمت پیدا کوی، په همدغه ننداره ژوند او خوشحالی کوی او په هر خای او هر شی کسې دغه تماشا کوری. د نړۍ سمی په عشق سره دی او دنیا ټوله د جمال په رڼا کسې پیدا شوه، ما چه دنیا ته کتلی د جمال په ننداره او د ښکلی مخ په تماشا یم، د همدغه جمال په تماشا شیدا او له خپلی سټی جلا شوم ځکه لکه یو مسافر د بېلتون له لاسه ژاړم او لکه له ټولگی بیل چونی نیمه خوایم. د شیخ متی له دغه مناجات او ځینو نورو اشعارو څخه د (۴۲۰) په حدودو کسې ویل شویدی معلومېری چه په دغه وخت کسې د پښتو شعر په ښه قوت کسې و، او ښه ښه شاعران ئې درلوده چه د اشعارو نمونې ئې متاسفانه ډېری لری په لاس راغلی دی مگر له همدغو لږو نمونو نه هم معلومېری چه د پښتو شعر په دغه وخت کسې څه رنگ او څه ښکښی لرلې؟ د شیخ متی مناجات خو مو ولید اوس د دغه وخت یو بل شعر چه د قطب الدین بختیار دی او د عشق و مینی سوی پکسې لیدل کېری وگورئ! دا شاعر هم له (۴۰۰ هـ) څخه شل دیرش کاله وروسته مړ شویدی.

شعر دا دی:

ویر می زره سوری سوری کر راته وگوره ملوکی!
 په بېلتون کسې دې وباسم له خورمنه زرگی کوکی

راته وگوره ملوکی
 راته وگوره ملوکی

د بېلتون اورونه بل دی هرگری می زرگی سوزی
 لیونی یمه د مینی سوزم زه لکه پلوحی

راته وگوره ملوکی
 راته وگوره ملوکی

غورولی دی اور بل دی اور زماپه زرگی بل دی
 زه بختیار خاوری ایرې شوم په اور سوی می گوگل دی

راته وگوره ملوکی
 راته وگوره ملوکی

وگورئ پدې ساده او روان شعر کښې چه هيڅ راز تکلف نه ليدل کيږي څومره خوروالی او سوی ليدل کيږي او په عين سادگی کښې څه سوزناک اثر دی. په ظاهر کښې ديږي ساده خبرې دي مگر هر څوک پوهيږي چه يو مؤثر شعر او ښه نغمه ده، آهنگ او تعبيرات او خطاب ئې د پښتو اېسي او په رښتيا له يوه خورمن زرگی نه راوتلی دی.

تر (۴۰۰ هـ) پورې چه مونږ د پښتو اشعارو ګورو شعر راته يوه روحانی نغمه او د زړه غک معلومېږي چه له تکليف او تصنع څخه ئې لمن پاکه ده او نهايت ساده ښايست لري، مگر وروسته تر دی ورته دغه حال نه دی پاته شوی او ورو رو لکه د هوا مرغه زمکی ته رابسته شوی او خپله هغه لور تيا ئې نه ده ساتلی، د مغلو د خړسيلاب له راتګ سره ئې خپل هر څه وړک کړې دی او کله کله د محض نظم په ښه هم ښکاره شويدي، له دغه وخته را پدی خوا د پښتو شاعران او د پښتو شعر ډېر لږ او ډېر ضعيف معلومېږي تر څو چه د روښانيانو په دوره کښې بيا سر را جګوی او د خټکو له دورې نه ئې يو بل راز حيات شروع کيږي او له دغه وخته بيا پکښې ځينې تحولات څرګندېږي.

د روښانيانو دوره

د پښتو او پښتونخوا خزان چه له شپږم قرنه را پدی خوا شروع کېږي او په اوم هـ قرن کېږي د پښتو د ادبي کاروانو بلې لمبې له نظره غائبېږي د پښتو هر څه د مغلوله خړو سېلابونه ضرر مومي او پدې هيواد کېږي بي د تورو لرو، زورورو سيليو، راز راز طوفانو، او وېروونکو هېبتناکو تيارو څخه نور څه نه ليدل کېږي يا په بل عبارت په مونږ باندې يوه د بدبختۍ توره شپه راځي چه څو قرنه عمر لري او لکه د هجر شپه بيخي سبا کېږي نه چه ناڅاپه د لسم قرن په ۳۲ کال يوه د اميد رڼا پيدا کېږي او د عبدالله انصاري په کور کېږي يو طفل دنيا ته راځي چه په دغه وخت کېږي هېڅوک ورځني نه دی خبر چه دا څوک دی او څه کوي؟ مگر وروسته ئې ټول پېژني چه د پښتون په علمي، ادبي او سياسي حيات کېږي ډېره اغېزه او لوی تاثير لري چه څوک ورته پير روښان او څوک پير تاريخ وائي، په پيرۍ کېږي خو ئې هېڅوک شک نلري مگر رڼا او تياره ئې د بحث لاندې ده، او دا هم څه گرانه خبره نه ده، هر سړي دوستانو ته يو راز او دښمنانو ته بل راز ايسي د څوارلسمي شپې سپورمۍ که د يوه کاروان او قافلي دپاره رڼا لري دغلو دپاره په حقيقت کېږي همدغه شپه تياره ده دا بحث زمونږ په بحث او بيان کېږي څه اصلي برخه نلري ځکه ورځني په څنگ تېرېږو او وايو چه روښان هر څه چه و او هر څه ئې چه خلق بولي د پښتو په علمي او ادبي خدمت او د پښتو په عرفاني او ملي خدمت کېږي ستره برخه لري او د ده په نمسيانو او پيروانو کېږي لکه ميرزا خان انصاري، دولت لوانې ديوان لرونکي پاڅه شاعران پېژنو چه د پښتو د شعر او شاعرۍ ډيوه ئې بله کړي او زمونږ هغه مړه اورونه ئې بېرته تازه او روښانه کړيدي- مونږ دلته د همدغو دوو شاعرانو په شعر او شاعرۍ خبري کوو او دغه شاعرۍ د پښتو د شعر يوه نوې دوره بولو ځکه چه دغه شعر د رنگ او بڼې په لحاظ له ماضي او مستقبل نه ځان بېلوي او بل راز ايسي.

د مخه مو وويل چه تر روښانيانو پخوا د پښتو شعر د مضمون او معنی په لحاظ دري عنصره درلوده چه په حماسي عشقي او ديني اشعارو ورځني تعبير کېږي. مگر هغه حماسيات د خټکو د دورې له حماسياتو څخه فرق او مخصوص رنگ لري ځکه چه د خټکو د وخت حماسيات په ملي احساس بنا دي او هلته ديني رنگ غالب ښکاره کېږي- د روښانيانو په عصر او زمانه کېږي د پښتو شعر وار د واره تصوفي بڼه پيدا کړه او سرحد ئې له فلسفي سره ډېر نژدې شو، کومه عام فهمي او ساده گي چه د پښتو شعر لرله هغه په

رموزی او پېچیده مضامینو بدله شوه او باریکو افکارو پکښې حای ونيو- د دی دوری نوموړی شاعران او امامان میرزا خان انصاری او وروسته تر ده دولت لوانی بلل کېږی، دوی دواړه مخلص او ارزانی هم خپل ملگری نبی او په شعر کښې ښه برخه ورکوی چه ټول د میا روښان شاگردان او پیروان بلل کېږی او د پښتو په شعر کښې ئې علمی کیف او تدقیقی شعور پیدا کړېدی. پدی دوره کښې که څه هم د موضوع په لحاظ شعر خپل مخ بلی خواته گرزولی او خپله قبله ئې بدله کړېده مگر شاعرانه مزاج پکښې ښه روزل شوی او شاعریت یو علمی او عرفانی حیثیت موندلی دی، پدی وخت کښې د پښتو شعر د معنوی تحول په لحاظ له پخوانی دوری بېخی خان بېلوی او نوی دوره حسابېږی، د دی دوری په اشعارو کښې سړی ته یو بل عالم او نوی دنیا ځلېږی چه هر څوک ورځنی تعبیر نشی کولی دلته عشق او جمال هم بل کیف او بل ډول پیدا کړېدی او دنیا ته هم له بلی خوا کتل شوېدی، شاعر له محسوساتو هغه خوا نور څه گوری او داسی خبری کوی چه هر څوک ئې معنی نشی کولی، په دغه وخت کښې نه پوهېږو چه د ما ورا المادی فلسفه د شعر محفل ته راغلی ده او که شاعر د خپل خیال په رڼا کښې فلسفی دنیا لیدلی ده چه د حسن او جمال اصلی مرکز ته اشارتونه کوی او د گلزار په لیدو د بهار ثنا وائی.

د دې دورې لمړی پهلوان میرزا خان انصاری دی چه دلته ئې په شعر او شاعری باندی خبری کوو:

میرزا خان انصاری:

میرزا انصاری د یوولسمی پېړی شاعر چه په (۱۰۴۰ هـ) کښې وفات شویدی اصلی نوم ئې فتح خان دی او د خپلی استوگنی حای خیبر نبی دی د پیر روښان له ټینکو مریدانو او پیروانو څخه گڼل کېږی او خپله ټوله رڼا د روښان د جلوی اثر بولی او وائی:

ای میرزا روښان په هر لوری جلوه کا
د تبریز افتاب را وخوت له بنیره

یعنی میرزا هم د پښتنو مولانای روم دی چه د ده شمس تبریز هم پښتون دی او په میا روښان شهرت لری څنگه چه رومی د خپل تبریزی پیر د برکت په رڼا کښې هر څه گوري او ځان د هغه پیرو معرفی کوی دغه شان انصاری هم وائی:

د میرزا کلام روښان دی- پیرروښان له برکته

دا متصوف او عارف شاعر چه پخپلو عارفانه اشعارو کښې سړی ته عطار او رومی او سنائی یا دا راز نور د معنی شاعران یادوی د شعر په سکندری آئینه یا جهان نما جام کښې خلقو ته یو بل عالم نبی او سړی له عرفانی اسرارو سره اشنا کوی د همدی لامله د ده یو رموزی رنگ او آهنگ لری چه هر څوک پری پوره نشی پوهېدلی - دی په حقیقت کښې د عرفانی افکارو او نظریاتو په لحاظ عیناً (روښان) دی چه وروسته شاعر شوی دی او یوازی ظاهری بڼه بدله کړېده لکه چه پخپله وائی:

د میرزا په خوله وټېرم

یو روښان بی رنگه زه یم

میرزا که څه هم د دې ښکاره عالم زیبائی او ښایست پوره لیدلی دی مگر معنوی جمال ته ئی هم په ځیر ځیر کتلی او هغه عالم ورته لا ښایسته ښکاره شویدی همدغه سبب دی چه عرفانی او علمی جمال ته ئی ځان رسولی او په دغه روښانه ډیوه ئی نور هر څه بدل کړیدی لکه چه له دې لاندې بیتو څخه ئی دا حقیقت ښه څرگندېږی:

چه د شپې دې رڼا زیاته ده له روزه
د معنی زیبائی زیاته ده هـنـوزه
او د دم نته د هر زنده په پوزه
د صلاح په لار څپه څه نو آموزه
په مدد ئی قافله تر ځایه بوزه
د مرشد نغوته ډیوه گڼه افروزه
په لیدو ئی پټه مینه کړه عیانه
د خپل ځان خبرئ بیا مونده له ځانه
په ژوندون شوه جدائی پر باندی گرانه
د گلزار اندوه ئی نشته له خزانه
په هر څه کښې هر نشان دی بی نشانه

زه دې تل وینم زما ساقی دلسوزه
د صورت عالم که هر څو ښایسته وی
عارفان دې پخپل علم ښایسته کړه
ته به بار د امانت زغملاى نشی
لوی کامل د دواړو کونو پهلوان دی
که صراط پر کم دلیلو توره شپه ده
ښه پتنگ چه ډیوه ولیده روښانه
بینائی په روښنائی باندی شیدا شوه
په سوومرگ ئی د وصال دپاره وغوښت
په خاطر ئی تل تر تله نوبهار شه
هر زمان ئی د معنی په سترگو کوری

میرزا د هست و نیست، وجود او عدم په ژوره معنی کښې هم غوټې وهلی او ډېر عمیق پکښې ننوتلی دی چه د همدغی ژوری کتنی په اثر کښې د وحدة الوجود په فلسفه قایل شوی او د تناسخ رنگ هم د ده په افکارو کښې ځای ځای څرگندېږی د نمونې په ډول د ده د دیوان دا لاندې بیتونه وگورئ!

(۱)

نیست و هست واره په ده یم
 د هستی معنی ئی زه یم
 د دې لامکان مرغه یم
 گهی غوټه پر اوبه یم
 د آسمان پر مخ اوده یم
 هغه نشته چه زه نه یم
 دانائی د هر یوه یم
 بینائی د هر لیمه یم
 بیاراضی په دا خپل کړه یم
 له نیکانو سره ښه یم
 د کمبخت په ځان لسه یم
 خزان نلرم تازه یم
 یوروشان بی مثله زه یم

زه به څه وایم چه څه یم
 هر چه نیست شی له هستی نه
 د وصال په هوا ځمه
 گه ذره د لمر په مخکښی
 یو څلور عنصر می واغوست
 له وحدته په کثرت شوم
 زه شنوا په کل غورونو
 توانائی می په هر چا کښی
 ارادت می دی لسه واره
 له بدانو می بدی ده
 د نیکبخت په برخه شهد
 له هر چا یم په هر څه کښی
 د میرزا په خوله وټیرم

(۲)

لکه ذات په هر صفت کښی خیرستایم
 هم ژغروی د زنده سرو واره یم
 په یوه وجود محیط په کل اشیایم
 په دیدن له دواړو کونو ماورایم
 وهر چاونه د خپل عمل سزا یم
 د دوبین پر مخ گمان زه ئی تر شایم
 په قفس کښی وټبدلی د میرزا یم

دا کلام د حقیقت په ژبه وایم
 زه کښی د نباتاتو واره ساتم
 یکه تنها لکه الف یم بی نقطه
 په یقین یقین نزدی په گمان لری
 د نیکانو سره ښه بدیم له بدو
 و عارف ته څیره مخ یم په هر لوری
 زما ذات په دواړو کونو نه ځایبری

د دې دوه شعرونو اشاراتو او سترگو نو څخه به دا معلومه شوی وی چه د میرزا په اشعارو کښی د تصوف، عرفان او فلسفی ډېرې رڼا وې کپی شویدی او راز راز جلوې پکښی لېدل کیری دا د میرزا ډېر عرفانی او شاعرانه اقتدار دی چه دغه راز لور او پېچلی مضمونونه په دغه ډول په شعر کښی ادا کولی شی او سره له دې ټولو اشکالاتو چه د مضمون او مفهوم له کبله د ده په مخکښی شته شاعرانه آهنگ هم نه پرېدی او خپل کلام ته وچ فلسفی رنگ نه ورکوی- که تاسی د میرزا اشعارو ته ښه څیر شی ډېر ځله داسی شعرونه پښېری چه سړی په معنی ښه نه پوهېری مگر په خوندي پوهېری- د ده

اشعار هم لکه د موسیقی نغمې یا لکه د بلبو سوې سندرې سړی ته راز راز تخیلات او خوندور خاطرات پیدا کوی مگر په کلماتو او الفاظو ئی هر څوک نشی پوهېدلی د نمونې دپاره ئی دا څو نور شعرونه هم ولولئ:

(۱)

دغه یاد به ئی د خور خاطر مرهم کړم
مشغولا په هر زمان د یار په غم کړم
پر دا یخ به د حباب صورت رقم کړم
رنګ ونوم ئی له دریابه سره سم کړم
چه په کومه تخته کبیل په کوم رقم کړم
چه فانی خوی ئی فانی شی نوم ئی یم کړم
کل اشیا به ورته جام لکه د جم کړم
اخرین به تر قدیمه مقدم کړم

چه د یار په نامه مینه دم په دم کړم
د جهان و هوسونو ته مې شا شوه
په سپین مخ به سپینی اوبسی زغلومه
دا حباب چه د دریاب په مینځ کبې مات شو
عام و خاص په هسې حال را خبر نه دی
د کثرت په عددونو قطرات دی
په یکتا نظر به واړه عالم وینی
په وروستی ورځی د قام پوښتنه نشته

(۲)

په رښتیا به په عالم کبې نه ځاېږم
یو زمان ئی بی دیدنه نه پائېږم
او په خلق ملامت یم نه قبلېږم
جدائی لکه خزان ځنی ترهېږم
زه اور یخ د نوبهار باندي ورېږم

که یو ځل د زړه له حاله ووېږم
حقیقی ژوندون زما د یار لیده دی
د زړه حال مې خپل اشنا و ته څرګند دی
اشنائی عجب بهار په مخه راغله
دې لاله د زرګی داغ پر پانوراور

(۳)

له نیستیه هم په دا هستی ابادیم
تر ابد و فادار پخپل میعاد یم
اوس ئی زه په دا عاجز صورت عمادیم
له دې قصده د جهول په نامه یادیم
پی ګمانه د صفی ادم اولاد یم
بی اختیار دواړو امر و انقیاد یم
په باطن له یاره یو په اعتقاد یم
او هر چېری د اشنا په دیدن ښادیم

زه څرګند د محبت په ښه بنیادیم
په ازل مې د اقرار په ژبه ووې
امانت چه اسمان زمکی ورلی نشو
په اختیار مې هسی ظلم په ځان وکړ
که د جهل بار مې لری شی له سره
په اختیار مې له کل نهی لاس وکښلی
په ظاهر صورت دیار له یاری ګوښې
کل عالم مې په نظر کبې واړه وینم

(۴)

د دی ګل په مینه راغی تر چمنه
او د زړه سفر د سترګو له روزنه

د بلبل چه اشنائی شوه له سمه
دا تمام صورت د زړه په رضادرومی

که هر خو په حجابونو کښې دی نغښتی
اختیار ئې د پتنگ تر فهمه ښه شه
دا شتا محبت زور ورباندې وکړ
په باور کښې له جمله اختیار واوت
ښه صورت ئې د یوسف بوی ئې د مښکو

(۵)

د دیدن په مینه واوت له بدنه
چه پر بله لښه پرېووت له چلنه
دغه اور پری ښایسته شو تر گلشنه
له مرده و سره پروت دی بی کفنه
او د عشق لوکی ئې حې له پرهنه

زه چه ډېره ډېره مینه په گلزار کړم
که طالب په اندینو کښې تفکر دی
یو زمان به فراغت ورباندې نه وی
په هر لور به لاعلاج را پسی کړزی
که مجاز د حقیقت له مخه واخلم

(۶)

په هر څه کښې ننداره ددی خپل یار کړم
زه به ئې د محبت په غږ بیدار کړم
که زه ځان پخپل دستور ورته سینگار کړم
چه د خور زر گوټی مینه ئې مهار کړم
دا اور پښتی به تر بله ډیوه څار کړم

څو ک ئې څه پېژنی کوم دی
د مېوی دی هم له لونه
له ذری دی هم له لمړه
له سردی څخه خزان شو
په نیستی کښې ئې هستی ده
مدرس پری نه پوهېږی
په جاهلو کښې اجهل شو
چه پخپله فضولی که
امانت ئې پر ځان واخست
د خپل ځان تر سیوری کښېناست
چه له پته شرک خلاص شی
عام و خاص ئې خادمان دی
روښنائی د کل عالم شو
حیاتی دی د حیاتیات
اراده ئې ده لسه واړو
گوږیائی لسه گوږیاو،
چه د تن له خوی و مری
رنک په رنک لښکر ئې جوړ کړ
چه د فقر په اورو سو

ذات ئې ذات او نوم ئې نوم دی
پوخ ئې پوخ دی اوم ئې اوم دی
بیاله ورمی له نجوم دی
له گرمی څخه سموم دی
په هستی کښې ئې معدوم دی
دا د سپین علم رقوم دی
چه له دی علم محروم دی
زړه ئې تور شورنک ئې شوم دی
دی جاهل په ځان ظلوم دی
د گمان په ساړه موم دی
کناه نلری معصوم دی
دی د کل عالم مخدوم دی
په هر څه کښې دی مکتوم دی
دانائی د هر معلوم دی
دی حاکم د هر محکوم دی
شنوائی د هر مفهوم دی
دی په خاص رحم مرحوم دی
اوس و خاوری تی هجوم دی
دغه سوخت په مرز بوم دی

نی باقی صفت و کوره پرفانی بانندی مقسوم دی

د (مرزا) جامه ئی رنگ کیره
یو عجب بی مثله خوم دی

په رښتیا چه د میرزا جامه په یوه عجیب خم کښې رنگ شوېده او خه چه دی وائی
مدرس ورباندې نشی پوهېدلی حکه چه دی د سپین علم له رقومه غږېږی او نور له دغه
علمه محروم دی، په عامو او خاصو کښې هېڅوک نه پوهېږی چه دی په کومه تخته کښل
او په کوم رقم لیک کوی، خلقت ته په یوه عجیب نظر کوری او وجود د کمان په ساره
موم بولی، له ژوندو خخه په بی کفنه مرو او بی اختیاری تعبیر کوی، او وائی چه عالم د
مینی په جاذبه بی اختیاره یوه سره اورته حان غورخوی او د حان ژغورلو هیڅ واك
نلری.

وروسته له میرزا انصاری خخه (دولت نوحانی) هم په شعر او شاعری کښې په ده پسی
وری ټول کړی او د ده شاگردی ئی کړیده لکه چه پخپله وائی:

میرزا گنج راته خپل کور و شود غنی شوم بیهوده منت به ولی د بل چا کرم
محقق وحدتی کان د تصوف و په رموز ئی په همه علم دانا کرم

دولت د پلار له خوا حسن خیل لوانی دی او مور ئی وردگه وه، د خپل پلار نوم دادا
وښئ او حان هم له ظاهری علمه نا آشنا او د الهامی شعر خاوند معرفی کوی لکه چه
پدی دوه بیتو کښې وائی:

چه الهام را بانندی وشو کوینده شوم یو بیت هم جوراوه نشو بی الهام ما
ظاهری علم می هېڅ ډېر نه دی کړی د معنی په قوت ووايه کلام ما

دولت لکه چه پخپله اظهار کوی او له اشعارو نه ئی هم څرگندېږی د افکارو او معنی په
لحاظ د میرزا خان انصاری یو غښتلی او پیاوړی شاگرد او پیرو دی چه د پیر روښان د
مریدی دعوه هم کوی مکر شعر ئی د افادې او عام فهمی له کبله لکه د میرزا شعر هومره
گران او پېچلی نه دی او د شاعری خواته هم زیات را لنډ شویدی خو سره له دی

میرزا، ارزانی، مخلص خیل مساوی یا له خانه پورته کښې او نور شاعرانو ته پخپل وخت کښې په کمه سترګه کوری لکه چه پدی بیت کښې وائی:

بی میرزا بی ارزانی بی مخلص یاره

بل شاعر برابر نه دی پښتون ستایو

دولت هم لکه میرزا خان انصاری د شعر یو پوره دیوان لری مگر د ده په دیوان کښې د لفظی او معنوی تقسیماتو په لحاظ هر راز شعرونه وینو او هر څه پکښې پیدا کولی شو- دولت وروسته د میرزا تر وفاته (۱۸) کاله خو په یقینی ډول ژوندی دی مگر وروسته تر دې نور نه معلومیږی چه څومره موده په ژوندی و، او په څه وخت کښې وفات شویدی مگر دا معلومه ده چه دی تر (۱۰۵۸) پوری د خپل یوه شعر په استناد یقیناً ژوندی و، او تر ده د مخه میرزا خان انصاری په (۱۰۴۰) کښې وفات شوی، او د دوی دواړو پیر او مرشد میا روبان په (۹۹۴) کښې له دنیا نه تللی دی، د دی تاریخونو له قراره معلومیږی چه دولت به د میرزا په واسطه ځانته د میا روبان مرید وائی ځکه چه دغومره عمر چه دولت پکښې د میا روبان په وخت کښې د مرید توب وړ وبلل شی او بیا تر (۱۰۵۸) پوری ژوندی پاته شی له عادی عمرونو څخه لږ څه متجاوز معلومیږی:

دولت پخپله شاعری کښې څومره چه له تصوف او فلسفیانه افکارو څخه متاثر معلومیږی هماغومره له عشق او مینی څخه هم متاثر دی او غزلی آهنگ ئې په اشعارو کښې زیات څرګند دی او لهجه ئې هم لکه دمیرزا لهجه دومره مبهمه او مجمله نه ده، د مثال په ډول ئې دا خو شعرونه وګورئ!

لمړۍ نمونه

هر زمان چه اشنا نه وینم بیمار شم	په جهان کښې بینوا زار و نزار شم
د پریشان خاطر ارام مراد مې یار دی	که بی یاره بل هوس لرم زه خوار شم
ګهی مست په میخانه کښې افتاده یم	که صوفی په نماز ودرم هوبسیار شم
د اشنا د درګاه خاوری به پری نردم	د تهمت په سنگ که زر ځله سنگسار شم
چه نظر می د دلبر په جمال وشی	هنه دم له خپل وجوده په فرار شم
د وحده په مقام ځان یواز وینم	چه نظر می په کثرت وشی بسیار شم
لون لون بازی کړم له خپله مخه	ځنی ځای گل لطیف چیری تیز خار شم

دوهمه نمونه

د هر چا مینه وطن دی حب وپشلی تن په تن دی

خونبهائي پاك ديدن دى
 لوى هنرد سردادن دى
 هغه دم ئې خنكندن دى
 تهمت ولى په كوهكن دى
 چه ئى پېژندلى من وى
 خود بين شب وروز ليچن دى
 په خطا كه په ختن دى

چه د عشق په تيغ شهيد شى
 د عاشق په دا عالم كېښي
 چه يار مخ ورخنى پت كا
 دلبرى كوى شيرينه
 رسیده هغه ته وائى
 د توحيد خورشيد نه ويني
 هر مؤمن يو تن ياد شوى

دریمه نمونه

چه فرزند قربان په دالار كړ خلیل دى
 چه ئى بار د گناه سپك طاعت ثقیل دى
 رهنمای د دى رښتینی لار دلیل دى
 د دنیا طالب شو ډېر د حق قلیل دى
 د زبان لوستن اسان گران ئى تاویل دى
 د مولا سپاهی هلك بق ابا بیل دى
 كه له سر او ماله تېر نشى بخیل دى

په اخلاص طلبكار يو د جلیل دى
 ژر اسان به ومقام ته ورسېرى
 بى هادى پدى خونخواره لاره مه خه
 معرفت لره ئى هر سړى پیدا كړه
 د كلام په معنى هر څوك نه پوهېرى
 لوى لښكر ئې د نمرود د جشمات كړ
 هر عاشق چه دلبر مخ ورته ښكاره كا

خلورمه نمونه

صورتونه ډېر لیده شى جانان يودى
 مومنان هر څو انبوه دى ایمان يودى
 بارنده په هر ځای ابرنيسان يودى
 چه گياہ پرى زرغونېرى باران يودى
 چه په حکم ئې عمل شى سلطان يودى
 عشق باقى شاهد مشهود بى گمان يودى
 پاك درياب بېحده لوى بى پايان يودى
 د دولت د زره انيس پت عيان يودى

په ظاهر باطن چه گورى سبحان يودى
 د كثرت په حسابو نو غلط مشه
 په صدف كېښې در خالص په مار كېښې زهر
 رنگ رنگ گل ځنى پیدا شى په پتى كېښې
 كه لښكر حشم ئې ډېر لیده شى خه شو
 د معشوق عاشق جامه واغوندى راشى
 پرى مؤمن كافر ماهى چندخه زیست كا
 د مجاز په څو څادرو ئې مخ پت كه

پنځمه نمونه

د ناسوت عالم مي وكوة په حيرة شوم
 د كثرة په ډېر رنگو كېښې غلت شوم
 په غفلت له خپل وجوده په غيرة شوم
 پاك مولا اراده وكړه په صورت شوم

زه اول چه له وحدته په كثرت شوم
 هېڅ له ځانه خبر نه وم چه زه خه يم
 لاس او پښې مې غورځول په تاریكى كېښى
 بى بدنه مي بازي كړه په ډېر كاله

ناگاه نمر د معرفت را باندي وخت سرتراپايه سره يونسکلی وحدت شوم

پادشاهی مي د دنیا په نظر هېڅ ده
مستغنی د درویشانو په صحبت شوم

له دې څو نمونو به معلوم شوی وی چه دولت څنگه شاعر و او د شعر په شپېلی کښې ئې څه ویل؟ د ده په عارفانه سندرو کښې هماغه د میرزا عارفانه حیرت، صوفیانه وحدت، یو بل ډول مینه او بل راز عشق اورو، مگر د میخانې مستی، د تهمت په کانو سنکسار بدل، د شیرینی دلبری هم یادوی او لږ څه د صورت بنایست ته مایل او قریب معلومېږی لکه چه د دی لاندینی شعر له اشارت او اقتضا څخه ئې هم څه نه څه دغه مطلب څرگندېږی:

شعر دا دی:

چه تا سره همدم دی	څه نیکبخت هغه آدم دی
بی تا نور چه غواړی گرم دی	هر چه ته ئی همنشین ئی
له الف دی قامت سم دی	د باغ سروه دی خجل کړه
مخ دی عین جام جم دی	دواړه کونه پکښې وینم
هغه ورځ زما ماتم دی	چه دی نه وینم که عیدوی
د زخمی زرونو ملهم دی	ښه دیدن دی رښتیا وایم
هغه هسی ساعت کم دی	چه می زړه له غمه خلاص دی
عشق خونریز بی حده یم دی	جانبازان پکښې کدېږی
د فقیر بخره تل غم دی	نور عالم په ښادی ویاړی
چه د حق په لوری خم دی	په باطل بد نظر نه کا
هم هغه د ده صنم دی	په هر څه چه څوک مین وی

په هر صورت د دغه یوولسم قرن په شعراو د میرزا یا دولت په شاعری کښې سره له هغو روښانه افکارو او عرفانی تجلیاتو د جمال او عشق ستاینه او اغیزه هم وینو او پوهېږو چه دوی که هر څه وائی بیا هم شعر وائی او عشق د جمال ستائی، دوی هم بینائی په زیبائی باندي شیدا بولی او د لاله د زرگی په دا غونو باندي لکه د پسرلی وریځی اونسکی تویوی، که څه هم په نظر کښې ئې ټول عالم پروت دی او هر څه وینی مگر

بنادی ئې د آشنا په دیدن ده او په هر څه کښې د خپل یار ننداره کوی د همدی لامله په گلزار هم ډېره مینه کوی او د سترگو له روزنه د زړه شفر بولی، د یار دیدن خپل حقیقی ژوندون کښی او بی دیداره یو زمان هم نه پائیږی- کله چه د جمال په ننداره شی له خپل وجوده هم فرار کوی، مینه لکه وطن داسی بولی او محبت د انسان یو عمومی قسمت شمیری، عشق باقی کښی او شاهد و مشهود هم یو بولی، د خپلی محبوبی مخ ته جام جم وائی او دواړه کونه پکښې کوری دا خبری که هره معنی ولری او د دوی په نظر کښې هر څه چه وی بیا هم د ښکلیتوب او عشق له محیط نه اوزی او هماغه شی معلومیږی چه ټول شاعران ئې د شعر روح او جوهر یا هیولی بولی.

د خټکو دوره

خوشحال خان

خوشحال خټک چه هم پخپله د پښتو یو لوی شاعر او د پښتنو لوی سړی یادېږي او هم د پښتو د ډېرو شاعرانو پلار او نیکه دی د پښتو د شعر د یوې نوي دورې شروع کوونکی هم دی چه د پښتو په شعر کې ئې ښکاره تاثیر کړی او د پښتو د شاعرۍ هنگامه ئې زیاته توده کړی او ډېر شاگردان او پیروان ئې هم پیدا کړېدی - کوم شاعران چه د ده خپل زامن او نمسی دی پنځلس یا شپاړس تنو ته رسېږي چه په زامنو کې ئې لکه عبدالقادر خان، اشرف خان، صدر خان او په نمسیانو کې ئې لکه علیخان او کاظم خان شیدا د دیوان خاوندان او غوره شاعران تېر شويدي.

د پښتو د شعر افتتاح چه د روښان پیروانو په یوه خاص عرفاني ډول کړی وه خوشحال پکښې د کم و کیف په لحاظ بسط و انبساط پیدا کړ، هغه غوتې چه په هغه وخت کې ئې خپلې پانې نه وی پرانیستی پدی وخت کې و غورېدې او د پښتو د بڼ خاموشی ئې د بلبلو په چنهار ماته کړه د ژوندانه نغمې له هری خوا پورته شوې، څه چه د شعر دپاره لازم او ضرور، هغه ټول پیدا شوه او هر راز غزلونه وویل شوه، د مینې او عشق سندرې په ډېرې بی پروائی میدان ته را ووتلې او د پښتنو حلمو په اتڼ کې د شعر اواز سره د تورو برېښنا هم وبریښېده، د ننک او غیرت خبری په شعر کې را ووتلی او بی ننکو ته هم ډېرې تانی ورکړی شوی.

د پښتو په شعر کې د پښتو نولې روح له همدغه وخت حلول وکړ او په ډېر قوت پکښې حماسی رنگ ښکاره شو. چه د ملکيار له حماسی سندرو څخه فرق لری او په ملی احساساتو مېنی معلومېږي.

دا دوره د یوولسم قرن له نیمائی نه شروع کېږي او په دغه وخت کې د خټکوادبي کاروان د خوشحال په مشرتوب او سالاری د خیبر او تیرا له غرونه هغه خوا را پیدا کېږي چه له مغلو او مغلوالی سره په شعر او توره دښمنی کوی او د پښتنو احساسات د پردو په مقابل کې را وینوی یا په بل عبارت هغه کارونه چه فردوسی یوازی په شعر کې کړيدي دی ئې په شعر او توره کوی.

دې ستر قايد او د پښتنو ملي مشر ته يوازې شاعر نشو ويلی ځکه چه د تاريخ په افق كښې ئې د اسماني هلال غوندي سپينه توره هم ځلېږي - يوازي توريالي او ننگيالي هم ورته نه ويل كېږي ځكه چه خواره او خوندور اشعار هم لري.

هوا خوشحال د پښتنو هغه بلبل دی چه په دا ئودی نغو كښې ئې مسيحي اثر پروت دی او د بلبلو په ژبه خپل كام ته د پښتونولۍ او ننگ و غيرت سندرې وائي.

خوشحال يوازې په پښتنو كښې نه بلکه په دنيا كښې هم بنائى داسې نظير ډېر كم ولري چه څوك ئې په توره او قلم كښې ښه قضاوت ونكړى شى چه كوم صفت پكښې غالب دی او په كومه خوا كښې ډېر غښتلى او پهلوان بلل كېږي.
مونږ ده ته انصافاً ويلی شو:

برق د سپينې توري د ادب ښكلي رڼا سره

تا يوه فانوس كښې جمع كړى په رښتيا سره

پخپله دغه نوموړى توريالى شاعر هم خپل ځان همدغسى معرفى كوى او وائي:

ناظر مې عطاردوى چه به څه كښې په قرطاس	زه هغه سړى يم چه قلم واخلم په لاس
صايب دى زما فكر د هرامر په اساس	نايب دى د تقدير زما تدبير په مصلحت كښې
هغه زمان مې كوره تل به سوروى زما اس	د تورو په ميدان كښې چه سودا وى د سرونو

دا د توري او ادب پهلوان يا په بل عبارت د قول او عمل خاوند چه د جنگ او جگړو په ميدان كښې مهيبه ښه لري، د ښكلي توب و جمال د نندارې په وخت كښې د پتنگ بيتابى او د بلبل ناقرارى لري - كله لکه يو ننگيالى پښتون د جنگ او جگړو په ډگر كښې وائي:

د افغان په ننگ مې وتړله توره

ننگيالى د زمانى خوشحال خټك يم

په بل ځاى كښې د عشق او مينې له اثر لاندې راځى او پدې ډول له نام و ننگه خپله بى پروائى ښكاره كوى:

د ناموس خبرې مه كوه خوشحال ته

عاشقان له نام و ننگه بى پروا دى

هوا! د خوشحال زړه لکه يو گلاب له ډېرې نازكۍ سره تېره اغزى هم لري او په شنو پاڼو كښې سور او رنگين معلومېږي همدغه سبب دى چه په يوه مصرع كښې خپله توره تېره كوى او په بله كښې ولول زلفې پدې ډول يادوى:

توره چه تېرېری خو گذار لره کنه

زلفې چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

خوشحال د پښتو او د پښتنو هغه شاعر دی چه وروسته تر یوه ادبی خزانه چه د پښتو د شعر د ضعف او مړاوی توب دوره ورته ویلی شو، دی لمړی سړی دی چه د شعر هنګامه ئې توده کړی او د یوه ادبی مجدد حیثیت ئې موندلی دی لکه چه دا مطلب دی بڅپله هم پدې لاندې بیتو کښې بیانوی او د ځان په ښودنه کښې وایي:

چه د شعر شاعر یه مذکور وشو	چه خو غور باسه زما په حسب حال
قصیدې لرم غراله هره باببه	په حکمت په نصیحت کښې مالا مال
په تعریف د دلبرانو غزلونه	په صفت د سترگو وروځو زلفو خال
طبیعت می عطائی نه د تحصیل دی	که خبریم د املا په استعمال
په فارسی ژبه که نور تر ما بهتر دی	په پښتو ژبه می مه غواړه مثال
بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ	کڼه شعر د پښتو و، غیر سیال
نه ئی وزن نه تقطیع نه ئی عروض و	دوه مصری ئې د خفیف بحر دوه طال
د غزل نه ئې مقطع نه ئې مطلع وه	نه صفت نه ئې تشبیه نه ئې مثال
مکرزه ئی چه گويا په شاعری کړم	پښتانه ئې پوهول ایزد تعال
په دا بند و بست به نور تر ما بهتر شی	پس له ما چه کا د شعر قیل و قال
ګلستان زما د نظم شگفته شو	پری وهی شیدا بلبله پرو بال
ګلدستی ئې لور په لور په ملک خپری شوې	تر کابله تر کشمیره تر بنګال
هر مضمون ته چه د زره توجه وکړم	طبیعت ئې راکوی په استعجال
درست دیوان مې لکه باغ د علم گنج دی	پکښې هر رنگه گلونه هر نهال
د دیوان که می بیت بیت سره حساب کړی	تر څلویښت زره په تېر شی په سرکال
په غزل په رباعی مې زره مین دی	چه مداح یم د دلبرو د جمال
په محشر به مینه ورمه د سنگدلو	که پدا درنېری تله د اعمال
زه مداح د هېچا نه یم بې د ښکلو	د بل چاپه صفت نلرم یو قال
په ابا او په اجداد خان و سردار یم	کارنامې لرم د جنګ او د جدال
پلار نیکه مې شهیدان دی ګورته تللی	پښتا پښت می هنر دا دی آل په آل
که د جنګ د پرهارونو درته وایم	چه له درده مې په تن و لکه خال
یو پرهار به می لاروغ په وجود نه و	بل پرهار به می په تن شویا په ډال
چه قضا د سړی نه وی سړی نه مری	که ئی درست وجود په غشوشی غریال
دا همه زما د توری صدقه ده	پښتانه چه پرګنی خوری سیورغال

خدایه هومره مهلت ورکړه په دنیا کښې
چه کاره کارونه سم کاندې (خوشحال)

نو څنگه چه خوشحال خان پخپله وائی د پستو د عروضی شعر په لاره کښې ده ډېر کار کړی او پخپل وخت کښې ئې د پستو په شعر کښې ساری نه درلود، مگر د پستو د شعر آینه ورته ښه ښکارېده او له ځانه بهترو شاعرانو ته منتظرو، بی له ښکلونې د بل چا مداحی نه کوله او د سنگدلو معشوقو مینه ئې محشر ته هم د خپلی تلی د درنښت دپاره وړېده - په دیوان کښې ئې هر راز گلونه او نهالونه شته او د شعر ګلدستی ئې تر کابل او کشمیره رسېدلی دی. د نظم ګلستان ئې هماغه وخت غوړېدلی و او شیدا بلبلی پرې تېرېدلی - طبیعت ئې د مضامینو په ورکړه کښې په ډېره بیره ورسره مرسته کوله او د دیوان بیتونه ئې تر څلوېښت زرو زیات و، مگر د جنګ پرهارونه ئې هم په تن لږنه و، او پښت تر پښته ئې دغه د سربازی هنر درلود - نو هر کله چه خوشحال سره له شعره د توري او ننگ و غیرت خاوند هم و، او سر و کارئې له جنګ او جګړو سره و، طبعاً د ده په شعر کښې هم د ننگ و غیرت خبرې خورا ډېرې دی او د پښتنو د احساساتو تحریک پکښې زښت ډېر لیدل کېږي بلکه همدغه شی د ده د شاعرۍ اصلی او اساسی برخه ګڼل کېږي.

که مونږ د ده ټول هغه اشعار را ټول کړو چه د پښتنوالی او ننگ و غیرت تبلیغ پکښې دی یا د ده فخر او حماسه بلل کېږي نو یو لوی کتاب ورځنی جوړېږي او پدې فصل کښې نشي ځایدلی، ځکه په یوڅو مثالو او نمونو اکتفا کوو.

یو ځای پخپله یوه قصیده کښې خوشحال خان د خپل ځان او خپلو ملګرو توره او تورپالیتوب پدې ډول بیانوی:

لکه باز منکولی سرې کا پخپل ښکار
په اهار کښې شگفته شولاله زار
په کړپه ئی هم روان کړ دندوکار
په لرزه په زلزله شوه په بار بار
هره ورځ د سپینو تورو خړپهار
سره یو د ننگ په کار پټ و اشکار
خود ځینو پښتنو نشته څه عار
چه څلوېښت زره مغل شوه تار په تار
اس اوسان هاتیان الجه قطار قطار
چه ئی وټکېده سر لکه د مار
چه مې وکښ تر مغلو خپل څمار

پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړه
سپینی توري ئی ګلکوني کړی په وینو
د خیر دره ئې سره کړله په وینو
تر کړپه تر باجوړه سمې غرونه
په هغه لوری چه کېږي پنځم کال دی
درست پښتون تر قندهاره تر اټکه
ګوره شو جنګونه وشول په هر لوری
اول جنګ د لوری شاد تهرورو
خویندی لونه ئی په بند د پښتنو شوی
دوهم جنګ میر حسینی په دوآبه کښې
بیاله پسه د نو ښهر د کوټ جنګ و

د هلكو په هر لوري نشته شمار
 پس له دې ده بيا تكيه په كردگار
 په صورت خوار و حيران په زره افكار
 سره مهران دى ننوزى په كهسار
 چه به دا كارونه شى پدا ديار
 يا مغل د منځه ورك يا پستون خوار
 دا بى ننگه پستانه كاڅه رفتار
 بى له توري خلاصى نشته په بل كار
 د مغلو لسكر پروت پر ننگرهار
 يوسف زبه فراغت په كبت و كار
 دعزت سره چه نه وى زيست روزگار

چه زما په ياد دى لوى جنگونه دا دى
 هميشه فتح و نصرت دى لا تر اوسه
 اورنگ زيب راته يو كال وشو چه پروت دى
 خزاني د هندوستان دى را خپرې شوې
 دا د هېچا په اتلس فكره نه و،
 بله هېڅ ليدله نشى پدا مينځ كښې
 پدا هسى وخت چه وخت د نام و ننگ دى
 پستانه چه نور څه فكر كا نا پوه دى
 افريدى مهمند شنوارى كوره څه كا
 زه تنها پكښې په غم د نام و ننگ يم
 مرگ زما په پوهه ښه دى تر ژوندونه

هميشه به په جهان كښې ژوندون نه وى
 د خوشحال خټك به پاته شى يادگار

كه مونږ د خوشحال په ديوان كښې غور وكړو او ټول اشعار ئې وگورو داسې راته ايسى
 چه دغه توريالى شاعر د ننگ و غيرت او پښتونولۍ په فكر كښې دومره ډوب دى چه په
 عاشقانه غزلو، د حوى په مرثيه، د گلو او گلزار په ستاينه او خپله هره نغمه كښې دغه
 اصلى مضمون خايوى او هېڅكله د توري او ننگ خبره له خولى نه غورحوى، وگورئ!
 يو حاي د خپل گران حوى نظام نومى د مرگ ژړا پدى ډول كوى:

چه نظام دى له ما بېل كړ خوا ئى ډكه
 چه د هېچا پرې پېزو نه وه خوانكه
 نه چه كوره لره روان شوله تللكه
 په عالم كښې د خپل پلار غاړه كا لكه

څه دا غونه رډې په زره باندي فلكه
 په لحد كښې هغه مخ خورې په چنجيو
 كښكى خوان د پستانه په ننگ كښې مړاوى
 چه د كام په ننگ كښې ومړ هغه حويه

په بال حاي كښې له خپلى معشوقى او ليلى سره داسې خبرى كوى چه د سر بښدلو او
 خونخوار لارو، د خون او قصاص كلمات ورځنى اورېدل كېرى او سړى ښه نه پوهېږى
 چه دى اصلاً خپله مينه او عشق و محبت ښكاره كوى كه د خپل شجاعت او زړورتوب
 سندرې وائى لكه پدې لاندې غزل كښې:

په پالنگ به دې دا هسې درختل څوك

كه زه نه وای عشق به تالره بلل څوك

واړه عشق دی چه ئی سر راته گیاه کړ	ګڼه زه په ځان مین د سربسندل څوک
بدرګه که محبت را سره نه وای	یک تنها به په خونخوارو لارو تلل څوک
ته می وژنه د قصاص اندېښنه مکره	د خپل خون په توره ونیسم یو بل څوک
تا پخپله سپینه خوله خوشحال ته ورکړه	ګڼه دی دا هسی شونډې بشکلول څوک

که چېرې کومه نوی تشبیه روا وی او د چا له تقلید لاندی رانشی ویلی شم چه خوشحال خټک د لوړو غرو باز دی چه د بلبل عشق پکښې حلول کړی او هماغه نغمه خدای ورکړېده.

یا په بل عبارت هغه بلبل دی چه د ښکار تېری منګولی هم لری. خوشحال که څه هم ټول عمر د جنګ او جګړو په سره اور کړېدلی دی بیا ئی هم د شاعری آب و تاب نه دی بایللی او نه ئې خپل لطیف ذوق ورک کړیدی لکه چه دا مفهوم دی پخپله هم پدی بیت کښې په شاعرانه ډول داسی ادا کوی:

که هر څو ئې په سره اور کښې لولپه کړی د یاقوت د اوبو ډار د ګداز نشته
مگر دومره شویدی چه د ده په عشقی سندرو کښې حماسی ټکی او شجیعانه روح هم پیدا شوی او یو پښتني رنگ ئی ورکړیدی د مثال په ډول ئې دا لاندی غزله وګورئ:

که نیولی زرکه باز پرېردی له چنګه	زه به هم له لاسه پرېردم شوخ و شنګه
ورپه ورکلی په کلی پسی ګرزه	دروېزه که د دیدن مومی ملنګه
گل که هرڅو پیدا باغ کښې ښایسته دی	که ئی وینې بیا اغزی لری له څنګه
خودې توان رسی په لوی دریاب کښې ګرزه	په بېله کښې دې زوال وینم نهنګه
عاقبت به ککری ورباندې کیږدی	ترخراغ چه کین اوبسی ګرزی پتنګه
هغه یار که په پالنګ راسره نشته	دا هم شکر چه ئې بوی ځی له پالنګه
چه ئی زړه دمعشوقو په مینه مست شی	د هغوسرپو څه له نام و ننګه
د غمزی په تیغ ئې خوښ ښه ئی خوشحاله	مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه

پدې غزله کښې اغاز او شروع پدی ډول شوېده چه دغه پښتون او ښکاری عاشق خپل ځان لکه یو باز داسی ګڼی او خپله شوخ وشنګه معشوقه له هغې زرکی سره تشبیه کوی چه د باز په منګولو کښپوتلی وی. په بل بیت کښې که څه هم د دیدن په دروېزې پسی ځان ملنګ کوی او توره یا خانی هغه پلوردي مگر بېرته ورته ځان نهنګ معلومېری او یو لوی دریاب ئې په نظر کښې ګرزی. وروسته تر دی چه بیا د حسن او جمال ډیوی ته ګوری نو ککری ایښودل او د غمزی په تیغ ځان زخمی کول ورته ښه ښکاره کېری او د

خپل مړنتوب په تقاضا له دغه جنگه روغ صورت تلل ورته ښه نه ښکاره کېږي. همدغه شان په یوه بله غزله کېښي وائي:

د رقيب خبره مه منه بدرنگ دی	په څه دود ئې ځای نیولی ستا تر څنګ دی
تردوو چشمو می چشمه بحر د ګنګ دی	زه چه ډېر ډېر ستا له ډېره جوړه ژاړم
نن پدا لوری د ستا د با هوشرنګ دی	ښاپېرېه دی په هورته هورته ګرزی
پرېوتلی په یاغی راجا قلنګ دی	لاس ئې مه پرېږده له لاسه خولی ئې واخله
چه عجب زیبا د دوه مینو جنګ دی	په زړه مینه محبت په خوله کنځل کا

وګورئ! پدې غزله کېښي لمړی ځل ځان له ډېره جوړه دومره ژراند ښي چه د ګنګ بحر ورته هېڅ دی مګر په آخره کېښي د خپل هغه اصلی خوی او طبیعت په اثر کېښي له یاغی راجا نه قلنګونه اخلي او هغه جنګ چه د خولی اخستلو په وخت کېښي ئې له خپلی مینی څخه وینی زیبا بولی او بی له جنگه خپله غزله نشي ختمولی.

دغه شان د ده په اکثرو غزلو کېښي سره له عاشقانه نیازه د زور او قوت توری او ټوپک ننگ و غیرت، شجاعت او سربازی خبری هم اورېدل کېږي مګر د غزلو آب و تاب ئې په ځای وی او نه ورځنی ببخونده کېږي، نو ویلی شو چه دا د توری او رزم شاعر په غزلو او بزمی سندرو کېښي هم د استادۍ حق لری او د ستایلو وړ دی ځکه چه دی د مینې او عشق له پانګې چه د شعر حقیقي سرمایه ده هماغسی برخه لری لکه چه د پښتونولۍ او ننگ و غیرت په دنیا کېښي ئې لری او څنګه چه د پښتونولۍ له عالمه خبر دی هماغه شان له عشق او مینې، می او ساقۍ، سوز و ساز او عاشقانه دردونو سره هم آشنا دی د همدې لامله وائي:

چه څه درد د عشق لری تری به ځاېرم	که مومن دی که کافر دی که جهود
چا به بی د عشق له کاره بل کار نکړ	د خوشحال د خولې ویل که چا منلی

هو! دا توریالی عاشق مونږ ته پخپل عجیب و غریب ژوندون کېښي هر هر څه رابښي او په حیرت کېښي مو اچوی چه دغه راز عاشق او په جمال مین سړی څنګه دومره نورو چاروته وزګارېږي او د زمانې ننگیالی ورځنی جوړېږي یا په بل عبارت څنګه د دغومره سخت او کلک زړه خاوند څخه دغسې شاعر جوړېږدی شی. همدغه یو سړی دی چه کله سپاهی، کله شاعر، کله مبلغ او کله صوفی کېږي هم. په ځینو ځایو کېښي وائي:

یا به و خوری ککری یا به کامران شی
که تمامه لار الوده شی په وینو
که وجود دی خوځ ازار کاندی په چوب
د مزری په خوله کبې مه پرېږده همت

په جهان د ننگیالی دی دا دوه کاره
تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که په توره ئې جواب ورکړی مردی ده
که آسمان دې د مزری په خوله کبې ورکړی

او خپل ځان هم پدې ډول مونږ ته رابښئ:

چه پدا هنر کبې سربندی پتنگ دی
چا چه ما سره وهلی سر په سنک دی
چه د چا تر غورو زما د توری شرنک دی
چه مې داغ په خاطر اېښی د اورنگ دی
ځای په ځای ئې پستانه وته قلنک دی
ولی څه کړم چه پښتون واړه بی ننگ دی

هر ملخ د سربازی له هنر څه زده
لا تر اوسه ئې ماغزه په قرار نه دی
لا په خوب کبې په لرزه پرېوزی له کته
که پدا دوره می گوری هغه زه یم
درست جهان مې ومغل وته خیبر کړ
ځینې څه لوئی دعوی لرم په زړه کبې

مگر سر له دی ټولو خبرو کله چه د مینې عالم ته راځي نو بیا وائي:

معشوقې وته مری اوسه خوشحاله
عاشق هر کله قدم پر ننگ و نام ږدی
څه می غم که اشنا مومم په پېغور کبې

د خانې د توری ځای نشته په عشق کبې
که تر نوم او تر ننگ تیر شوم پروا نشته
د عاشق له نام و ننگه سره څه دی

اوس به مو پېژندلی وی چه زمونږ دغه نوموړی شاعر د عشق په کوڅو کبې بل خوځ دی
او بل سړی ورځنی جوړېږی خوځ چه په رښتیا شاعر وی او شاعرانه مزاج لری هغه په
شعر کبې همدغومره رنگونه لری او په وینا کبې ئې هر هر څه پیدا کېږی، کله لکه یو
هونښیار سپین ږېږی خلقو ته نصیحتونه کوی او کله لکه مجنون د لېونتوب صحرا ته
اوزی، یوه ورځ د دنیا په لوړو ژورو، تورتم او رڼا، لمر او سپوږمۍ، باد و باران کبې
فکرونه کوی او د یوه صوفی یا فلسفی گمان پری کېږی مگر بله ورځ خان او ملک شی
چه د جنگ و جگړو او ننگ و غیرت خبرې کوی.

که دغسی سړی مو کله نه وی لیدلی راشئ خوشحال خان ختک پخپل شعر او دیوان
کبې وگورئ او ورته ښه ځیر شی، د ده په وینا کبې سړی ته هر هر څه معلومېږی او
سړی پری هر گمان کولی شی، خوځ به ئې د ځینو خبرو په استدلال د صوفیانو په ډله
کبې شمېری او ځینې به ورته فلسفی وائی خوځ به ئې یو څه بولی او خوځ بل څه مگر

که سړی ورته شاعر ووائي او یو رښتینانی شاعرئی وبولی دا نوم د ده په ټولو ویناؤ او ټولو اشعاو بڼه صادقپیری او هېڅ اعتراض نشی واردېدلی ځکه چه شاعر همدغه معنی لری چه د هر چا له حال او زړه نه خبر شوی وی او په دغو ټولو خبرو پوهپیری یعنی کله د ښادمنو په خندا او کله د غمجنو په ژړا قسم خوری په یوه بیت کښې د اسمان ننداره کوی او په بل کښې زمکی ته را ښکته کېږی، کله غم او کله غمخور شی، په یوه مصرع کښې ئې آه او په بله کښې خوشحالی وی.

یو ساعت د دنیا بی وفائی بیانوی او بل ساعت د امیدواری سندرې وائی. که چېرې د خوشحال خان دیوان ولټوو، دغه راز ټولی خبری پکښې پیدا کولی شو او راته معلومیږی چه د شاعر په وینا کښې هر رنگ خبری پیدا کېږی، د ده د جنگ او جگړو خبری او د مینی او محبت سندرې خو مو د نمونو په ډول واورېدلی، اوس ئې څه عرفانی سندرې هم واورئ چه د فلسفی او تصوف رنگ و خوند پکښې لږ لږ لیده شی.

لمړنۍ نمونه

<p>درياب څه د جالی دپاره نه ځی که څوک وائی په غرونو واورى اورى بارانونه په ملکونو په دولس برجه گرزى نمر پوره په دولس میاشتی په درست جهانکښې گرزى باد حیران په څلور کنجه مپوې غلې گلونه ځنې رنگ رنگ نعمتونه څلور واړه عنصره چاکران دی ای خوشحاله</p>	<p>پخپله رضا درومی جاله هم ځان سره بیائی له هېچا خبرنه دی چه په مونږه هم څوک پائی په دا خبردارنه دی چه صیفی دی که شتائی په هر لوری چه گرزى نا خبر چه څه پیمائی له مخکې پیدا کېږی مخکه پروته گل ولائی چاکر هغه خدمت کا چه صاحب باندى فرمائى</p>
--	---

دوهمه نمونه

<p>خار تر عارفانو چه په حال دی پوهېدلی واړه سرهوا پخپل مطلب پسې دی تللی کل واړه که گوری له الفه دی زوولی سل به بلل نشی سره یو دی مالیدلی هرچېرته دانوردی په هر ښه په هر کلی نور ویل می نژده مختصر دی مالیکلی</p>	<p>خلق نادیده دی په خبرو پسې ځغلی دواو یا مذهبه پکښې هومره قیل و قال ډېر دی کتابونه مشتمل په دېرش حرفونه سل هې سل سیه چه تی مات په یوه ځای کړی واړه نور د لمر دی هم د ننه هم د باندي زه خوشحال څټک یم درندانو په مذهب</p>
---	--

دریمه نمونه

<p>زوی د اذر ومومی له ناره نه نجاة واړه سر درگم دي دا ابادا امهاة</p>	<p>وزېږی له نوحه د طوفان په موج فناشی کار د بل حکیم دی چه څه کاندی هغه کېږی</p>
--	--

د خپل د ساعت د طبیعت دی که د نور څه	نیک زبیری له بدوله بد ذاتونه نیک ذات
هومره علم زده کړی چه پرستوته سبق ورکړی	بیا هم خبر نه وی د جهان په ترهات
رددی که مقبول دی که معقول که نا معقول دی	گوره ننداره کړه تر دادم مه وهه زیاده
سر په سجده کښېردی وائی نمونځ کوم خوشحاله	زړه ته نظر نکړی پکښې ځولات و مناة

څلورمه نمونه

دا چه وائی چه دا بد کړی یا دا ښه کړی	که رښتیا وایم زه نه یم واړه ته کړی
څه چه اوس و واړه خلقو ته رسیږی	چه دې کړی په ازل دی هغه کړه کړی
په یوه محکه یوه باغوان کرلی	عباسی گلونه زېرو سپین ورسره کړی
د سحر گتته ډېره ده تر هر څه	ځینې ځینې ورته وینځ ځینې اوده کړی

الوده لرلی درغی درگاه ته
هېڅ می نرده چه بد حال د خوشحال څه کړی

خوشحال که څه هم په شعر او ادب کښې د هر راز مضامینو خاوند دی او په دیوان کښې ئې هر راز موضوعات پیدا کپړی چه ځینې کسان به پکښې تصوفی مسایل پیدا کوی او ځینې به پکښې علمی شواهد ومومی، څوک به ئې یو اخلاقی معلم او مربی بولی او بعضی به نور نور نومونه پری ردی مگر وروسته تر یوه عمومی نظره هر چاته معلومپړی چه دی اصلاً د پښتو یو رزمی شاعر دی او په اشعارو کښې ئې د نارینتوب او ننگ و غیرت روح ډېر خلبت لری. پدی کښې هېڅ شک نشته چه خوشحال یو پیاوړی شاعر او په ټوله معنی د پښتو شاعر دی ځکه چه دی خپل شعر او شاعرانه طبیعت له پښتنو نه نه دی بېل کړی او کوم بل عالم ته ئې نه دی بېولی، ښائی چه مونږ په پښتو کښې ځینې ډېر ښه شاعران پیدا کړو چه د محض شاعریت په لحاظ به ډېر لوړ مقام لری مگر په شعر کښې به ئې د پښتونولۍ مظاهر نه وی او د کلام له روح او خصوصیت څخه به ئې دا نه معلومپړی چه دا پښتون شاعر دی او د پښتونولۍ له افکارو سره د شعر او شاعری دنیا ته راغلی دی مگر د خوشحال شاعری داسی نه ده او د ده پښتواله د ده په شعر کښې لکه لمر ښکاره دی، د همدی لامله د پښتو لوړه ادبی جایزه د ده په نامه ورکول کپړی او دا امتیاز په ټولو پښتو شاعرانو کښې یوازې د همدغه په برخه شویدی ځکه چه د ده اشعار لفظاً او معناً، فکرأ او روحاً د پښتو اشعار بلل کپړی او د پښتو روحيات او پښتنی تخیل پکښې له ورا ځلپړی- که فرضاً کوم مقتدر شاعر د ده دیوان په بله ژبه واړوی او له پښتو قالب نه ئې وباسی بیا ئې هم خلق پېژنی چه د یوه پښتون خبری دی او په پښتو اړه لری د ده په اشعارو کښې علاوه له پښتنی روح او فکر څخه ډېری نوری خبری هم شته چه د

پښتنو حال و احوال او خوی و خصلت څرگندوی، ځینو پښتنو ته بد وائی او د ځینو ستاینه کوی، د ځینو قومونو یو راز عادات او د ځینو بل راز خویونه نښی چه پدې باب کښې کله کله څېرې او قیافې هم بیانوي او خبره ئې هجوی ته رسېری ځکه چه دا زورور شاعر پخپل تنقید کښې هم پوره زوروتوب او صریحه لهجه لری چه ځینو خلقو ته پېغورونه او تانی ورکوی او ځینو بی ننکو ته په ښکاره کنځلی کوی چه دلته ئې مثالونه او نمونی ښودل ښه نه ایسی او ضرورت ورته نشته.

خوشحال خان که څه هم پخپلو اشعارو کښې یو بی قیده او بی پروا سړی معلومېری او داسی ایسی چه ده به د ښکلو په مینه او حسن پرستی کښې نور هر څه هېر کړی وی مگر سره له دی یوه خدائی مینه ئې هم په زړه کښې پرته ده او دغه محبت ئې هیڅ کله نه دی هېر کړی، یو ځای خپله دغه مینه پدې ډول ښکاره کوی:

خدایه که زه تا ته نزدی کېرم په افلاس	زرمې کند په غاړه کړه یومات کجکول په لاس
ته که پدا خوښ ئې چه خاوند د ملک و مال وم	مال و ملک مې هومره کړی چه تېروی تر قیاس
توان د طاعت را کړه چه اخلاص ورسره مل وی	نه هغه طاعت چه شی په رسم و په لباس
یا باري کریمه! د خوشحال خټک دا خواست دی	تل د ده په زړه کښې لری ټینگ د دین اساس

خوشحال لکه څنگه چه د پښتنی ننک د په ځای کولو ارزو لری د خدای د بندگی او اطاعت ارزو هم ورسره ده او په بندی خانه کښې لا دواړه نیتونه پدی ډول ښکاره کوی.

پس له بنده دی دا عزم	د خوشحال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته	یا مغلو و سره رزم

عبدالقادر خان خټک

وروسته تر خوشحالخانه د ده زامنو او لمسیو هم د پښتو شعر په ښه شان پاللی او د دولسم قرن تر آخره پوری د خټکو د سرشار طبیعت موجهه او خپې نه دی ناستی د خوشحال هر زوی او لمسی د شعر جنډه جگه کړی او مونږ ته ئې په شعر کښې ادبی شاهکارونه پرې ایښی دی چه دلته د اختصار له کبله یوازی د عبدالقادر خان په شعر او شاعری لږه رڼا لویږی.

عبدالقادر خان د خوشحال خان زوی چه تولد ئې د (۱۰۶۲) په شاوخوا کښې او عمرئې تخمیناً د شپږو کالو په حدودو کښې معلومېږی د پښتو په شعر کښې یو خور دیوان او په پښتو کښې نور ښه ښه تالیفات او آثار هم لری، په شعر کښې ئې سادگی او روانی څرگنده ده او د بداعت جنبه ئې هم قوی ده، د ده د شعر مخه د مینې او محبت لور ته زیاته معلومېږی او هغومره چه خوشحال خان پخپل شعر او شاعری کښې حماسی آهنگ درلود، دی ئې نلری، په اشعارو کښې ئې څه ډېره زیاته مبالغه او شاعرانه اغراق هم نه لیدل کېږی، د عشق او مینې اظهار هم په یوه معتدل ډول کوی او پدی باب کښې د خاموشی طرفدار دی - دنیا او عالم ورته د جمال مظهر ښکاره کېږی او لکه یو صوفی په هر څه کښې د خپل دلبر مخ او جلوه وینی، له همدغی لاری دی هم د وحدت الوجود فلسفی ته نزدی کېږی او د عشق عظمت د جمال او جلال اثارو ته په یوه ډېر وسیع نظر گوری. دا مضمون ښائی چه ډېرو شاعرانو ادا کړی وی او په مختلفو پیرایو کښې له نظره تېر شوی وی مگر عبدالقادر خان ئې پداسی ډول بیانوی چه سړی ته بیخی نوی او ناڅکلی مضمون ایسی، پدی لاندی بیتونو کښې ورته څیر شی:

که په تور کښې جلوه کړشی که په سپین کښې
که په سترگو په رخسار او په جبین کښې
د صنغان په دود ئې وران کاندی په دین کښې
بلبلانوته ښکاره شی په نسربین کښې
قهر مهر ئې په تریخ او په شیرین کښې
نه به و، هومره خواږه په انکبین کښې
چه ئې ځای نشی په چرخ او په زمین کښې
که دی نشته شک گمان پخپل یقین کښې

دلبر مخ راته ښی په هر آئین کښې
که په زلفو کښې ځای وکا زره را کاری
کله کله په ترسا کښې مخ څرگند کا
په څراغ کښې تجلا و کاپتنک ته
نور و نارئې د جمال جلال اثر دی
که اثر ئې د لبانو پکښې نه وای
لویه خدایه عشق بوڅه رتکه لوی شی دی
په هر څه کښې گوره یار عبدالقادره

له دې شعره دومره معلومېږي چه د ده په نظر كښې جمال او ښكليټوب، عشق او مينه دغه شي نه دي چه عام خلق ورته كوري او تعبيرونه ورځني كوي بلکه د عرفان او تصوف له لوري ئې ورته كتلي او په شعر كښې ئې عارفانه كيف پيدا شويدى.

په يوه بل حای كښې هم په يوه سندرې كښې لمړې حل خپل عشق سړى ته داسې ښئ چه كومه ښكلي او دلبره معشوقه په مخ ورغلي ده او ده زړه پرى بايللى مكر په اخره كښې معلومېږي چه دى په يوه مجهوله ليلي مين دى چه يوى بربښنا غوندى ئې ترسترگو شوى او بيا ورکه شوېده چه دى ورځني هېڅ خبر نه دى او نه پوهېږي چه حمكى ته ولاړه او كه آسمان ته وختله؟ څه شوه او چيرته ولاړه؟ سندرې دا ده:

د نمر په شانه لاترى روښانه په ښكلي مخ وه هغه تگار
سر تر قدمه ثابتې روغه له هره عيبه پا كه ويزاره
په خيال خيال تلله نظر ئې تگر، هرگز وچاته له كبر و عاره
هېڅ نه پوهېږم چه چيرته دا شوه راته ووايه اي خبرداره
مقصود ئې دا دى عبدالقادره اوس پسې كرزې سینه افكاره

په لاره تلمه په مخه راغله يوه دلبره پرى رخساره
بى ميوسته خوله نيست وهسته ډكه له نازه خالى له نيازه
مخ ئې څرگندونظر پرى بندو، دمخ شغلي ئې دمخ حجات وې
له ما غايبه لكه بربښنا شوه په مخكه لاړه كه په سما شوه
هوس ئې ويوور غم ئې راړېښود داغ ئې بيانوى راښدى كښېښود

د عبدالقادر خان په عاشقانه غزلو او سندرو كښې سړى د شهوت پرستى څه ډېرى مظاهري نه ويني او نه له خپلى معشوقى نه هر هر حای په غټه خوله د بوس و كنار سوالونه كوي د ده له اشعارو نه سړى استنباط كولى شي چه دى محبت په تور او سپين پورى مربوط نه كنى او نه هغه څوك صاحب جمال بولى چه كړه وړه ئې ښه وى بلکه عشق يوه ازلى برخه او حسن هم يو اثر بولى چه له تور او سپين، كړو وړو څخه ما سوادى - پخپل يوه شعر كښې چه دى د وصال د شپى تصور او آرزو كوي داسې ايسى چه دى له خپلى معشوقى نه ديوى رښتيانى ميني طمع لرى او بى له دلدارى نه نور هېڅ نه غواړي يعنى همدا ارماند لرى چه زه په ځير ځير ستا مخ ته وگورم او پخپلو اوبښكو او ژړا كښې درته د خپلى ميني اظهار وكړم ته را پاڅېږې زما اوبښكى پاكې كړې، ډاډ راكړى، او دلاسا مى كړى، په آخر كښې ته هم راسره وژاړى او دواړه د دى دپاره چه يو د بل بيلتون ونه وينو خپل مرگ له بل نه د مخه وغواړو او هر يو بل ته د ډېر عمر دعا وكو.

شعر دا دى:

ته ناظرو خپلو پښو ته له حيا شپى
د غنچى غوندي اوده په غېر زما شپى

زه دې درسته شپه ځير ځير و مخ ته گورم
چه خوب درشى سر زما په زنكون كېږدې

ز دې مخ ته کاته کړم په ورت ورت ژاړم	چه اخر به يوه ورځ له ما جدا شي
زما اوبسکې په رخسار د تاپر بووزی	وېش له خوبه لکه گل په شبنم بيا شي
په رويمال مې اوبسکې وچې کړی ډاډ را کړی	زه فرياد کړم ته زما په دلاسا شي
تینکوي ژړا زما د زره د پاره	چه غربوزور درباندي وکړی په ژړا شي
زه تر تالمړی مرگ غواړم ته ترمانه	زه و تاته ته و ما ته په دعا شي

پدې بيتو کسې علاوه پدې چه يوه مجرده او پاکه مينه پکسې جلوه کوی او سړی پوهوی چه د يوه شاعر زره څه غواړی؟ او څه ارزو لری؟ ډېر نازک کيفيتونه او شاعرانه نکات هم پکسې شته چه د تصوير او تعبير په لحاظ يو خور او ساده شعر گڼل کېږی - د يوه عاشق ځير ځير کتل ارومرو د دی باعث کېږی چه معشوقه له ډېری حيا خپلو پښو او د زمکې خواته وگوری او بيا خپل سر د خوب په وخت کسې د خپل مين په زنگانه کېږدی چه هغه ورځنی داسی تعبير وکړی چه لکه غنچه زما په غير کسې اوده شوه، پدی وخت کسې طبعاً دی دیوی ورځی د جدائی په غم ژاړی او اوبسکې ئې د هغی په مخ توپړی هغه راوینسېږی مگر شاعر ئې داسی بولی لکه گل چه په شبنم راولېږی او غوړېږی په دغه حال کسې چه معشوقه خپل عاشق د خپل هجر په غم کسې ژړاند وینی زره ئې سوزی او دغه قيمتی اوبسکې پخپل رويمال وچوی، ده ته ډاډ او تسلی ورکوی مگر ژړائی نه درېږی او هماغه شان ئې مړې مړې اوبسکې پر مخ راځی په اخر کسې معشوقه هم که هر څو خپله ژړا تینکوی بی اختیاره په ژړا کېږی او د خپل مين د بلی ورځی بېلتون ورته دومره گران ښکاره کېږی چه د خپل مرگ ارزو تر هغه پخوا کوی او دواړه يو بل ته يوراز دعاگانې کوی چه په حقيقت کسې هر يو د بل د دعا نه قبلېده غواړی.

دا خور ژبی او مقتدر شاعر به مو د دی څو شعرونو په رڼا کسې څه نه څه پېژندلی وی او د شعر رنک و کيف به ئې هم لرو ډېر معلوم شوی وی او س ئې يو څو نور شعرونه هم د نمونو په ډول وگورئ ځکه چه د يوه شاعر شاعری څنگه چه له خپلو اشعارو معلومېږی هغومره تبصره کونکو په وينا کسې نه معلومېږی او کېدی شی چه لیدونکی ئې په اشعارو کسې بل شان وپېژنی.

لمړۍ نمونه

حقيقت د عشق په خوله وېلی نشی	دغه اور بی دله نور سهلی نشی
درسته شپه ناری وهم د یار له درده	همسایه می په شپه خوب کولی نشی
د زره مست لره د زلفو ځنځير بویه	په اوسپن ځنځير دا مست تړلی نشی

پکبسي يود يار په رنگ ليدلی نشی	پدا باغ کبسي ډپر گلونه شکفته شوه
چاوی دا چه تور نرگس موندلی نشی	ما د يار د مخ په باغ کبسي دی ليدلی
چه يو گوت ئی کاینات زغملی نشی	په هر دم عبدالقادر هسی پیالی چسی

دوهمه نمونه

په اصیل او په کمین راغلی نه دی	محبت په تور په سپین راغلی نه دی
په ارشاد او په تلقین راغلی نه دی	عشق عطا ده ازلی چه په چا وشي
د دی خواست هرگز آمین راغلی نه دی	بیهوده په عشق کبسي خواست کوی د صبر
په دا شان خوځ په زمین راغلی نه دی	په راتله ئی بنایسته د خمکی مخ شه

په دکان د عطار هومره خلق پندوی
خوپه زلفو عنبرین راغلی نه دی

دریمه نمونه

خوځ به وائی هسی چه نمر ستا د مخ مثال دی	مخ دی لکه نمر دی تر نسبت ئی نمر مثال دی
یار چه لیده نشی تر دکن لری دېوال دی	سخت دی په سپری باندي نیژدی بېلتون تر لری
ما په دواړو سترگو قبول کړی دا وبال دی	وائی چه وبال دی چه نظر کا ونښه مخ ته
نه چه کړه وړه ښه لری هغه صاحب جمال دی	حسن یو اثر دی چه په مخ کبسي د چا وشي
خو خلق پری مست شوه دی لاهسی مالامال دی	شه برکت ناک دی د عشق خم ورته حیران یم
اور می د تپتر چه سر وهلی تر مقال دی	هر چه سوختگان دی په خاطر به ئی لگېری
خه شو که په کور کبسي دنیا نلری کنکال دی	زره لری بډای عبدالقادر تر بادشاهانو

څلورمه نمونه

په ژړا ژړا بېل شوی مین غواړه	زره مدام راته ویل کاندی چه ژاړه
لېونیو غونډی گرزه په ویجاړه	په طلب ئی د دنیا ودانی پرېبرده
د ناموس پروا هېڅ مکړه وئی نغاړه	مسلی دبی ننکی ورپسی لنگ کړه
مانیولی دی د یار زلفینی دواړه	د مکی حنخیر دی نور نیسی په لاس کبسي
په محنت سره سره زر خپری له کاره	په خواری مونده شی کام له ډبر زرونو
که نور مست وی له شرابه یا لتاړه	تل دیار په مینه مست عبدالقادر دی

پنځمه نمونه

مه وایه چه زما نشته د چا نشته	د میرونو هغه شته چه د تا نشته
-------------------------------	-------------------------------

که رانده ناری وهی چه رنا نشته
 د خزان وهلی وائی سبا نشته
 ستا له بویه بی یعقوبه اشنا نشته
 خار و خس خوبه هم زه یم بی ما نشته
 پدا باغ کبسی بی ژرلو خدا نشته

سترگوربه خه باور وربانندی کاندی
 د سبا په حال غوتی د نوبهار زده
 ستا په بوی چه همگی رانده بینا شول
 وائی خار و خس جارو کړه چه زه درشم
 هر سحر سترگی د گل په اوبسو دکی

شپږمه نمونه

پکبسی غم د خپل اشنا وی تل تر تله
 تری محرومه شوه چه شور کاندی بلبله
 شمع تا چه د خپل سوز قصه وبله
 دا لمبه پری معشوقی ولکوله
 که ئی مخ په پلوپت و مالبدله
 شمع او پر تندی بل کړ کرزبدله
 نه بی غمه په پالنک بانندی خمله

دریغه نور غمونه لری شوای له دله
 شبنم وصل د گل بیا مونده خموش شو
 بڼه چه ژبه دی قلم شوه په مجلس کبسی
 عاشق هېخ د عشق له سوزه خبر نه و
 د فانوس پرده کبسی خراغ کله پتپری
 په ماتم د پروانه چه حان ئی وسو
 درسته شپه دې په ماتم عبدالقادر کړ

عبدالقادر خان پخپل شعر کبسی تصوفی مضامین هم راوړی او داسی معلومپړی چه پدی
 خوا کبسی هم بڼه عمیق معلومات لری یا په بل عبارت د عارفانه سندرو او صوفیانه مزاج
 خاوند هم دی، دنیا ته هم په کم نظر کوری او د زاهد په مقابل کبسی د رندانو ملگری
 دی لکه چه وائی:

د زاهد شرب جدا د رند جدا دی له ماهی به کله کار د سمندر شی

پدی بیت کبسی چه دی کوم مثالونه د زاهد اورند دپاره راوړی معلومپړی چه دی دی
 دواړو ته په خه نظر کوری او کوم لورته میل لری - د ده د تصوفی افکارو او صوفیت
 رنگ له دی شعره هم معلومپړی.

خوچه محوه خپل وجود کاندی افتاب شی
 امیخته چه له محیط سره سیلاب شی
 اروپده لیده ئی واړه بی حجاب شی
 چه قبله ئی دیار مخ وروخی محراب شی
 تر نظر د عارفانو تله شتاب شی

چه وجود د ذری شته هومره ذره ده
 د هستی نوم هغه وخت وربانندی بڼائی
 د عنصر له چار دېواله چه راووزی
 وهر لوری ته چه مخ کا نمونخ ئی کپری
 په خنبل د سترگوخی تر شرق وغربه

د مهمندو دوره

رحمان بابا او حميد

د خټکو دوره لا هماغسې په قوت کېږي ده او د خوشحال شاعري په هماغه پوخوالي د ده په زامنو او نوميانو کېږي ځان ښکاره کوي چه ناڅاپه د مهمندو په کورنۍ کېږي د شعر او ادب دوه پاڅه استاذان او امامان پيدا کېږي چه يو عبدالرحمن بابا او بل ماشوخیل حميد دی، د دوی شعر او شاعري له پخوا وخته بل راز ایسی او هر يو د پښتو شعر ته نوی رنگ ورکوي، دا رنگونه د پښتو روستيو شاعرانو ته ډېر ښه ښکاره کېږي او کونښ کوي چه خپل شعر پری رنگين او ښايسته کړی، یعنی څوک د يوه او څوک د بل شاگردی کوي - دا دوه نوموړی او پاڅه شاعران په ټولو پښتنو کېږي يو عام شهرت پيدا کوي، او لري نژدې ټول پښتانه ورته په درنه سترگه کوري.

داسې پښتون به نه وی چه دغه د شعر او ادب مشران به نه پېژني او نه به ئې ستاڼی - په ډېرو ادبي محافلو کېږي گورو چه د دوی په شعر او شاعري خبری کېږي او هر څوک ورسره مخصوصه دلچسپي لري ځکه چه دا دوه منلی استاذان لکه دوه غټ او روښانه ستوری وړاندې وروسته دنيا ته راغلی او هر يوه له ځانه سره نوی رڼا راوړې ده.

رحمان بابا د پټې خزانې په استناد په ۱۰۴۲ کېږي یعنی تر خوشحال خان خټکه شل کاله وروسته زوکړی او تر ۱۱۱۸ پوري ئې ژوند يقيني دی - د حميد د زوکړی نېټه د پښتانه شعراؤ په وينا په ۱۱۰۰ کېږي معلومېږي چه تر ۳۷ کلنۍ پوري ئې ژوند په يقين سره معلوم دی نو دوی دواړه د خټکو د شاعري په عين شور و زور کېږي پيدا شویدی او د دوی په مقابل کېږي خټکو پياوړی شاعران درلودل، خوشحال خو خپله تر ۱۰۸۰ پوري ژوندی ښکاره کېږي او سړی ویلی شی چه د رحمان بابا د شاعري ابتدا او د ده انتها به سره يو ځای شوی وی، او که فرضاً د رحمان بابا شاعري تر خوشحالخان وروسته شروع شوی وی نو په خټکو کېږي خو لکه عبدالقادر خان او اشرف خان هجري او داسې نور ښه شاعران موجود و، او د خوشحال خان د کورنۍ روستی شاعر عليخان خټک چه تر ۱۱۱۸ پوري ئې د ژوند پټه لگېږي د يوې ښې قريحی او قوي شاعري خاوند دی او سړی ویلی شی چه د دغسی پياوړو او پخو شاعرانو په وخت کېږي دغسی امتياز او شهرت پيدا کول لکه رحمان بابا او حميد چه ئې لری څه آسانه کار نه دی - په داسې

وخت ډېر قوت په کار دی چه يو شاعر خپل ځان او خپل شعر عام او مشهور و مقبول کړی.

او روستنی شاعران لکه پير محمد کاکړ چه د خپل وخت ممتاز او پوخ شاعر دی د رحمان بابا شاعرۍ ته پداسې نظر وگوري چه د خوشحال تشبیه ورسره وکړي او ووائی: هېڅ تر شعر د رحمان به ډېر کم نه وی و منصف ته د خټک خوشحالخان شعر

دا معلومه ده چه هر څوک چه يو شی له بل سره مشابه کوی نو هغه بل ئی په نظر کېښی زیات ښکاری او ښه ورته ایسی- هر کله چه دلته د خټکو او مهمندو د شاعرۍ مقایسه او موازنه مطلب نه دی نو له دی خبرې تېرېږو او د مهمندو د دغو دوو مشهورو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنگ په لاندینی ډول لږ او ډېر ښیو:

د دوی د شاعرانه فیضان او سپېڅلی نور څخه ډېر تیاره کورونه رڼا شوي او ډېرو ځایو ته ئې سپینی پلوشی رسېدلي دي.

د دوی ادبی مکتبونه تر اوسه پورې داسې جاری دی چه د تعطیل ورځی او جمعه یا پنجشنبه پکښې هېڅکله نه وی. د دوی د شاعرۍ دوه لوی بحرونه که څه هم څنګ په څنګ او یو ځای بهیږی مګر بیا هم یو غیبی برزخ د دواړو تر مینځ شته چه یو له بله ئې په هر څه کېښی بېلوی او هر څوک ئې فرق کولی شی.

د دوی د ادبی گلزارونو رنگ و بوی له ورا معلوم دی او د سریندو اوازونه ئې هم په ښه شان پېژندل کېږی خو دا پېژندنه د ټولو په نظر کېښی یو راز نه ده او هر څوک ئې یو شان نه وینی، دا یو خوب دی چه هر سړی ئې بېل بېل تعبیر کوی او ډېرې خواوې لری، سړی چه د ننګرهار او سپین غره ادبی فضا او افق ته کوری لکه قوس و قزح څو ډوله رنگونه ئې تر سترگو کېږی چه رحمان او حمید پکښی ځان ښکاره کوی مګر دا رنگونه سره له دې چه ښکاره امتیاز لری بیا هم یو له بله سره گډ شوی او تداخل پکښی راغلی دی. دی رنگونو برید اوسیمه معلومول یا د دې جغرافیې لیکل څه اسانه کار نه دی.

زه به کونښی وکړم چه د دوی د شعر او ادب نوعیت څه نه څه وښیم مګر زما د اټکل ټال به هم لکه د بودۍ ټال داسی وی چه یوه هوائی ننداره به بلل کېږی ځکه چه دلته ډېر داسی شیان مخی ته راځی چه زه ئې خوند ځم مګر تفصیل ئې نشم کولی.

سړی په ډېرو خوږو او خوندورو شیانو ژبه ټکوی او خواږه یا ښه ورته وائی مګر هر څوک پوهیږی چه ټول خواږه او خوندور شیان یو راز نه دی.

ډېرو شیانو ته سړی سپین یا تور وائی مګر څنګه چه سپین او تور یو له بله فرق لری همدغه راز هر یو پخپل کور کېښی هم درجی او مراتب لری چه تفاوت ئې ثابت او محقق

دی نو زما تبصره به هر گوره د یوې نقشی مثال لری چه لوی لوی غرونه او ډک ډک سیندونه به پکښې لکه خطوط داسی ښکاری او یو اجمالی لوری لودن به سړی ته ښی مگر لوړې ژورې به ئې خوځ نه وینی او نه به پکښې د هیوادونو بهار او خزان معلومپړی خودا به ټول زما نقصان نه وی د موضوع تقاضا به هم پکښې دخل لری.

سړی چه یوی عمومی هنکامې ته غور ونیسی یا د دوی دواړو دیوانونو ته له وراکوری داسی معلومپړی لکه چه رحمان بابا یو اخلاقی او لارښوونکی شاعر وی چه خلقو ته د شعر په شپلی او د عشق په نغمه کښې د ژوندانه سمه لار ښی او د بلبلو په ژبه حکیمانه خبری کوی مگر حمید د ښکلو او نازولو شنو خالو، تورو سترگو، خط و کاکل ته هر ساعت سترگکونه وهی او لکه پتنگ په سوزېدونکی شمع ځان جلیا کوی. رحمان بابا زیات میل عشق پرستی ته لری او حمید د حسن پرستی بیرغ هسک کړېدی - دی وائی: د حمید زندگاني د یار په مخ ده ناقصان به ئې ژوندی بولی په سا

مگر رحمان بابا عشق او مینه هغه څه بولی چه باید خپل ژوند هم ورځنی څار کړی. ځینی کسان د رحمان بابا او حمید ادبی مکتبونه پدی راز بپلوی چه حمید د نازکخیالی استاد گڼی او رحمان ته د ساده او خوړی انشا حق ورکوی، یا هغه د جمال اودی د معنی منادی گڼی، زه دا منم چه د رحمان بابا د عشق قبله له مادی حسن څخه پورته ده او یوازې ښایست یا تش ښکلیتوب د ده مخه نه ده بنده کړی بلکه دی له دی ښایسته او رنگینو پردو هغه خوا هم ځینی تجلیات کوری او د مینی په صافه هنداره کښې ماورا له حسنه نور شیان هم وینی - د ده عشق او محبت د حسن او سینگار مولود نه دی بلکه د ده په نزد حسن د عشق په اعتبار نامه چلپړی او په همدغه سکه قدر پیدا کوی. لکه چه پدې بیتونو کښې دا مطلب په ښه شان څرگندوی:

نار د عشق پرورش می له عشقه	هسې نه چه د خوبانو په سینکار شی
هیڅ موقوف د معشوقې په حسن نه دی	د عاشق خاطر پخپله مینه ښاد دی
حسن واره د عاشق په عشق موقوف دی	معشوقه که وی جوړی که ښاپړی
عشق دی دا چه معشوقه شوو عاشق ته	ښه رخسار د مهرویانو په اسلوب

مگر د دې خبرې معنی دا نه ده چه د رحمان بابا شعر کښې غزلی آهنگ او شعری جاذبه له چا نه کمه ده یا دا چه ده د حسن او ښایست ننداره نده کړی او د نازکیخالۍ برخه ئې لږه ده. همدارنگه حمید هم یوازې د تش خیال خاوند نه دی بلکه د ننگ و نام

پوره طرفدار او د تن اسانۍ دښمن هم دی - د درس او مکتب دروازی ته ئې هم هلکان را بللی او د یتیمانو اوبسکې ئې هم پخپلو لستونو پاکې کړیدی، د عشق او مینې دپاره ئې هر راز ذلت ته سر نېولی مگر د طمع خنځیر ئې په غاړه نه دی پری اېښی¹ د چا مغلواله ئې کله نه ده تېره کړې مگر هېڅ کله ئې له خدایه داسې دروندوالی هم نه دی غوښتی چه په چا باندې بار شی² زه اوس دلته په دی مقاله کښې د دی دواړو نوموړو شاعرانو په شعر باندې هغه شان تبصره نشم کولی چه د موضوع حق پوره ادا شی او ټول خصوصیات ئې وښودل شی مگر څه نه څه به ځینو ټکو ته اشاره وکړم چه د دوی د کلام د افادې ډول او هغه کیف چه د دوی په شعر کښې لیدل کېږی تر یوه حده وښودل شی.

لکه چه رحمان بابا پخپله شاعری کښې له عشق او مینې ډېر متاثر دی او هر هر ځای دغه مضمون په راز راز پیرایو کښې ادا کوی، حمید هم د محبت سوز وگداز ناقاره کړی او په متعددو ځایو کښې له عشق نه فریادونه کوی، یعنی یو د عشق ستاینه کوی او اعلی مرتبه ئې بولی او بل ئې اسمانی تندر او توره بلا کښې یا ورځنی په سرو لمبو او غم باندې تعبیرونه کوی چه دغه دی دلته ئې نمونې ښیو.

رحمان بابا او عشق:

د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا
 تر همه کارونو غوره کار دی دا
 نور همه واړه ادنی دی ادنی مشی
 پخته نه دی دغه عقل خام زما
 پدې شهر کښې نیستکار او ناتوان نشته
 هسی نه چه یائی پیری یائی پلوری
 چه به نه وی بل دا هسی پیر استاد
 څوک چه وائی عاشق ړوندی هغه خوار شه
 کار د سترگو به څوک څه رنگ په دهان کا
 دا خو عشق دی چه په عرش کرسی قدم ږدی
 ما غوڅ کړیدی له ځانه بل پیوند
 ملایک به واړه وائی چه بشر وای

دا جهان دی خدای له عشقه پیدا کړی
 تر عشق غوره بل څه کار په جهان نشته
 که اعلی مرتبه غواړې عاشقی ده
 خود عشق په خمخانه ئې داخل نکړم
 عاشقان په عشق کښې واړه سلطانان دی
 عشق یو داد دی په عشق باندی له خدایه
 عشق عاشق لره یو هسی پیر استاد دی
 د رحمان په عاشقی کښې سترگی وشوې
 عشق د نفس له خاصیته منزه دی
 و آسمان ته لاس د عقل نه رسپړی
 بی د عشقه که مې عیب که مې هنر دی
 مرتبه که د عشق شی ورته څرگنده

حمید او عشق:

¹ نور قیدونه واړه سهل دی حمیده
² د خسری په څیر سپک بڼه بم بی قدره
 خو په غاړه دی د طمع خنځیر مشه
 خدای می مکره هسی دروند چه په چا بار شم

ما حمید د غم لایق ورته لاس و نیو
باری تېرله دی تدبیره کرم تقدیر
نور مې هېڅ کله بنادی د وجود نشته
بی مدې ئې ربره سپینه شوه ملاغبرگه
هر نفس په تشه تشه تمنا
نخول شی در په در لکه بیزو
که وی دروند تر کوه قافه تول د چا
تا په کوم قوت ساهه کوتاه اندیشه
عشق می هسی مسخره کړ عقل و هوش
تماشه کرم د گلزار په سرو لمبو کبې
لکه نا خپری له خانه د پمن لاس
لاس په خوله اینی ژړا کرم شب و روز
چه همدم به یم له بنکلو پس له مرگه
چه د مینی په کیمیا هم سره زر نشوه
چه دی وینم په خواری کبې مغرور هسی
یاد عشق د لېونیو د خنخیر
د مجنون د درگدا شه لیلی مشه
ناقصان به ئې ژوندی بولی په ساه

چه نازل شود عشق تندر له اسمانه
ما هم زده چه عاشقی توره بلا ده
چه د عشق په غم اباد یم ډېره شوی
په خوانی د عشق غمونو حمید زور کړ
کامیابی په عشق کبې نشته زره چول دی
رستمان د صبر زهد ستا په عشق کبې
عاشقی به ئې آخر تر بڼی سپک کړی
د عشق بار چه اسمان خمکی ساهه نشو
لکه لوبی هلکان په لیونو کا
هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کبې
هسی زه د خان په غوښو عشق اخته کرم
عشق د بوری د بدنامی کار راو کړ
په راستی می د خپل عشق هسی باور دی
خه فساد وستا په خاورو کبې حمیده
خه کیمیا د عاشقی په لاس در کړی
یاد بنکلیو د پاولیو شرنگهار دی
هنکامه د مینی کرمه ده تر حسنه
د حمید زندگانی د یار په مخ ده

د دی خو بیتو خخه بنائی چه د رحمان بابا او حمید د عشق رنگ او ډول خه نه خه
خرگند شوی وی او دا معلومه شوی وی چه دواړه د شعر په محفل کبې د عشق سرینده
غبروی مگر هغه پکبې د خوشحالی اودی پکبې د غم سندرې وائی - دی د عشق او
مینی مرور اشنا او هغه پخلا معلومپړی یعنی د هغه د خوشبینی جنبه قوی ده او د ده د
شکایت هنکامه ډېره زوروره ده.

دا فیصله د یوه عمومی نظر نتیجه ده که څوک د دوی دواړو یو یو بیت له نظر لاندی
ونیسی بنائی چه د رحمان بابا په اشعارو کبې هم د شکایت یو نیم بیت پیدا کړی لکه:
اشنائی توره بلا ده اشنا مشی جدائی به دی فنا کړی فنا مشی

او د حمید په دیوان کبې هم ځینی بیتونه ومومی چه د عشق ستاینه او کیمیا توب
ورځنی خرگند شی مگر په عمومی صورت همدغه راز ایسی لکه چه اشاره ورته وشوه.
خه شی چه د حمید په شاعری کبې ډېر زیات ترسترگو کپړی هغه د خط کلمه ده چه
اصلاً د فارسی ادب مهم عنصر دی او هلته په راز راز پیرایو کبې ادا شوېده مگر حمید

هم د پښتو ادب خصوصیت ته نه دی کتلی او دا پردی مضمون ئې پخپلو اشعارو کښې دومره اړولی را اړولی دی چه د ده د شاعریت مهم غړی ورته ویلی شو او دلته ئې حینې نمونې ښیو:

چه ئې کم کړ ستا حسن کبر و ناز
هغه وړک شو چه په شپه د اوږ په سوی لږ
بیا مونده له ازادۍ نه ما غلام خط
چه مې ولید په شرابو کښې د جام خط
په رښتیا کا د بوسی زیری پیغام خط
صبحدم د یار د مخ کړ راته شام خط
که سایه پری د هماشې برابره
مشغولا را څخه پاته د کتاب شوه
روانېری مشکل متن په حاشو
چه راوې ایستم له اوږه په اغزو
دا د مخ په روښنائی باندي مغرور
په اسلام باندي برمشه لاس د کفر
مسلط که باندي خط مو اس د کفر
ولی تاب وی دا وریځی د افتاب ډېر
تور او سپین زما د سترگو شو پیدا کېد
چه خوږه کړه نن ساعت هر چا ته ژبه
چه حمید به مسافر د هندوستان شی
وی د شپې باد و باران سیل و سیلاب سخت
په اغزن بوتی آرام کا عندلیب زما
چه اغزی مې په لیمو کښې غړوی
چه هرگز به تر قیامته سحر نشی
لکه گل شی پښو لاندي دهاتیانو
سر تر پایه سره لمبه شم شنه لوڅره
که نری نری لوکی حی له چراغه
وائې غلښ په خوله کښې زب کاکه ژاله شوه په لاله کښې

منت بار دې یم د ږیری د آغاز
په نو خطو پسې تللی زره موند نشی
چه مې ولیده په مخ د دل آرام خط
د اشنا د مخ د خط هیبت می وخور
د بهار او ریځی نه وی بی بارانه
د مقصود د رمې ونه لیده تیاره شوه
د خط خیال مې له سره تلونی نه دی
چه مشغول دا استاد مخ په خال و خط شوم
ځکه زه کوم اسره د یارو خط ته
هومره ښه دې خال و خط راسره وکړه
زر په زر به ئې سیاهی د خط پښیمان کا
خدایه خط د یار له مخه لری لری
هغه مخ چه مې کعبه وه د دوه سترگو
لا که مخ له خال و خط آب و تاب ډېر
د تور خط لیکه ئې گډه په سپین مخ شوه
دارموز کا د یار خط په ماته ژبه
د اشنا له خال و خطه معلومېری
لکی لا د خط په وخت د یار عتاب سخت
د نو خطو درشتی زما اشته ده
څه به خوب کوم د یار د خط له غمه
هسی شپه د یار د خط را باندي راغله
خال و خط ئې هسې چارې په مخ وکړی
سپلنی غوندي په اور د نو خط حسن
دائې خط نشو نما کاندې له مخه
خط په مخ د صنم راغی که میاشت کیر شوه په هاله کښې

له دغو څو بیتو څخه دومره پټه لکېږي چه حمید د فارسی شاعری له تاثیر لاندي ډېر زیات راغلی دی او د پښتو د شاعری خصوصیت ئې لږ څه بایللی دی د همدې لامله

حُینی حایونه ئی تخیل هم فارسی رنگ لری او حُینی فارسی مصطلحات ئی هم په کلام کښې لیدل کېږی چه یو خو نمونې ئې دا دي:

که حمید د زرخدان له غمه ژاړی	په کوهی کښې اویزان دی نه دی گرم
که مې تا د مرگ سلا نه ده ورکړی	زرخدان دی راته کینی کور په څه
چه ئی ستا د تنگی خولی تصور واخست	په دی فکر کښې غنچه شوه په زره تنگه
دا زما په سرو قد د قد له شرمه	فلک ودرېده سرکوزی خمیده
چه خندا دی کیند کوهی په زرخدان کښې	ما هاله پکښې لیده خپل پرېواته
وايم پرېوتم وسل کزو کوهی ته	چه په یاد راته د ښکلوزرخدان شی
چه دا ستا چاه زرخ ته نه رسېږی	د کم عمر رسن څه کوم بی تا

دلته باید څوک دا کمان ونکړي چه زه د ده هر بیت چه نازک خیالی پکښې وی د فارسی ادب اغیزه بولم یا دا وایم چه په پښتو اشعارو کښې بیخی تخیل نشته او نازک خیالی پکښې نه حائېږی - زه به تاسی ته د پښتو په عام ادب او لنډیو کښې هم نازک خیالی وښیم چه څوک ورته د فارسی اغیزه ونشی ویلی او د پښتو خپل مال ئې وپولي لکه:

په گودر سور سالو ښکاره شو ما وی دې تورو اوبو اور واخست مینه

حمید هم حُینی بیتونه لری چه هغه د ده خپل تخیل دی او پر دی رنگ نلری لکه دا بیتونه:

لکه سرد پسه په اورغابونه سپین کا	هسی مالره له غمه خندا راغله
د اشنا د منگوری زلفو په خیال کښې	موی په موی راباندی زهر د منگورځی

زما مقصد له فارسی تخیل څخه هغه تخیل دی چه په فارسی ادب کښې ئې د ضرب المثل حیث پیدا کړی دی او د فارسی د ټولو شاعرانو مشترک مال گرزېدلی دی لکه د حمید پدی بیت کښې ئې چه گورو:

د هوسی په ښکر برات زما د مطلب شو هوسی زه نشم نیوی د پښو په دو

دلته که څه هم د فارسی دا مخصوص مضمون (برات عاشقان بر شاخ آهو) ډېر ښه ادا شویدی ځکه چه پدی حای کښې دا مضمون یو مخصوص لطف هم لری چه (برات) نامی د حمید محبوب او معشوق هم و، او په همدغه سبب پکښې یوه ښه تلمیح هم شته مگر بیا هم د یوه پښتانه شاعر د ستاینی موجب نشی کیدی او د حمید دپاره ئې عیب

بولو که خه هم د نورو دپاره حسن دی. حمید په همدغه سبب چه فارسی ادب لږ خه د ده د خولی خوند بل راز کړی دی حینې داسی بیتونه ئې خولی ته ورغلی دی چه هغه د پښتو د عمومی صفت منافی بلل کپړی او د نورو پښتنو شاعرانو په کلام کښې دومره ډېر نه لیدل کپړی لکه دا خو بیتونه:

بیهوده مې ځان شمېره د یار له پیسو	چه لایق په دغه شمار کښې نه وه نشو
دا خطاب د پادشاهی د سلطانی دی	چه یار وبولی حمید د اسپې په اسم
د حمید په څېر به ځان د ښکلو پسی کړی	که څوک بیا مومی د عشق کمینه فیض
په سپرو کښې به ځان هومره حساب نکړم	خو حساب نشم د یار د درپه سپو کښې
ستا د در د سپو قدر مې بیا نه موند	که هر څو مې درته ځان کړ کمینه
چه سپی توب د عاشقی راڅخه نه ځی	حکه شم باله شاړه په توپه چخه
دا سپی توب دی زما خوښ ترسپړیتوبه	که په مینه کښې هر څوسړی سپی کپړی

برسېره پدی چه فارسی ذوق د ده په دېوان کښې دغه راز د عزت النفس منافی بیتونه پیدا کړی دی حینې داسی بیتونه ئې هم د ده له قریحی زیږولی دی چه لکه د فارسی حینې تخیلی بیتونه له واقعیت او حقیقت څخه ډېر لری وی چه دغه راز بیتونه د پښتو په ادب کښې بل راز ایسی او د پښتو په ذوق هم چندان ښه نه لگی وگورئ حمید په یوه ځای کښې وائی:

زلزله د یار د خط د راتلو گوره	نړوی مې په تندی آسمان د مشکو
چه اوربځ د یار د خط په خاطر راشی	اوروی می ترلیمو باران د مشکو

دا بیتونه علاوه پر دی چه د وقوعیت په لحاظ پری اعتراض کیدی شی د شعری تناسب په اعتبار هم د انتقاد وړ دی حکه چه د مشکو اسمان د خط زلزله او بیا هغه مفهوم چه دی ئې له دی دوو مصرعو څخه اخلی خو رازه نواقص لری، همدارنگه د اوبښکو باران ته د مشکو باران ویل هم یوه نوی خبره ده ...
په یوه بل ځای کښې وائی:

خال و خط ئې هسی چاری په مخ وکړی لکه گل شی پښو لاندې د هاتیانو

دلته که خط د هاتی مثال پیدا کړی شی او مخ لکه گل د دغه تور هاتی له پښو لاندی وگڼو نو د یوې بعیدی تشبیه په سبب څه اړخ ورسره لکوی مگر خال ته هېڅکله دا نشو

ویلی حَکه چه هغه لا د مخ بنایست او ښه ښکاره کیدو سبب گرزى نو خال پدی بیت کښې خوشی په خوشی د خط په ډب کښې ولاړ دغه راز شیان نور هم له فارسی نه پښتو ته راغلی دی چه د حمید په اشعارو کښې له رحمان بابا او نورو شاعرانو څخه زیات تر سترگو کپړی.

رحمان بابا هم یو نیم حای خط یاد کړیدی او د فارسی ادب اغیزه ئې په کلام کښې په هغه اندازه چه گډون او اجتماع تقاضا کوی لیدل کپړی مگر د حمید پکښې کوډی ولاړی دی او د ده د نازکخیالی-بوده یا تنسته ئې بللی شو.

د حمید ډېر بیتونه مو د خط په باب کښې واورېدل اوس د رحمان بابا یو بیت هم واورئ:

په رخسار چه دې د خط غبار څرگند شو سربلنده شوه فرقه د خاکسارانو

که مو په یاد وی حمید هم دغسی یو بیت لری چه د مضمون په لحاظ همدغه بیت ته ډېر نزدی دی خو شاعریت ئې کمزوری دی حَکه چه هغه ښکاره او په ډانگ پیلې خپل معشوق ته وائی:

منت بار دې یم د زېری د آغاز چه ئې کم کړ ستا د حسن کبر و ناز

مگر رحمان بابا په هغه ژبه چه د شعر او ادب تقاضا ده همدغه مطلب ادا کوی او یوازی د حسن او ناز کمېدل لا څه چه د محبوب خاکساری-ته هم یو شاعرانه اشارت کوی او په مقابل کښې ئې خپله سربلندی ښئی مگر خپل مناسبت ورسره په ښه شان ساتی او په عین حال کښې د خط تشبیه له غبار سره او بیا د خاکساری-مفهوم پکښې پیدا کول پوره شعری کیف لري.

په یوه بل حای کښې هم د رحمان بابا خط و خال ته پدی راز کوری:

ستا د مخ په ورق باندى خط و خال دی د مصحف په صحیفو باندى اعراب

پدی بیت کښې د خط و خال تشبیه د مصحف له اعرابونو سره شوېده او پخپله مخ لکه د مصحف پاڼه گڼل شوېده مگر حمید پخپل یوه بیت کښې ورته د کتاب د حاشو نسبت کوی او وائی:

حَکه زه کوم اسره د یار و خط ته روانپړی مشکل متن په حاشو

پدی کښې هېڅ شک نشته چه حمید هم پدې حای کښې د رحمان بابا مطلب ادا کړیدی خو هغه کیف او لطف چه د مصحف او اعراب په کلمه کښې مومو په متن او

حاشیو کښې ئی نه وینو ځکه چه د مخ تشبیه له مصحف سره نسبت متن ته زیات مناسبه لری او یوه ښه تخیل هم سړی ته پیدا کوی همدارنگه کله کله رحمان بابا چاه زرخدان هم یاد کړیدی لکه:

خوند د لبو او د چاه زرخدان ئې راشه کوره زمزم دا دی کوثر دا دی

مگر حمید ورځنی سل گزه کوهی جوړ کړی او خپل قبر ئې هم پکښې لیدلی دی. سړی چه د رحمان بابا او حمید شاعری ته ښه ځیر شی داسی معلومیږی چه حمید کله کله په پخپلو مضامینو او سخرو غوتو کښې هم شعر او شاعری لټوی مگر رحمان بابا یوازی په ساده بیان کښې شعری سحر پیدا کړیدی او هېڅکله داسی نه کوی چه د خط له ورپځی څخه د مشکو بارانونه و اوړوی یا د خط د زلزلی په اثر کښې د مشکو اسمان و نړوی - له خط نه هاتیان هم کله نه جوړوی او د هوسی په ښکر براتونه هم نه لیکي مگر حمید اسمان ته د شعر ځینه ایښی ده^(۱) او همدومره پاته دی چه د غم له زنگانه سر راپورته کړی او پورته ورڅپړی خو زما په کمان چه همدغسی منموم ورختلی دی او د فلک په مانې کښې ئې هم د غم اوړونه بل کړیدی لکه چه پخپله وائی:

چه بلپړی پکښې اور زما د آه څه به نه وی د فلک مانې سیاه

د همدی لامله خپل اشنا ته هم له پاسه دا راز پیغام استوی:

سر تړونی نوې میاشت تر سر جار باسی د هر ښکلی درد په سر دی ستا له درده

هغه وخت چه د خپل صنم په مخ د خط لیکه شاوخوا کوری نو هم سمدلاسه وائی:

خط په مخ د صنم راغی که میاشت گیر شوه په هاله کښې دای غابن په خوله کښې زیب کا که زاله شوه په لاله کښې

د اسمان شفق هم د خپل زخمی زرگی د شمال بولی چه په همدغه اسمانی سیر کښې ورڅخه لوېدی او هلته پاته شویدی لکه چه پخپله وائی:

ناخبره خلق ئې ولی شفق بولی دا زما د زره له زخم د شمال پرېوت

نو څنگه چه په فارسی کښې بیدل پخپله شاعری کښې په یو سخته لاره روان دی چه غرونه او پېچو می پکښې زښت ډېر دي حمید هم کله کله په لوړو مضمونو پسی د اسمان په څنډوگرزی او له عامې سطحې ډېر ډېر پورته کپړی مگر رحمان بابا پخپله مسله ناست

(۱) و اسمان ته به د شعر ځینی کښیږدی که حمید د غم له سره زنگون وکښی

دی د اسمان رانه ستوری ئی په لمن کښې لکه مرغلي را توئېری: دی ورځنی د لویو او وړو دپاره ښایسته امیلونه جوړوی او د خپلو نښانو په غاړه کښې ئې اچوی.

نو د حمید د شاعری زور او قوت اغلباً په تکلفی او پېچیده مضامینو کښې ګورو او زیاته پهلوانی ئې هم په همدغه تشبیهاتو او استعاراتو کښې وینو مګر د رحمان بابا په شعر کښې یو بل راز کیف مموچه هغه د ده په ساده انشا کښې د شعر پرښتو اغزی دی او په هېڅ راز تکلف نه دی بنا - د همدی لامله کله سړی د ده په ځینی اشعارو کښې یو ډول خوند او خوړوالی څکی چه هلته د تشبیه یا استعاری غازه هېڅ نه لیدل کېږی او څه تخیل هم پکښې نه وی لکه پدی بیتو کښې:

که یوځله مې دی زلف په لاس کښېزی	یووبښته به دی په درست جهان ورنګرم
څودی ونه وینم سترګی که خدای کاندی	عزرائیل لره به هومره ځان ورنګرم
په رحمان باندی د لبومی حرام دی	څو د خپلو وینو جام تاوان ورنګرم

د رحمان بابا په دېوان کښې دغه راز ډېر بیتونه موندلی شو چه لکه اصلي مرغلي له ځانه یوه اصلی رڼا لری او د خپل ساده جوهر په لحاظ هر چا ته ښکلی او ښایسته ښکاری وګورئ! دا بیت:

څه اثر به ئې د عقل وی په سر کښې د هغو په سر چه کښې ښاپېری

خومره ساده کیف لری چه هېڅکله ئې سړی په یوه تکلفی او پېچیده مضمون کښې نه مومی.

څوک چه د رحمان بابا په دیوان کښې مطالعه لری هغه به دا ومني چه د ده ساده انشا یو دا راز خوند او کیف لری چه هغه هېڅکله په مصنوعی اشعارو او شعری صنایو کښې نشو موندلی دا اقتدار خدای یوازی رحمان بابا ته ورکړی دی چه ډېر پېچیده او ګران مضمونونه دومره ساده او اسانه کړی چه خاص و عام هر څوک پرې وپوهېږی او خوند ورځنی واخلي - دی ډېر ځله په یوه غزل کښې د عشق مرموز کیفیتونه، د ژوندانه پټه فلسفه او شاعرانه نازک خیالات داسې یو ځای کوی چه یو ډېر ساده او روان خوندور شعر ورځنی جوړېږی.

د نمونی په ډول ئې دا څو بیتونه وګورئ:

که په ګنج د شهاهی فخر شهريار کا	عاشقان ئې د دلبرو په رخسار کا
خرقه پوشو په خرکه کښې دی موندلی	هغه حظ چه په دنیا کښې دنیا دا کار
پتګانو لره خدای ورکړ په اور کښې	هغه عیش چه ئې بلبلی په گلزار کا
یار د ناز له خوبه پاخی پسی ګرزی	چه فلک د عاشقانو بخت بیدار کا

نیمه شپه ئی یار تر سره پوری کښې
 د مستی د هوښیاری یون ښه څرگندوی
 د بلبلو نغمه زاغ کولی نشی
 لکه شمع چه څوک بله په مزار کا
 په هر چا کښې چه څه وی هسی رفتار کا
 هر سرود اواز په طور د خپل تار کا

د حمید د شاعری رنگ به هم د ده له اشعارو څخه څه نه څه معلوم شوی وی چه دا د
 عشق او مینې په لمبو سوی او ستی شاعر بی له سوز او گدازه نور څه نه خوښوی او بل
 راز ژوندون هېڅکله له خدایه نه غواړی د همدی لامله د خپل دیوان شروع په دی
 ډول کوی:

الهی د محبت سوز و گداز را په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
 تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر گلو پروانه لره په اور زما گداز را

څنگه چه دی د خپل دیوان په آغاز کښې خپله خط مشی نبی او له لویه خدایه د یوه
 سوزان عشق آرزو کوی تر آخره پوری د ده په زړه کښې دا لمبه نه سپړی او هر هر ځای
 همداغه سوال کوی:

چه دی نوم په غورو واروم سره لمبه شم هومره سوز را کښې پیدا کړی زما ربه

د همدې لامله په هر ځای کښې چه د مینې او عشق خبره یادپری د ده په مخکښې سری
 لمبی جلوه کوی او د سوز گداز منظری ئی سترگوته درپری او په ډول ډول پیرایو کښې
 وائی:

له حجابه ئی جلوه هسی جمال کا لکه سره لمبه چه خپڑی له تنوره
 زه د شمع په څېر اور په تندی بل کړم ته د صبح په څېر خاندی له غروره
 هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې تماشه کړم د گلزار په سرو لمبو کښې
 لکه موم سوز و گداز مومی له اوره هسی زه مومم له تا سوز و گداز
 شومی سوز لکه د شمع دل افروز په ژړا مې ځکه نه ځی د زړه سوز
 هسی یم په درد وغم کښې د دلبر خوښ لکه اوسی په سره اور کښې سمندر خوښ
 همه عمر ولاړ ښه یم په سره اور کښې نه بی یاره د شاهی په شرو شور کښې
 سری لمبی ستی سهی په صورت باندی سهدی نشی بی یاره په پښور کښې
 چه خراغ د یار د مخ راته بل نه وی زه په کور کښې گنم خپل سر په دا کور کښې
 د حمید د زړه رڼا په ښکلی مخ ده په دا کور کښې نشته بله بله شمع

نو دغه سپېڅلی اور چه هر وخت د ده د زړه په کوه طور کښې بلپری او د ده مخه رڼا
 کوی د هر راز ستایلو او نمانځلو حق لری ځکه چه همداغه اور د شعر او انسانی مینې

ساه ده چه د انسان د زره په فانوس کښې رڼا کوی او بشر ته د سعادت لوری او لاره
ښی- د ده له همدی اور څخه د شعر او شاعری- ډېرې ډیوې هرېخواته بلې شویدی او
ډېرو خونو ته ئې رڼا رسېدلې ده.

دغه سوز وگداز چه حمید ئې له خدایه غواړی او لکه پتنگ وړپسی شمع او ډیوې لټوی
د انسان ازلی برخه ده او د انسانیت په دنیا کښې ډېر لوړ قیمت لری.

دا جذبه باید شاعران وروزی او دا هنگامه همدغسی گرمه وساتی لکه چه حمید ساتلې
ده ځکه چه شعر د همدغه احساس د وینولو او پالنې دپاره دنیا ته راغلی دی او د زرونو
اصلاح هم په همدغه دوا باندی کپړی- یو رښتینانی او فطری شاعر باید په دنیا کښې بې
له مینې او حسن څخه بل حقیقت ته قایل نشی او نور څه ونه پېژنی لکه چه حمید وائی:
یا د ښکلو دپاولیو شرنکهار دی یا د عشق د لېونیو د ځنځیر

مگر پدی دواړو کښې هم د عشق او مینې حق مقدم کښی او په حسن باندې ډیره ترجیح
ورکوی لکه چه په یوه بل ځای کښې وائی:

هنگامه د مینې گرمه ده تر حسنه د مجنون د درگدا شه لیلی مشه

نو ویلی شو چه حمید د شعر او شاعری- په مقام کښې د یوه پاخه استاذ ځای لری ځکه
چه ده د شعر اصلی او اساسی راز ډېر ښه پېژندلی دی او حق لری چه د یوه نوی مکتب
او سبک استاذ ورته ووايو.

وروسته تر دی لری ډېری معرفی- اوس د دی دواړو منلو او مشهورو شاعرانو د شعر نمونې
وگورئ:

رحمان بابا:

لمړۍ نمونه

بیا دی نوی شراب ځکلی دی پوهېرم	په رخسار دې گل کرلی دی پوهېرم
که هزار ځله لاس سره کړی په تکړیزو	تازما په وینووللی دی پوهېرم
معرکه زما د مرگ نه ده نوڅه ده	رقیبان چه دی بللی دی پوهېرم
څه حاجت دی چه دی خط په ملا لولم	چه زما په باب دی ښکلی دی پوهېرم
رقیبان چه دا تبری په رحمان کاندی	تاپخوا پوری نیولی دی پوهېرم

دوهمه نمونه

زه دا هسې لېونی او مجنون چا کړم؟	له رواج اوله رسومه بیرون چا کړم؟
نه پوهېرم چه دا هسې چاری څوک کا؟	لیونی د خپل نگاه په افسون چا کړم؟
کومې سترگی کوم بانه کومه غمزه ده؟	ډوب شهیدغوندی په ځاک اوپه خون چا کړم؟

توان توفیق چه د فتنو را خخه نه و
 رحمان هېخ له خپله ځانه خبر نه یم
 په فتنې د تور وسترگو مقتون چاکړم؟
 چه دا هسې رنگ زبون او محزون چاکړم

دریمه نمونه

ستا د عشق حرفونو تور نه دی کلکون دی
 تش به نه شی هغه خم د عشق له میو
 مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی
 چه بهائې د حلیمو خخه نشته
 بادشاهان به په یو دم کښې گدایان کا
 د رحمان د زره خوناب مکر قبول شه
 هم په دا چه نوشته په جگر خون دی
 چه ئې خاوری د فرهاد او د مجنون دی
 چه په سره کفن له خاورو را بیرون دی
 جونه نه دی جوړ گنجونه د قارون دی
 ما لیدلی فسادونه د گردون دی
 چه مخونه د دلبرو پری کلکون دی

څلورمه نمونه

ستا د مینې گوهر نشته په هر آب کښې
 که ته وینی زما پتی خکی دلبرې
 په هر ځای چه ستا د لبو نوم آغاز شی
 زه حیران دا ستا د وروځود تور خال یم
 گل له ډبرې باریکی په شبنم خور شی
 د بهار په گلو اوږی بارانونه
 مگر بیا موند شی د اوسو په دریاب کښې
 رنگ د لبو دی گواه دی پدا باب کښې
 د لاله و باران اوږی په حباب کښې
 کافر څه رنگه سجده کاندی محراب کښې
 نازک زرونه بدوی په صاف جواب کښې
 د څویکی طاقت نشته په حباب کښې

پنځمه نمونه

زه د یار په دردو غم کښې شادمان یم
 یو وپښته مې د صورت بی عشقه نه دی
 د کاملې عقیدې له برکته
 روښنائی مې په طلب کښې شوه حاصله
 دلبرانو ته ځاک تر تلی لاندې
 چه د یار په دیدن سر او مال بنډمه
 لکه گل د پریشانی په وخت خندان یم
 څوکیدار پخپل نفس د خپل کاروان یم
 د دوهمې په غاړه ناست شاه جهان یم
 شپه او ورځ لکه افتاب په لار روان یم
 د دې نور جهان په سر لکه اسمان یم
 خلقو واوږی زه هغه عبدالرحمن یم

شپږمه نمونه

که مې څوک په فقیرۍ شمیری فقیر یم
 د دلبرو صدقی لره ئې غواړم
 هم پند اخلم هم پند وایمه هر چا ته
 په هجران کښې د وصال خیال را سره وی
 په خدا کښې مې ژړا ده لکه شمع
 که مې څوک په امیری شمیری امیر یم
 هسی نه چه په دنیا پسی زهیر یم
 زه د ځینو یم مرید د ځینو پیر یم
 په زندان کښې له یوسف سره اسیر یم
 له عالم پتې پنهان د ځان په ویر یم

ازادی تر دا په هور ته بله نشته
همیشه په غور ناری د هجران اورم
چه بندی د یار د زلفو په خنخیریم
رحمن خکه د خپل یار مخ ته په خیریم

حمید ماشو خیل:

لمړۍ نمونه

له حیا دی آئینه په مخ کښې آب شوه
ورخ په ورخ ئې روښنائی د مخ زیاتپیری
چه ئې گل دا ستا د مخ په کربوان کښېښود
بیابا به ولگوی اور د چاپه خونه
چه مشغول دا ستا د مخ په خال وخط شوم
ته چه توره تپروی د مخ پوهېږم
ستا د غم له ډبرو اوښکو چه تل ژاړم
په فراق دی کونه زبیره د افتاب شوه
نوی میاشت چه دی روانه په رکاب شوه
شکوفه د زره په وینو کښې غرقاب شوه
چه له قهره ئې سمن بشره کلاب شوه
خه عجب که د هغو سینه کباب شوه
مقررره شهید کی زما په باب شوه
د حمید خونه په مخکښی د سیلاب شوه

دوهمه نمونه

ارزومند د یاد درد و دوا مشه
هنکامه د مینی کومه ده تر حسنه
که بانو دی د نکار ټول تېره غشی
که بلا په عشق کښې ډېری دی ناصحه
بی له غمه د عشق هر غم ضرر کاندی
هېڅ دی دم ورباندی نه لکی ناصحه
بیگانه د خپلو مینخ لره رامشه
د مجنون د درگدا شه لیلی مشه
یو زما د زره له نښی خطا مشه
دا بلا واړه په ماشه په تا مشه
خوګ له خوا د آهو چشمو جدا مشه
دا حمید بلا وهلی ملا مشه

دریمه نمونه

که په مینه کښې مې سرد دلارام ولاړ
چه مې ولید کفرستان د تورو زلفو
خله نه ژاړم غنچې غوندی سرې سترگی
چه مې نه مونده وصال د دلبرانو
چه مې زره د ترکو وصل په سر غواړی
د لکونو په سودا مې یو جدام ولاړ
عقل و هوش مې له خاطره د اسلام ولاړ
چه له غېږی مې وصال د گل اندام ولاړ
وجنت وته مې فکر له ناکام ولاړ
په سپورمې پسی هلك سرته د بام ولاړ

څلورمه نمونه

چه دی نکړم په نېکیو ننګ و نام لور
زیات و کم تر خپله قدره قدم ږده
د مجلس د اهل دلو لوئی مکره
په دوه چومه دی د ختو مشه بام لور
د مرغه په اندازه غوره دام لور
د قران په نزدیک نشی اخست کام لور

استغنا له خلقو نسه د کمال ده
 چه په پوزه ئې پېزوان نه وی د طمع
 د صاحب په څنگ کېږي نه دري غلام لور
 د هغو خلقو گردن بويه مدام لور

پنځمه نمونه

خوبه خوری پردی مالونه په ستم
 د مظلوم د مال روټی خپله بوټی خوری
 زمانې دی ډېر مزرې هسی خوار کړی
 چېرې نشی دهاتې تر پښو لاندې
 د یوه تن اندامونه دی بېشکه
 ته هم هېڅ له پرښتی زوکړی نه ئې
 آدم زاد دی د یوی ونی ښاخونه
 آئینه د زنگون ونیسی و مخ ته
 د انصاف وروښنائی و ته را ووزه
 که امسائی د موسی بولی وکړی
 یوه ورځ به دی په نس کېږي شی اړم
 مشه هېڅ په دا خوراک خونښ و خرم
 چه وهلی اوس پیشو ته نشی دم
 په عاجز مچ و مېړی مه ږده قدم
 لوی هلك بنی ادم په صورت سم
 چه چارپای بولی دا نور بنی آدم
 چېرته ته ښاخ د زعفران شوی نور شېشم
 پکښې وگوره احوال د جام جم
 پرېږده زیست د خود بینې په تور تم
 ښائی نن ساعت حمیده ستا قلم

شپږمه نمونه

ربه زره د رقیب نرم په احسان کړی
 زما صبر تېره توره کړی په عشق کېږي
 چه خاطر د آهوچشمو پری وحشت خوری
 اور زما د دین دنیا په کور کړه پوری
 چه روښان د یار د مخ په ډیوه نه وی
 یا زمان د یار د وصل کړی رانوی
 دا هندو را باندي څه خو مسلمان کړی
 رقیبان ورباندي غوڅ پخپل گمان کړی
 هغه واړه ودانی زما دامان کړی
 خومی عذر په عزت د عشق مهمان کړی
 وړان زما د زندگۍ خان ومان کړی
 یامی عمر په هجران کېږي یوزمان کړی

گوره نن په ځیر ځیر مخ د یار حمیده
 چه سبا ورپسی لاس مړی ارمان کړی

اومه نمونه

ټول دې مشه په زرگونوزر و سیم
 تش په توره لکه مار په پردوزرو
 د هغه لستونی لاس ید بیضا وي
 دوست په دوست د دې دنیا که هسې چارې
 تر نا داره دارنده سړی حریص دی
 چه نه یو کو کوری خورې پکښې یا نیم
 پیچ و تاب خوری بر ناحقه شوم لئیم
 چه پرې وچې کاندی اوښې د یتیم
 چه یې نکه هیڅ غلیم په بل غلیم
 اور د خس په قدر زور که له قدیم

ترگدایه سردرد د پادشاه ډیردی هغه غم که د گلیم دا د اقلیم
 نفس په بدو درته پند که زه په نیکو د قارون په نغوته ځي که د کلیم؟
 وړاندې ستا رضا نیکی کړ که بدی کړی دغه لار ده د جنت دا د جحیم

چه غنچه یې د حمید د خاطر وا کړه
 پرې له کوم لوری را والوت دا نسیم

وروسته تر دې چه د دې دوه نوموړو شاعرانو د شعر او شاعرۍ رنگ او ډول څه نه څه در معلوم شو
 اوس د دوی د شخصیت صبغه لړ څه څرگندوو.

رحمان بابا څوک و؟

وايي چه د خیبر او تیرا له غرونو هغه خوا د پېښور په بادر کلي کښې یو پښتون فقیر اوسېده چه خبرې
 ئې شعر او شعر ئې حکمت و. دا فقیر د مهمندو د کورنۍ لوی افتخار د عبدالستار ځوی عبدالرحمن و
 چه ټولو پښتنو په بابا توب ومانه او کوم نوم چه احمد شاه بابا په سلطنت کښې پیدا کړ ده په فقیرۍ او
 ملنګۍ کښې بیاموند.

رحمان بابا هغه څوک و چه د غفلت له خوبه د بلبلو په اذان را وینس شو او د زړه مراقبه ئې د کلو له
 غنچو او غوتیو زده کړه. دی هغه عارف قلندر و، چه د ریا خرغه ئې هېڅکله نه وه اغوستی او له کور
 پټکی لاندی به سم ګرزېده^(۱) په زړه کښې ئې د پاک خدای د مقدس عشق لمبی بلی وی او له ژبی ئې
 سوزان شعرونه راوتل.

هغه خوندونه چه دنیا داران ئې د ټولې دنیا په نازو نعمت کښې نه مومی ده پخپله بی ریا خرغه کښې
 وموندل^(۲) کوم افتخار چه شاهان ئې په شاهي ګنجونو کوی ده د لبرو په رخسار کاوه.

^(۳) د دوهمۍ په غاړه ناست و مکر د خپلی کاملې عقیدې له برکته شاه جهان او د پښتو ژبې عالمگیر
 وو.^(۴) د زمانې اورنگ ئې خپل غلام باله^(۵) او دغسی ډېر د جاه و جلال خاوندان ئې له منصور
 غوندې نداف څخه قربانول^(۶). پادشاهانو د دنیا قسرونه آبدول او ده د عشق عمارتونو بنیاد ایښوده.

^۱: دریا خرغه خدای نکره ورپه غاړه
 رحمان کور پټکی ترلی قلندر دی

^۲: خرغه پوشو په خرغه کښې دی موندلی
 هغه حظ چه په دنیا کښې دنیا دار کا

^۳: که په گنج د شاهي فخر شهریار کا
 عاشقان ئې د دلبرو په رخسار کا

^۴: د کاملې عقیدې لسه برکته
 د دوهمۍ په غاړه ناست شاه جهان یم

^۵: چه له څنګه می دلبر په لاس کښې جام دی
 نن اورنگ د زمانې زما غلام دی

^۶: اورنگ زیب او شاه جان غوندي اشراف
 صدقه شه تر منصور غوندي نداف

د نور جهان په سر لکه آسمان پورته و، مگر خپل ځان ئې د دلبرانود پښو خاوری گانه^(۷) 10.
 دنیایې د دوی د صدقی دپاره غوښته^(۸) 11 او سرو مال دواړه ئې د یار په دیدن قربانول.
 د صورت یو ویښته ئې بی عشقه نه و ځکه ئې خپل ځان د عشق کاروان بللی او عشق ئې د جهان او ټولو
 مخلوقاتو پلار گڼلی دی.

د ده عشق د نفس له خاصیته منزله و او شراب ئې هم انکوری نه و.
 بی له عشقه ئې نور ټول پیوندونه له ځانه غوڅ کړی و او بی له مینې ئې بل عیب و هنر
 نه پېژانده ځکه ئې ویلی چه زه نه خلیل یم نه داؤدزی او نه مهمند، ما یوازی عاشق او
 مین وگڼی.

رحمان بابا بی د مینې او عشق له صادقانو بل چاته سلام هم نه کاوه او یوازی په همدغه
 ډله ئې سلامونه ویلی لکه چه وائی:

چه مجنون غوندی په مینه کښې صادق وی رحمان وائی په هغو باندي سلام

دی هر وخت د عشق په اور کړېده او په عاشقانو کښې ئې ځان اول سړی گانه مگر خپله
 معشوقه ئې نه پېژانده او په ځان نه پوهېده چه په چائی زړه بایلی دی.
 ځکه وائی:

له رواج اوله رسومه بیرون چا کړم؟	زه دا هسی دیوانه او مجنون چا کړم؟
لبونی د خپل نگاه په افسوس چا کړم؟	نه پوهېرم چه دا هسی چاری څوک کا؟
ډوب شهید غوندی په خاک او په خون چا کړم؟	کومې سترگې کوم بانه کومه غمزه ده؟
چه دا هسی رنگ زبون او محزون چا کړم؟	رحمان هېڅ له خپله ځانه خبر نه دی؟

۷: دلبرانو و ته خاک تر تللی لاندی د دی نور جهان په سر لکه آسمان یم
 * * *

۸: د دلبرو صدقی لره ئی غوارم هسی نه چه دنیاگی پسی زهیر یم
 * * *

دی همدغی مجهولې لیلی زیارت په زیارت کوزاوه چه کله ئې بتخانی او کله ئې حرم
ته بیوه مگر پدی پوهېده چه زه پخپل مراد پسي کوزم او د بتخانی یا حرم زایر نه یم لکه
چه وائی:

هر زیارت لره چه حُم مراد مې ته ئې زه زایر د بتخانی او حرم نه یم
* * *

د ده دغه معشوقه چه نه ئې مونږ پېژنو او نه دی سره له دغې مجهولتیا بیا هم دومره
معلومه ده چه د دنیا ناوی نه ده او بل څوک ده لکه چه دی پخپله وائی:

د دنیا ناوې په مهر کښې دین غواری ای رحمانه ځان ساته له دی نکاحه
* * *

دغه عارف او قلندر شاعر که څه هم دنیا ته بد نه دی ویلی او د دنیا ښه و بد ئې د سړی
په مدعا پوری موقوف کښلی بلکه د یو ځل په ځای ئې ورته دوه ځله ښه ویلی او د عقبی
توبښه ئې بللی ده مگر د ځان دپاره ئې نه ده خوښه کړی او د دنیا مینه ئې بت پرستی او
د زړه بیماری کښله له دی لاندی بیتو دا دواړه مدعا ښی څرگندېږی:

(۱) د دنیا ښه والی:

ښه ده ښه ده دا دنیا	چه توبښه ده د عقبیا
په دنیا کښې بدی نشته	که بدی نه وی له تا
دنیا بحر دی بهېږی	آئینی غونډی صفا
خپل خپل مخ پکښې لیده شی	که څوک زشت وی که زیبا
وفا دار لره وفا شوه	جفا دار لره جفا
له یوه مخه ئې درد وی	او له بل مخه دوا
کار همه واړه موقوف دی	د سړی په مدعا

(۲) د دنیا بدی:

هونبیار مه گڼه هونبیار د دې دنیا	بیوقوف دی وقوف دار د دې دنیا
روبنائی ده په هغو زرو نو حرامه	چه پری ناست وی گرد غبار د دنیا
همیشه به بیوقوف او بی شعور وی	چه مخمور وی په خمار د دنیا
د شرابو به لاهومره مستی نه وی	لکه مست وی خمر خوار د دنیا
هر بیمار لره دارو په جهان شته دی	دارو نلری بیمار د دنیا
څه و بت و ته سجده څه و دنیا ته	بت پرست دی پرستار د دنیا
په مسلمو کښې خاصه مسلم هغه دی	چه ئې وشلاوه زنا د دنیا

❁ ❁ ❁

د رحمان بابا فقیری او له فقیری سره د ده قناعت او استغناء وقار او متانت اخلاقی استقامت او لوړ شخصیت، د خلقو په نظر کښې د ده وضعیت، له دی څو بیتو تر یوه حده معلومولی شو.

بیتونه دا دی:

څوڪ دی را کاندی قسم په کردگار	که درم لرم په کور کښې یا دینار
زه دینار او درهم نلرم په کور کښې	ولی نور عالم می بولی دنیا دار
دا په دا چه نه له حایه چیرته خوزم	نه د هیڅ یوه مخلوق یم منت بار
آب و خور لکه آسیا په حای را رسی	پخپل کور کښې می سکون دی هم رفتار
لکه ونه مستقیم پخپل مقام یم	که خزان راباندی راشی که بهار

❁ ❁ ❁

حمید څوڪ و؟

هغه سمندر چه په سره اور کښې پیدا شوی او لوی شویدی او بی له بلو لمبو، سرو انکارو نوئی نور څه په دنیا کښې نه دې لیدلی عبدالحمید نومېری.

د ده خټه په اصل کښې د پټنگانو له ایرو^(۱) یا د سوزېدونکو شمعو له مومه^(۲) جوړه شوی وه ځکه ئې په جهان کښې سوزو ساز، کړېدل او سټی کېدل په برخه وه او همدغه

پریښتو چه سازاوه په ترتیب و رو ورو

۱: لاهاله حمید کسکر په محبت و

شی ئی له خدایه په سوالونو غوښته. دا مین عاشق که څه هم له ورکیتوبه له بتانو سره آشنا دی مگر لکه خلیل په سرو لمبو کښې د گلزار تماشا کوی^(۱۴) او ټول شاعرانه مضامین د عشق او مینې په آشکده کښې پیدا کوی.

هغه حسن او جمال چه د انسان په نظر کښې ئې دا دنیا بنایسته کړی او په زرونو کښې ئی د عشق او محبت حرارت ایښی دی چا ته په یوه شی او چا ته په بل شی کښې ځان ښی او لکه چه عبدالقادر خان ختک وائی:

په خراغ کښې تجلی و کا پتنگ ته ببلانو ته ښکاره شی په نسرین کښې
* * *
حمید ته یی هم په اور او لمبو کښې تجلی کړېده ځکه وائی:

له حجابه ئې جلوه هسې جمال کا لکه سره لمبه چه خپژی له تنوره
* * *

نو د چا په نظر کښې چه جمال دغسی جلوه کړی وی هغه باید همدغسی ووائی.

الهی د محبت سوز وگداز را په دا اور کښې د سهی سمندر ساز را
تن پرور بلبل دی عیش کاندی پر کلو پروا نه لره په اور زماگداز را

د حمید فکری او ذهني حال، اخلاقی او معنوی مقام، شخصیت او معنویت سجه او کرکتر پدی لاندی اشعارو کښې چه په مختلفو موضوعاتو کښې دی وگوری!

(۱) نفس و هوا:

نفس هوا دی خدای و تا اسیر در کړی ته د خپلو اسیرانو اسیر مشه
* * *
په هوا پسې د نفس سر هوا مه ځه نه دی وری سو د هېچاله دی طرفه
* * *

۲: لکه موم سوز و گداز مومی له اوره
تماشا کرم د گلزار په سرو لمبو کښې

۳: هر ساعت لکه خلیل په عاشقی کښې

لر لږ نښه هم مناسب له نفسه نه دی غله مېرمن کاندې ځان مور په څکه څکه

✽ ✽ ✽

له فلکه سوال د نفس دپاره مکره درکوی که په کجکول کېږي هم اورمکه

✽ ✽ ✽

پرورش د نفس په کار نه دی حمیده! له دښمن سره څوک نه کاتولا

✽ ✽ ✽

قناعت او استغنا):

قناعت هسی دولت و حمید ورکړ چه بادشاه ښی تر ځانه بڼوا

✽ ✽ ✽

اضطراب د حرص می کړی له زرګی لری قناعت قوی لنگرد دې جهاز را

✽ ✽ ✽

استغنا له خلقو نښه د کمال ده د صاحب په څنګ کېږي نه دری غلام لور

✽ ✽ ✽

چه په پوزه ئې د طمع ځنځیر نه وی د هغو خلقو ګردن بویه مدام لور

✽ ✽ ✽

سرزما هرګز سرکوزی نه منی د تاج ښه تاج زما و سرته دی محتاج

✽ ✽ ✽

تخت و تاج چه ګدایان شری له دره بادشاهانو سره اوسکی لا علاج

✽ ✽ ✽

هم و خپل او بېګانه ته حمید شاګره چه ئې وپېژاند مسبب الاسباب

✽ ✽ ✽

څه کیمیا ده عاشقی په لاس درکړی چه دی وینم په خواری کېږي مغرور هسی

✽ ✽ ✽

درویزه له درویزه ګره ناکسی ده د فلک کچکول ته مه نیسه کچکول

✽ ✽ ✽

(۳) کمینی:

د کمال کعبه به هاله شی درپېښه که دی لار د کمینی نکره غلطه

✽ ✽ ✽

چه کمال په کبر غواړی احمقان دی په پلټو او بونه کېری اودس

✽ ✽ ✽

(۴) د عشق راستی او پاکه مینه:

په راستی مې د خپل عشق هسی باور دی چه همدم به یم له ښکلو پس له هرگه

✽ ✽ ✽

چه ونوروته باخښه بوس وکنارشی خدای به ماته تش کاته کاندی معاف

✽ ✽ ✽

ښکلی مخ وته کاته کار د حمید دی د نامردو سترگی بریسی له تور بریښه
له شوخی دا ستا د سترگو ای حمیده! ښکلی باک نه کاله پاکه محبته

✽ ✽ ✽

(۵) د دنیا ترکول او تروه ترخه قبلول:

د دنیا له هوسو نو خرنګ نهېل شوې ای حمیده د خپل یار په غم مشغوله

✽ ✽ ✽

له تروو ترخو تریو تریخ مشه حمیده! په دا زهرو اموخته لره مزاج

✽ ✽ ✽

په نکار د مکار د هر غلط مشه په بدرنگی ناوی پورې زر او پول

✽ ✽ ✽

چه له اهله د دنیا محبت نکری همدغه د امن لوری دی بیشکه

✽ ✽ ✽

مناسب نه دی ورتله د لویو خلقو د هلکو تماشا ده دا دنیا

✽ ✽ ✽

په دغو بیتو کېږي د حمید معنوی څهره او تصویر مونږ ته داسې معلومېږي چه په ده کېږي لوړ همتی او بلند نظری د نفس او هوا له سیمې اوچتوالی، له تخت و تاجه بی نیازی، پاکي او صفائی بی کبری او کمینې په زیاته اندازه شته او د ښه عالی شخصیت خاوند دی چه له فلکه هم در ویزه ورته بده ښکاری او لکه چه وائی:

که د خضر پاسلونی ورسره وی واقعی زهرو ذقوم شی که حیوان خوری

د احسان او منت بارولو په مقابل کېږي آب حیوان هم ذقوم گڼي او د خضر پاسلونه هم نه قبلوی:

د دغسی لوی شخصیت خاوند که دنیا د هلکو تماشا گڼي او خپل ورتله مناسب نه بولی هم ورسره ښائی. که دی خپل جنون رهبری بولی او د افلاطون عقل کمراهي گڼي لکه چه وائی:

که می نه وای لیونتوب رهبری شوی افلاطون غوندي به مړمه کمراه

هېڅوک پری اعتراض نشی کولی ځکه چه د لویو خلقو دعوی هم لوئی وی او چاته عجیبی غریبی نه معلومېږي، د همدی لامله پښتانه وائی:
غتی خولی غتی خبری. نو باید حمید او رحمان بابا لکه څنگه چه دي هغسی وپېر نو او د دوی لوړو مقامونو ته په تعظیم او احترام وگورو.

پسله ۱۱۰۰ هـ. خخه حینی نوموړی شاعران

(۱) یونس، موسی خپل (۱) 15

د پتی خزانی مؤلف محمد هوتک لیکي چه زما تر بور رحمت هوتک په (۱۱۳۰ هـ) کښې پېښور ته تللی و، او په خیبر کښې ئی محمد یونس خان د پښتو شیوا بیان شاعر ولید. دی په دغه کال یو دېرش کلن حوان و. د ده پلار نور محمد خان له موسی خپلو خخه د کسی د باپو سره راغلی و او په خیبر کښې اوسېده. یونس په پېښور کښې کتابونه ولوستل او د رحمان بابا شاگرد شو، د شعر دیوان ئی جوړ کړ او په خیبر کښې ئی ښه شهرت وموند. یونس مهمان دوست او کریم سړی و، چه مسافر به ئی په دېره کښې اوسېده. او که خوګ عالم او شاعر به ده کره پښی شو دېر قد به ئی کېده. په پښتانه شعراً کښې هم د یونس په باب کښې لیکل شویدی چه یونس د خوشحال خان خټک معاصر او د رحمان بابا د مکتب یو تکړه شاگرد دی.

دا خبره چوره رښتیا ده چه یونس په شعر کښې د رحمان بابا د سبک پیرو دی او دېر حله ئی د هغه د اشعارو اقتفا کړېده. د هغه شعر ئی هم داسی ستایلی دی لکه چه یو شاگرد د خپل استاذ تعریف او توصیف کوی مگر له خوشحال خان سره ئی معاصرې پدی ډول ده چه خوشحال خان د پښتانه شعراً په قول په (۱۰۲۲ هـ) کښې پیدا شوی او په (۱۱۰۰ هـ) کښې د (۷۸) کالو په عمر وفات شویدی.

یونس د پتی خزانی د لیک په قرار د (۱۰۹۹ هـ) زوکړیدی نو د هغه روستی کال او خو ورځې د پاسه د یونس له لمړی کال او خو ورځو سره شریکېږی یعنی دا معاصرې په شعرو شاعری کښې نه ده او د رحمان بابا د مکتب شاگرد په شعر کښې د خوشحال خان معاصر نشی کېدای.

یونس خو مو دومره وپېژانده چه د نور محمد خان حوی او په قام موسی خپل و، چه په خیبر کښې اوسېده او په شعر و شاعری کښې په رحمان بابا پسی روان و مگر دا پېژند نه د یوه شاعر دپاره کافی نه ده او خوګ چه له شعر و شاعر سره علاقه لری هغه ارو مرو د شاعر

۱: موسی خپل د کاکړو یوه پښه ده. (حبیبی)

په افکارو او خیالاتو پسی سترگی کرزوی او خبری ئې لټوی. نو راشی چه یونس پخپلو اشعارو کښې وگورو چه څوک او څه راز سړی و؟ په دنیا کښې ئې څه خوښ و؟ او عالم ته ئې په څه نظر کتل؟ په لاندی بیتونو کښې ئې فکر او نظر معلومیږی.

د خوشحالی سرمایه:

په دنیا کښې چه څه ده بېچاره کی ده
د عالم په اختلاط کښې فایده نشته
خاکساری او حیرانی آوارگی ده
سرمایه د خوشحالی کنارگی ده
* * *

له عالم او زمانې نه شکایت:

د هر چا تر خپل مطلب پوری یاری ده
د خلاص د اشنائی دېگدان سور شوی
د راحت په ورځ تقصیر د خپلوی نه وی
د ضرور په ورځ له یاره بیزاری ده
په دا وخت د بل هنر پوښتنه مکره
لکه ټک زهر په شهدو کښې پنهان کا
نن دی حال لکه غنچه په پردو پټ دی
تر مطلب په هورته تشه بیکاری ده
د لباس آشنائی گرم بازاری ده
د ضرور په ورځ له یاره بیزاری ده
لوی هنر له هنرونو نوزرداری ده
هسی شان د اوس عالم غمخوارگی ده
په سبا لکه د گل اشکارگی ده

یونس په خپل وخت کښې له خلقو نه ځینی معایب لیدلی او دنیا ورته ټکه برکه، لباسی او مطلب آشنا معلومه شویده، د عالم دو رنگی او تذویرونو په ده داسی اثر کړی و چه ځینی زاهدان ئې هم په برک لباس کښې نه خوښېده او ویل ئې:

ښه لباس کښې څه د خدای بندگی نشی؟
چه جامه دی د تذویرو آغوسته برکه
په لباس په ټکی خلق ملمع شوه
د دورنگ فلك له پچه پناغواړه!
عالم ته زربکارپری میان مس دی
چه د ورځې شین طوطی د شپې طاؤس دی
* * *

بندگی چه په ریا کاندی - یونسه! د هغه ږیره خېشته ده نائی غواری

د همدې لامله چه ده د فلك دورنگی، د عالم ټکی، د عابد ریا کاری لیدلی ده وائی:

ځان گوشه د دې عالم له شورو شر کړه پخپل زړه کښې ننداره د بحر و بر کړه
هېڅ اثر د پیوستون تری لیده نشی په تحقیق و خپل پردی و ته نظر کړه
د ږندو کڼو په شهر چه ور گډ شی ته هم ځان د دوی په سیمه کورو کر کړه

دا گونبه کیر شاعر چه د خوشحالی سرمایه کنارگی گنی بیا هم د ښکلو همسایه توب ته
خلق را بولی او زاهدان هم له خلوته ورته راباسی:

کله کله به ئی جلوه د دیدن مومې راشه ځان د دلبرانو همسایه کړه!

خوبه د خلوت په تیاره ناست اوسې زاهدا! سترگی خدای در کړی ښایسته ورباندی گوره!

یونس په هغه کور چه هلته به کینه او بدنیتی وه اور لگاوه¹⁶ او انسان ئی د انسان له
دښمنی، بدخوبی، ظلم او جفا څخه ښې لاری، ښه رفتار او ښه کردار ته پدی ډول را
باله:

مینه دار په دښمنی د آدم مشه! چه شیوه په بد خوئی کالرم مشه!
په ظالم باندی لعنت د خدای ور پری روا دار د جفا جور و ستم مشه!
د عمل چراغ له کوره درسره وړه! په لمړی ماښام د گور په تورتیم مشه!
ستاری له هنرونو لوی هنر دی عیب جوینه د عرب د عجم مشه!
د قارون له حاله زده کړه که دانائی دل بسته له سیم و زر و درم مشه!
یک زبان په وعده راست اوسه یونسه! دوزبان لکه مختوری قلم مشه!

1: چه درست ډک وی له کینی له بدنیتی نه په هغه کور دی غله ولگی اور لاهم

یونس پخپل یوه شعر کښې زر ډېر پوره ستائی او ټول صفتونه ئې بیانوی چه همدغه شی
 په بنادی او ماتم دواړو کښې په کارپری او د عالم خوراک و پوښاک و زینت گززی
 همدغه شی دی چه په توره شپه کښې چراغ کپری او ډېر ضعیف بازو له فولادو نه هم
 قوی کوی مگر سره لدی ټولې ستاینی کله چه د علم و ادب په مقابل کښې زر او پیسی
 یادوی نووائی:

د هغه په لاس چه علم و ادب کښېوزی نور دی غم په زړه کښې نه کا کیمیا گزدی
 میراثه د مور و پلار پنځه پیسی وی وایه علم چه میراث د پیغمبر دی

یونس پدی پوهېدلی و چه:

هغه عیش چه ئی صابر گدا حاصل کا هېڅ امیر موندلی نه دی له شوکته

حکه ئی ویل:

قناعت به دی هله گورم یونسه که ته پوزه د منت په جامه سوږ کړې

هوا له یونس سره د جامې غم نه وه حکه ئی د منت په جامه پوزه پاکوله او ویل ئی:

ژوندی سر له به سل د ستاره یافت شی راشه غم د دستار پرېریده غم د سر کړه!

زمونږ دغه د دنیا له غمو بېغم شاعر چه په سر کښې ئی د پتکی سودا هم نشته د عشق له
 غم سره ډېر زیات آشنا دی او سل هوسه له دغه غمه قربانوی بلکه هوسونه لا څه چه د
 جنت له نسیمه هم د عشق سوی بهتر گڼی، او له بیدرد عالمه ډېر ډېر شکایتونه کوی:

عاشقان ئې په دعا له خدایه غواری	تر نسیم د جنت ښه دی د عشق سوی
په بازار د عشق کښې درد و غم متاع ده	تن پرور د دې متاع خریدار نه دی
چه په درد د عاشقی خوځ درمن نه وی	ویونس ته د سړیو په شمار نه دی
بې دردان به په درد کله کړی یونسه	مړې ایری که هر خو پو کړی اور به نشی
د بې دردو هېڅ له عشقه بهره نشته	موزیکې ته د پېزوان خبری مکره
چه نه درد د عشق لری نه شناخت نه مهر	په هغه باندی نامه د پسر مه وای
هر چه بی له عشقه ومړی و پړئې مکرې	د شرابو ښیښه ماته شوه ارزانه
سله هوسه صدقه د عشق تر غم شه	د یونس د خولی وینا په دا تمامه

علاوه په دغسی متفرقو بیتو په غونډو غونډو اشعارو او غزلو کښې هم عشق او د عشق کیفیتونه ډېر ښه بیانوی او هغه ټول تغیرات چه عشق ئی په چا کښې پیدا کوی یو یو پدې ډول ښئې:

چه په زړه باندی استوار د عشق قدم شی	سر رشته د صبر وړانه هغه دم شی
عقل هم د خپلی ناستی حای غلط کا	په آرام باندی همه جهان تورتم شی
بېغمی و بل وطن ته توبه واخلی	قراری هغلته چپړی وی چه غم شی
غور کاڼه شی د عالم له تهمتونو	سترگی درسته شپه ژړا کوی په نم شی
شرم هسی په گوښه کښې غلی کښېښې	لکه ښه سړی په بدو باندی گرم شی
کردن هم له بلندیه توبه کار شی	که الف وی خود دال په طور خم شی
د دنیا غمونه پاته شی نیمکړی	د اشناى غم ئی له عمره سره سم شی

یعنی دا غم په ټولو غمونو زورور کپړی او هوسونه له زړه باسی حکه چه:

په یوه خاطر د دوه مینو خای نشی چه د غم کډه پری راشی هوس لپری

نشی په یوه خاطر د دوه مینو استوگنه یا به غم د حان وی یا به مینه د جانان وی

خوڪ چه د مینی له درد او عالم سره آشنا وی هغه پوهپیری چه یونس خه وائی او د عشق له کیفیاتو خه ښه تعبیرونه کوی، دی وائی^(۱) ۱۷ هغه مستی چه د یار په لیدو کښی ده په می یا په کوکنارو کښی نشته د میو مستان یو وخت بیدارپیری مگر د مینی مست بیداری نلری او تل تر تله مدهوش وی:

د اشنا ویل به هله لذت درکا که درست تن دی په خواهش کښی ورته کوش شی
بی زحمته راحت کله چا موندلې د خمار تشویش قبول کا چه مینوش شی
که یوخل ئی مستانه شراب تر خوله شی محتسب به جاروکش د میفروش شی
که په دوش ئی سجاده د عبادت وی له مستیه به ئی مست سبو په دوش شی
د دنیا غمونوزره د یونس تور کړ ساقی جام د میو ورکړه چه مدهوش شی

یونس وائی چه وینا او ویل د عشق په خبرو لذت پیدا کوی او همدغه شی د شعر مالکه ده:

نور ویل د عشق خبری پر لذت کا لکه مالکه چه لذت کا په خواړه کښی

که چبری نحویان نحوه د خبرو او کلام مالکه کښی شی شاعران هم حق لری چه د عشق خبری د شعر او وینا مالکه وبولی او بی له دی شی نه شعر ته بی نمکه ووائی. یونس په همدغه مالکه خپل ساده شعر ډېر لذیذ کړی او ډېری ساده خبرې ئی هم د دی دپاره چه ملاحظ لری سړی ته خوند ورکړی.

وگوری! یوخی خپل رقیب د یار په خنک کښی وینی او ورته وائی:

ته چه د دلبر له خنکه خنکه شی رقیبه! حان پسی په ډېر، هجر کښی چادی نری کړی؟

۱: لکه خوڪ د یار په تش لیده مستپیری مستیده هومره په می په کوکنار نه دی
مست د میو به بیدار په یوه وخت شی مست د مینی به هیچیری بیدار نه دی

بل حای خپل یار پوښتی او په ډېره ساده ژبه ورنه تپوس کوی:

که رښتیا د یوه زړه وی بل ته لاره یاره! ته زما په یادئ زه ستا یادیم

دا خبری کومه تشبیه یا استعاره نلری مگر عجیبه ننداره لری او هر چا ته ښائی چه ډېری ښی شکاره شی حکه چه عاشقانه جگره، عاشقانه استعلام او عاشقانه استدلال پکښې دی. د یونس تشبیهات هم ډېر خواږه او ساده وی د همدی لامله ئی استعاره او تشبیهاتو په کلام کښې خه اشکال نه دی پېښ کړی او په خبرو ئې هر څوک پوهېدای شی. یوحای د خپلې توپې بی ثباتی بیانوی نو وائی:

د یونس توبه په مثل د روژی شوه چه همپش د ورځی وی په بېکا ماته

دلته د توپې تشبیه له روژی سره شوېده او له ډېری سادگی او عام فهمی نه پکښې کار اخستل شوی په یوه بل حای کښې چه د ظالم له لاسه د مظلوم په مخ اوبسکی وینی نو وائی:

له لوگی بی اوبسکو نور خه حاصلیری؟ هی توبه شه د ظالم له نزدیکته

پدې حای کښې د ظالم تشبیه په اوبسکو توپولو کښې له لوگی سره شوېده او ډېر ساده شعر ورځنی جور شویدی دا تشبیه هم لکه هغه بله تشبیه چه په یوه بیت کښې د بیدردو تشبیه له ایرو سره کوی¹⁸ د هر کور د نغری او چرگی خبری دی چه پوهېدل ئې خه ډیر فکر و دقت نه غواړی.

یونس د دې لامله چه له خپلو پردو نا آشنا او بېگانه و¹⁹ پس له مړینی ئې هم له چا نه د ځان ویر نه غوښته او ځان ئې بیخی آزاد گانه حکه ئی ویل:

۱: بی دردان به په درد کله کړی یونسه!

مړی ایری که هر څو پو کړی اور به نشی

۱: بی له یاره که می خپل که بیگانه دی

نه غرض په چالرم نه ئی آشنایم

میخانی ته که روان له خانقاه شم ما یونس به منع خوڪ کاندی آزادیم

خپل صورت پخپله وژاره یونسه پس له مرگه دی نور هېخوڪ د ویر نشته

څنگه چه یونس د خپلو او پردو له آشنائی لاس اخستی و، او بی له یاره ئې خوڪ نه
پېژاندل هغسی ئې ورسره د دنیا اندېښنی هم له زړه اېستلی وی او بی د یار له دیدنه ئې
بل شی ته میل و رغبت نه درلود.

زړه په اندېښنه د دنیا زور نكړی یونسه می د محبت څکه چه دی چست و چاغ لری

دیونس درنج علاج دیاردیدن دی و نور څه ته ئې رغبت د مزاج نشته

د یونس دیوان که څه هم تقریباً ټول په عشق او د عشق په درد ډک دی بیا هم پکښې ډېر
اجتماعی او اخلاقی مضامین پیدا کېږی او په هر باب کښې خبری لری، کله دنیا
غوښتونکو ته د تجارت او عزت غوښتونکو ته د نوکړی-توصیه کوی:

که طالب ئې د دنیا سوداگری کړه! په کثرت د مال حدیث فلیتجر دی

که عزت د دنیا غواړی نو کړی کړه! د سپاهیانو د عزت صدقه سردی

بل وخت ظالمان د خدای له قهر وپرووی او خپلو عملونو ته ئې پدی ډول ملتفت کوی:

د بهار په وخت کلونه کرل کېږی تا په خای د گلوو کرل اغزی

که دی ترس په زړه کښې شته د خدای له قهره په کمزوری باندي مشه په غورزی

د ظالم قهر و کاری تر مظلومه د قصاب په بدله وهی درزی

د وخت او محل د تقاضا په نسبت وائی:

په اهار تر سپینو کلو سپینی واورې	په خله تر سرو کلونو اور بهتر دی
بی انصاف لره قوت د لاسومه وای	په پنجه کبې د خدای ترسوزور بهتر دی

د کار او حرکت و احسان په باب کبې وائی:

که امید لری د کار له برکته	مونده نشی برکت بی حرکته
د خستن مخکه وسیعه ده ناراسته	په مقصود پسی وگرزه پورته بسکته
د انسان جامه احسان نه دا نمری دی	غویی هم د شاد پاسه لری کته

د دیدن په باب کبې:

د سپین مخ دیدن دی ولې قیمتی کر	خه کلچه د پنیږ نه ده چه به خورشی
خوځ چه ستا د دیدن وری دی دلبره!	راشه هومره دیدن ورکړه چه پری مورشی

وروسته تر دغی لری معرفی د ده خو شعرونه نور هم د نمونو په ډول وگوری!

لمړۍ نمونه

کرشمې نازونه واپرولره نه دی	نازیباؤ بدبو تاپرولره نه دی
قنچ و ناز دی نازنین کا چه پری بنائی	بدو شونډو لویو داپرولره نه دی
د پت راز خبری کبری وراز دارته	دا خبری کریوان پارولره نه دی
په همت باز و شاهین شه چه ته ورشی	د پادشاه منکولې خراور لره نه دی
لېونیان ئی په خنجیر د زلفو بند شوه	سلسلی د روغو غاپرولره نه دی

یوه شپه را سره کسبینه چه زره تش کرم

د ډېر راز ویل و لاپرولره نه دی

دوهمه نمونه

چه په کار شی په بنادی په ماتم زر دی	چه سړی کاندی له غمه بېغم زر دی
په نور سل رنگه زینت د عالم زر دی	که خوراک دی که پوشاک دی که زبور دی
اوردو شپولره چراغ د تورتم زر دی	که بې نورولره ورشی نور بخیل کا
بې دعوی غالب په غره او په سم زر دی	په اثر ئې سرکشان له غره را کوز شی
مجرب د زخمی زرونو ملهم زر دی	که نور هېڅ داروئی نشی په دوی روغ شی
چه نژدی کاندی عرب او عجم زر دی	خپل له خپلو بېزارېری چه دوی نه وی
که شدا د ورسره روغ کړ اتم زر دی	پخوا نور اوه جنته هم دوی وه

دېر ضعیف بازو په دوی سره قوی شی
په سختی کسې تر فولادو محکم زر دی

دریمه نمونه

له همراه خخه د زره صفائی غواری	هر سړی چه له دنیا وفائی غواری
له رانده نه د مکتوب ملائی غواری	د ناپوه و ناپوهې ته جېرانېرم
نابینا به خه رانجه سلائی غواری	سعادت له بی ادب سره ناجور وی
ابلهان دولت پرېردی گدائی غواری	چه و دین ته شا کوی مخ و دنیا ته
کم همت میرزا په خواست میرزائی غواری	د قسمت په وېش ئې صبر و سکون نشی
چه په خواست له چاقبا کتانی غواری	همت ناک به د پوزی په جامه خوښ وی

بندگی چه په ریا کاندی یونسه!
د هغه ریره خیشته ده نائی غواری

خلورمه نمونه

چه ئی برخه د پیاده ده سور په نشی	هر چه شوی په ازل وی نور به نشی
هغه شپه چه ئی د گور وی کور به نشی	که په سل رنگه تدبیر احتیاط وکا
چه له مورو پلاره نه وی ورور به نشی	په لباس د بېکانه و غلط مشه

ذاتی تور زرونه په وعظ نه سپینیری هغه زره چه خدای سپین کری تور به نشی

بپردان به په درد کله کری یونسه
میری ابری که هر خو پو کری اور به نشی

پنجمه نمونه

تاوی زلفی به کمند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی دوې زلفی می خه دی ماوی دام دی په مخ باندی
تاوی تا به پکښې بند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی دواړه لب مې خه دی ماوی قند دی په معنا کښې
تاوی سیر به دی په قند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی سور پېزوان می خه دی ماوی اور دې چه ئی گورم
تاوی تا به پری سپند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی وصل زما خور دی ماوی بی خبرو خه زده
تاوی پوه به دې په خوند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی خوله به سبا در کوم ماوی خوی د وفا نشته
تاوی زه قول و سوکند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی غمپ کانه مې خه دی ماوی صبر وری له زره نه
تاوی لا به نظر برند کرم ماوی غوره تر دا خه	تاوی مینه زما غم دی ماوی غم زما قبول دی
تاوی ډېر به دی دردمن کرم ماوی غوره تر دا خه	

شپږمه نمونه

بی خبره د باد نوم ورباندی کېردی	د گل پانه د خزان له غمه رېردی
رونده دی په ادب په حمکی پښې ړدی	دا د محکی مخ مخونه دی د ښکلو
خوځ له یاره سره وصل غېر په غېر دی	خوځ د یارو ښه دیدن ته انتظار دی
چه د غم کپه پری راشی هوس لېردی	په یوه خاطر د دوه مینو خای نشی

د یونس د رنج علاج هر گوره گران دی
خوځ چه زره باندی ملهم ړدی رېردی رېردی

اوومه نمونه

مردده دل لره له ذوقه خبر نشته	په نهاد کبسي ئی د مینی اثر نشته
د دلبر صفت د خور زرونو مرهم دی	د بیدرد د عشق په علم نظر نشته
زمانه که فرزندان راوری بېشماره	تر تا غوره بل د دهر پسر نشته
تر جینه ئی آفتاب په جلوه کم دی	هغه تاب لکه د ده دی د نمر نشته

ستا جمال په عاشقانو سپین سبا کړ

د غافل د شپې د هجر سحر نشته

اتمه نمونه

دا څه پرڅه نه ده چه په شپه له پاسه اوری	ژاری په احوال د عاشقانو واړه ستوری
یار تر لاسه راغی رقیبانو صرفه مکړی	خیر فقیر واخلي سکان غاپی ورته کوری
یو دیدن د یار چه په تمام جهان بها کا	دا تر هغه ړوند دی چه گوهر په مری پلوری
څوک چه په سایه د سرو قد د خپل دلبر شی	څه حاجت که نه وی په هغه دهمای سیوری

ډېر و آشنائی ته هوس مه کوه یو نسه!

نه اوری ناری د جدائی ته په هر لوری؟

نهمه نمونه

دور دی د گلو په دنبال به ئی خزان وی	هر چه آشنائی کا په دنبال به ئی هجران وی
نشی په یوه خاطر د دوه مینو استوکه	یا به غم د ځان وی یا به مینه د جانان وی
چېری چه مهجوروی د غمونو پری ضروروی	نه کا غم ویسا په هغه ځای چه دوه یاران وی
ستا په حمایت می له غمونو اړخ سوروی	څه غم له طوفانه هر چه نوح ئی کشتیان وی

زه یونس چه کبېنم کناره کله له خلقو

تل می په گوښه کبې مشغولا پخپل بیان وی

(۲) پیر محمد کاکر (۱) 20

پیر محمد وایي: زه سيم و زر نلرم مگر د زره دولت را سره دی او د چا د دربار طامع نه یم. د مخ آب می کله په سوال نه دی توی شوی او د نا اهلانوپروا می کله نه ده کړی، د ظالمانو دارمدار له ما مه غواړئ، حُکله چه زه تر همایه بلند نظر او د خود بینانو د سترگو خاریم، په غوره کاسه لکه مچ نه نبللم او د دعوتونو انتظار نه باسم، د چا منت و احسان ته می کله سر نه دی تپت کړی او د نا امیدی مملکت خدای زما په برخه کړیدی، د اغیارو دپاره سور اوریم مگر د یار په لاس کښې تر او تازه بی خاره گل یم، د بل صاحب بندگی له مانه نه ده پوره زه د کردگار خاص بنده یم:

په دولت د زره تر حده دنیا داریم
کله سپی غوندي طامع د بل درباریم
پوشیده په صدف درغوندي آبداریم
پدی گنج سره سرخروی لکه اناریم
حُکله تل د هر خودبین د سترگو خاریم
کرکس نه یم چه جیفی ته هوا داریم
نه دعوت و ته د چا په انتظاریم
نه یم خرچه د گادر په جامو باریم
په معنی کښې په راحت تر شهریاریم
له دی سپیه د ملک په دود بېزاریم
لکه گل ترو تازه په لاس د یاریم
خاص بنده زه پیر محمد د کردگاریم

سیم و زر په ملک کښې نلرم ناداریم
وظیفه د حق له دره را رسپری
د مخ آب می په سوال سره توی نشو
قناعت له نا اهلانوبی پروا کړم
دارمدار د هېڅ ظالم کولی نشم
ترهمای بلند نظریم که باور کړی
نه مگس یم چه پر غوره کاسه مبللم
نه پر حُان باندي منت د هر نامرد ږدم
مملکت د نومیدی می رب نصیب کړ
تواضع چه می غنی په دنیا غواړی
د اغیار په صورت اوریم چه لکیرم
بندگی د بل صاحب را خُخه نشی

۱: پیر محمد پو پښتون او عالم شاعر دی چه پخپل وخت کښې د درس و تدریس خاوند و، دی د احمد شاه بابا معاصر و او د ژوند نیته ئی تخمیناً (۱۱۲۰ هـ) په حدود کښې ټاکلی شو. (پښتانه شعراء)

که چیری د پیر محمد له پېژندلو سره نوره علاقه هم لری او غواړی چه د ده پوره حال احوال در معلوم شی نو د ده سندرو ته ښه غور ونیسی دی خپل ټول کیفیتونه او دردونه مونږ ته په شعر کښې وائی:

یو همدرد راسره نشته تنها سوزم د فراق په توره شپه تر سبا سوزم چه په ښاخ باندی په باد د فنا سوزم بی لیلی په هر لاله د صحرا سوزم په شغلو د ښکلی مخ ئې له ورا سوزم	زه غریب له خپله یاره جدا سوزم د حسرت په اوبو لوندیم لکه شمع و خپل عمر ته چه کورم زېږی کل یم د مجنون په دود که ووزم صحرا ته پروانه ئې پر خراغ د مجلس نکریم
--	---

عشق مدام هغه بلبله د سحر کړم په سره اور کښې دی د دلبره سمندر کړم	هر سحر چه کړی ناله پر گل له سوزه سوز گداز د محبت می دی نصیب کړ
---	---

په دا ملک کښې تنگ غمونود غربت کړم چه بیان ورته احوال د مصیبت کړم	تنها راغلم له هوا ده تنها درومم روغ عالم را سره ژاړی په هجران کښې
---	--

چه لاله غوندی غور پری له دی باغه د پتنگ دی سرو کار له دی چراغه تورو سترگو ئې فتنه کړه را ته چاغه ژر ئې بوی د زلفو راوړه تر دماغه دا رنگ مشه پیر محمد خاطر فراغه	آه فریاد کړم همیشه د زړه له داغه خوار بورا پر کلو کرزی سینه سوی سل هنره ورته کړم نه پایمال پری روح زما ورپسی خی د سبا باده چه بی یاره به فراغ د خاطر غواړی
---	--

پیر محمد د پېرې شاعرانه آرزو کانی لری او څه چه د ده زړه غواړی هغه مونږ ته داسی بیانوی:

د یار په در کښې خاوری ایرې شوای چپرته چه گل وای بلبل هورې شوای هغه زلفینی پرما خورې شوای د خورو شونډو شکر پارې شوای	دربنغه نسبت می له خلقو پری شوای فراق مې تنگ کړ زړه په قفس کښې چه لېونی ئې شمال پر بوی کړم نصیب قسمت می په عاشقی کښې
--	--

بیا هم یوخل می دواړه منکولې د غمازانو په وینو سړی شوای
غمجن به ولی زه پیر محمد وم که له زره هېری کبلی خېرې شوای
* * *
درېغه اوړه خوږه د اسمان وای آبدار په آب دې بحر حیوان وای
پرمزار راغلاي د گلرخانو ورباندې توې لکه باران وای
* * *

له دی دومره خبرو خوبه دومره معلومه شوی وی چه دغسی آرزو گانی بی له عاشقانو بل چا ته نه پیدا کېږی او دغسی حالونه بی له مینو په بل چا نه راځی د دغسی - کیفیتونو او نفسی اغېزو بیان هم بی له یوه مقتدر او پاخه شاعره بل څوک نشی کولی. که چېرې په دنیا کې چې چاته د شعر او شاعری- سندونه ورکول کېدلای نو پیر محمد به په همدغه یوه رباعی: چه ځان پکښې د اسمان اوړه کوی. او د آب حیوان په بحر آبداری غواړی چه بیا د گلرخانو په مزار راشی او لکه باران وورېږی. د شعر او شاعری- لوړ سند اخستی و، او نورو شعرونو ته به ئې څه ضرورت نه و پیدا شوی څوک چه د شاعرانو په خبرو پوهېدلی شی او شعر پېژنی هغه دا منی- چه د صحرا په لاله بی له شاعره بل څوک نه سوزی او نه نور خلق د سبا له باده د زلفو بوی غواړی سړی چه د پیر محمد په اشعارو کېږی غور وکړی او د ده د شاعری- رنک و ډول ته ښه ځیر شی نو ورته معلومېږی چه د رحمان بابا شعر و شاعری- افکارو او خیالاتو سبک و اسلوب د پیر محمد په دیوان کېږی ډېر تاثیر کړیدی او هماغه سوز و سادگی دلته هم تر سترگو کېږی ډېر شعرونه هلته شته چه دلته ئې پیروی او اقتفا شوېده.

کومه عقیده او دلباختگی چه پیر محمد ئې د رحمان بابا د شعر په نسبت لری هغه پدی ډول ښکاره کوی:

جوړ په شعر کېږی رحمان غیب اللسان دی په دا څېر نشته هرگز د انسان شعر
تر مصرع ئې څار شه لار د مرغلرو په څه تار ئې آوېخته کړیکسان شعر
* * *

یعنی څنگه چه یونس په شعر کښې د رحمان بابا استاذی منی او ستائی ئې پیر محمد ئې هم هغسې منی بلکه لا زیات یې صفت کوی او دغسی شعر ویل د انسان له توانه بهر بولی مگر دومره خبره ده چه یونس د خوشحال خان په نسبت وائی:

حقیقت ئی و یونس و ته څرگند دی ډېر غرور دی پخپل شعر خټک نه کا²¹
* * *

او پیر محمد د خوشحال شاعری ته هم په ډېره درنه سترگه کوری او بحر مواج ورته وائی خو بیائی هم له رحمان بابا سره نه برابر وی او د څه درشتی اعتراض پری کوی، مگر سره له دغه اعتراضه په ځینو اشعارو کښې د خوشحال خان پیروی او اقتفا کوی. پیر محمد هم لکه رحمان بابا خپل شعر سوزان بولی او د خپل شعر دپاره دغه صفت غوره کوی او وائی:

د زړه داغ به کړی تازه په سوزان شعر چه له کښلیو پیر محمد پر کنار کښېناست
* * *
بل دقترزه پیر محمد په ابووینحّم چه سوزان دقتر د مینی جوړوم
* * *

دا صفت د پیر محمد په شعر کښې په رښتیا موجود دی او د ده په زړه کښې یو رښتیانی درد او سوز شته کوم د عشق اور چه د ده په زړه کښې بلپری هغه د ده په شعر کښې هم تجلی کوی او ترخولې ئې د آه دودونه بی اختیاره را وزی لکه چه وائی:

د آه دود می تر خوله اوزی بی اختیاره په گوگل کښې می بلپری د عشق اور
* * *

پیر محمد د عشق او درد، زهد و رندی، غم او حسرت، سوز و ساز، خپلی بیماری او رنځوری خپل قسمت او نصیب په باب کښې دا راز خبری کوی:

تر ساړه زهده رندی رالره ښه ده هر یو کس لری جدا جدا مذهب

۱: دا بیت په پښتانه شعراء کښې راغلی او خټک: خوشحال خان گنل شویدی ما پخپله دغه بیت او وړاندی وروسته نور بیټونه د یونس په دیوان کښې نه دی لیدلی چه غرض له څنگه خوشحال خان دی او که کوم بل خټک یا ټول خټک دی.

زاهدانو چه په زهد سره نه موند
ما موندلی دی په عشق هغه مطلب
زه هڼوز په تمنا د رنگ و بویم
د باغ گل می شو نابود تر خاورو لاندی
بلبلان ئی دی نالان له دردو سوزه
گوره چاته د گلزار گلونه خاندی
چه په اور د محبت ئی زره پوخ نه وی
له بلبله دی سیالی نکری طاؤس
چه د مینی مشکلات باندی حل نشی
حل می مشه لغتونه د قاموس
گوتی چه پر نبض زما ږدی هغه پری سوزی
حکه می حیران شو و علاج وته طیب
مه ږده پری طیبه دا مرهم د خوروزرونو
بیمار پخپله د خان طیب شی
داغ د خراب زره می د خوبانو دی یادگار
غمخور چه نه وی په زمانه کبسی
دار مدار چه د رنخور نکری طیبه!
طیب نایاب شود خوروزرونو
پخپل لاس سره زما د درد دوا کړه
هېڅ پر هېزئى له میکونو شونډو نه و
په ازل کبسی چه قسمت کېده د بخرو
بېگانه طیب ته مه لېره بیمار خپل
حکه ووت پیر محمد له عقل و هوشه
زما غم شو په نصیب له هغه وېشه
کامرانی دې یی دردان کړی په دنیا کبسی
پیر محمد بېنوا راغی بېنوا ولاړ
خراب دل می د دنیا و غم ته ونیو
په سره اور باندی می وسود خدای کور

هر طاعت راته بی عشقه معصیت شه تراویح وی که روزه که اعتکاف

رب غمجن په درد و غم کرم د خوبانو گمان مکره چه به غم د سیم و زر خورم

بپلتانه را خخه گل هغه خراغ کر چه تل بل و، د پتنگ په پروبال

مستو سترگو د لیلی چه کر ببخوده گمان مکره په مجنون چه به هونسیار شی

عشق لباس د خود ینی له مانه وکینس په سره اور کبسي می د کفر زنا و سو

مکره د عشق له درد و سوزه ما مشغول ناصحه زه سمندر بیهود په اور کبسي د خپل خان وینمه

پیر محمد قندهار او کابل هم پدی ډول یادوی:

قندهار

ناز غمزی چه د خوبانو پکبسي وینم قندهار ته جوړ هنر د کشمیر راغی

کابل

د نبو بدو تمیز نشته په کابل کبسي خرم زره چه ورته راوړم رنجیده شی

خینې نور ښه ښه بیتونه یې چه په مختلفو موضوعاتو کبسي مخې ته راغلي دادي:

بوسه

پس له مرگه که بوسه پر لبو را کړی معجزه به را ښکاره د مسیحا کړی

د سراب موج

په اوبود ديدن تنده نه ماتېری د مجنون په دود په موج د سراب خوښ يم

د بلبلو حق

حق د بلبلانو په جانب دی که غوغا کا وينم په گلزار کښې د زاغانو اشياني

د عشق سندرې

خوار بورائي چه پر گل له سوزه وائي هم هغه د عشق سندرې نه دی څه دی؟

زاهد

په کوڅه د مهرويانو غلی غلی زاهد پت په تمنا د ديدن کړزی

کلونه او اغزی

د هر باغ کلونه حی اغزی پاتېری خلط له خاورو سره وينم رنگين خلق

د بلبل آه

د بلبل په آه به وسوزی پوهېرم هغه زاغ چه په جوار د گلزار کښناست

منصور

بارمي په هر جز کښې په صفت د جمال راغی حق په منصور ووي اناالحق په سر د دار

د محمود په سترگو

چه انکار ئې کړی له حسنه حاسد ولی؟ د محمود په سترگو نه کوری ایاز

تجربید

له دنیا په هسی شان مجرد اوزه! چه دې طمع د کفن نکړی نباش

د محبوبې په اړخ اووښته

محبوبا پر پالنگ وا ووښته له خوابه که هوسی وه د بهار پر گلو رغښته

د خال خښکو

ړندې سترگی د زاهد به بینا نشی مگر ته ورته میده د خال خښکو کړی

د پیر محمد د اشعارو نمونې:

لمړۍ نمونه

لاس په لاس و باغ ته خرامان را سره درومی
خضر پدې لاره چه حیران را سره درومی
هر چپرتنه چه خم ماه تابان را سره درومی
روح د مجنون وینم همعنان را سره درومی
زمکه پر ماگرزی که آسمان را سره درومی
دروم په ژرا بلبل نالان را سره درومی

نشته هغه وخت چه خپل جانان را سره درومی
چا خخه به غواړم زه سراغ د سرو قدو
زه او تصور د یار د مخ سره همراه یو
دروم زه صحرا ته د فراق غمونو تنگ کړم
مینی سرگشته لکه آسیا کړم نه پوهیږم
وصف چه له سوزه د گلرخ زه پیرمحمد کړم

په دې شعر کېښې پير محمد ته هغه وخت ور يادېږي چه خپل جانان به ورسره لاس تر لاسه نيولى و او دواړه به يو خاى باغ ته تله. د همدغه وخت په ياد د سرو قدو په سراغ پسې اوزى او د حيرت سفر کوى، ده سره پدى لار کېښې خضر هم ملگرى دى مگر چه پته ورسره نشته او حيران روان دى. د خپل يار تصور لکه ماه تابان ورسره دى د مجنون روح، اسمان او ژرېدونکى نالان بلبان ئى هم د لارى ملگرى دى خو يو هم نه پوهېږي چه چېرته خو او د مقصود منزلکاه چېرته ده، د عشق سفر او د عاشق سياحت بايد همدغسى سرکشتکى او حيرانى ولرى.

دوهمه نمونه

خوبه به بار خوپه وينورنگ ليمه خونباره گرزم؟	خوبه به غم کېښې دل سوخته سينه افکاره گرزم؟
خوبه نوميدزه عندليب له دى گلزاره گرزم؟	خوبه زاغان کا کامرانى د نوبهار پر گلو؟
خوبه ضعيف زېره گونه هسى بيماره گرزم؟	خوبه طبيب زما پر حال نظر د رحم نگرى؟
خوبه په هجر کېښې بى صبره ناقراه گرزم؟	خوبه تل هسى لکه موجه په اضطراب يم خلقه؟
خوبه په عشق کېښې کله من له گل رخساره گرزم؟	خوبه اغيار پر پير محمد لکه اغزى خرخېږى؟

خوك چه په يوه شى پسې ډېر وگرزى او لاس ته ورنشى هغه ته ارومرو همدغه راز سوالونه پيدا كيږي پير محمد هم ډېر وگرزېده او ستړى شه، د هجر بى صبرى او ناقرارى د موج اضطراب ئى وليد په سترگو کېښې ئى د اغيارو اغزى وخرخيدل، بار خوئى په وينو رنگ او لېمه ئى خونباره شوه، ضعيفى او بيمارى ئى زياته شوه، طبيبانو پرى رحم ونكړ خپله نا اميدى او د زاغانو کامرانى ئى په خو خو وارو وليده، بى اختياره ئى دغه كلمات له خولى ووتل او دا پورته شعر ورخنى جوړ شو.

دریمة نمونه

پربرده! ما رقیبه چه خپل یار لره وردروم	سترگی می کړی توری چه دیدار لره وردروم
باد سبا را کړ د گلرخ پیغام د زلفو	وخت د نوبهار شه گلغذار لره وردروم
رنگ په رنگ کلونه ئې غورپړی په گلزار کښې	اوس به د بلبل په دود گلزار لره وردروم
خه شو که په اور ئې غم د مینی کباب کړی	بیالکه پتنگ آتش رخسار لره وردروم
زړه مې دی ډک شوی په خوناب له ډېره غمه	وینی چه مې خوری هغه خونخوار لره وردروم
وائی عالم ماته د عشق راز به دی په دار کا	وایم زه منصوریم خوبښ په دار لره وردروم
خدای له نورو خلقو بینوا زه پیر محمد کړم	حکه په شتاب دیار دربار لره وردروم

پیر محمد ته پس له ډېری مایوسی او سرگشتگی د سبا باد د پسرلی په وخت کښې د اشنا د زلفو بوی راووراو بیائی په زړه کښې د دیدار آرزو پیدا شوه حکه چه په پسرلی کښې مېرې آرزوگانې هم ژوندی کپړی او افسردگی له سپرې څخه حئی د همدی لامله پیر محمد وائی چه د نوبهار وخت ښه ز ما د گلغذار په گلزار کښې رنگ په رنگ کلونه غورپړی اوس لکه بلبل زه هم گلزار ته درومم، هېڅ پروا نشته که د مینی په اور لکه پتنگ خپل آتش رخسار کباب کړی یم، زړه مې که له ډېره غمه په خوناب ډک دی هغه خونخوار ته ورخم چه د زړه وینی مې خوری او زما وینو ته تری ناست دی، عالم را ته وائی چه د عشق راز به دی په دار کړی زما جواب دا دی چه زه منصور یم او په شوق د دار په لور خم، له نورو خلقو خدای بینوا کړی یم او دیار دربار ته په شتاب درومم.

دا خبری دی کوی او روانپړی مگر له خدایه هم سوالونه کوی او د عشق په لار کښې ورڅخه صبر و توفیق او خپلی معشوقی ته رسیده په لاندینی ډول غواړی:

خلورمه نمونه

الهی یوخل دیدن د مهوش را کړی	له روزنه مې حجره د زړه رڼا کړی
چه په زلفو د گلرخ وی بلو سېدلی	معطر مې په هغه باد سبا کړی
درد زما له حده زیات صبر مې کم دی	په دا درد باندي غالب صبر زما کړی

لکه زه چه وم له اصله په گلشن کښې هسی شان می عندلیب پر گلو بیا کړی
هر سحر وصل د یار په دعا غواړم مستجابہ می مجیبہ! دا دعا کړی
بوی د عشق ئی له تربته جلا مکره بند په بند چه پیر محمد خپله جدا کړی

وروسته تردی چه دی دا سوالونه کوی او له خدایه د زلفو عطر، په گلو عندلیبی او د یار
وصل غواړی یوه داسی گلزار ته ننوزی چه هلته هر څه شته او دی حیرانپړې چه کوم
یو له بله ښه دی؟ نو دا پوښتنی پدی ډول کوی.

پنځمه نمونه

کوم یوله دووښه دی سپین رخسار که چښل کړل؟ کوم یوله دووښه دی چه بیدار د مین زړه کا
کوم یوله دووښه دی مخموران دی تمیز وکا کوم یوله دووښه دی د وصال په نوبهار کښی
کوم یوله دووښه دی د فراق په درد وغم کښی کوم یوله دووښه دی تور کيسو که دا سنبل؟
ساز د مطربانو که پر گل د بورا شخول؟ جام د لعل ولبو که پیاله د گل وامل؟
راز د عشق په زړه کښی که چناره د ببل؟ داد فریاد پر ښکلو که تل صبرو تحمل؟

په دغه وخت کښې چه دی د حسن په باغ کښې د انتخاباتو په فکر کښې دی او هر څه
مهیا وینی مگر د یوه ترجیح په بل نشی کولی بیا ورته د بلی ورځی د هجران فکر پیدا
کپړې چه یوه ورځ به دا گلزار او د بلبلو چناره، گلرخان او تار تار زلفی وی مگر مونږ به نه
یو د چا په برخه چه خدای سوزېدل او کړېدل، د عشق غم او درد کړی وی هغه
هېڅکله له افسوس او ارمانه په دنیا کښې نشی خلاصدای ځکه پیر محمد د بلی ورځی
یعنی د سبا د غم د سندره پدی ډول شروع کوی:

شپږمه نمونه

د ببل به پری چغار وي مونږ به نه يو	د ريغه گل به د گلزاروی مونږ به نه يو
کوه و دشت به لاله زار وی مونږ به نه يو	زلمی جونه به سيلونه د صحرا کا
چا به ایښی پر دستار وی مونږ به نه يو	خوک به ږدی تازه گلونه په اربل کښې
عاشقان به صد هزار وی مونږ به نه يو	گلرخان به کهی ناز کهی نیاز کړی
هغه زلفی به تار تار وی مونږ به نه يو	چه عنقا غوندی مرغان ئی په دام نښلی
دا زمونږ شیرین گفتار وی مونږ به نه يو	یادکاری به په جهان کښی پیر محمده!

اوومه نمونه

پخپل خان باندی د رحم باران اوسه	خدا بس کړه ای نادانه کریان اوسه
په همت باندی ببله پاسبان اوسه	رنکارنگ گلونه وکړه په باغ کښې
دردانه شه په صدف کښې پنهان اوسه	په عالم کښې خان خلوت کړه له عالمه
بیا جمال ته د خوبانو حیران اوسه	آئینه د زره په عشق سره صیقل کړه
لکه چرخ ورپسې تل سرگردان اوسه	و مطلب ته رسېده خه آسان نه دی
د خزان له ډېره غمه نالان اوسه	د بهار هوا هوس واړه تر شا کړه
و جمال ته د گلرخ نگران اوسه	درسته شپه لکه شبنم هسی ورپړه!
سر تر پایه پیر محمده! زبان اوسه	د حق ذکر کړه جاری په تمام تن کښې

اتمه نمونه

دم په دم راخه خی عقل و هوش خکه	یار می ولاړ ورپسې کارم خروش خکه
د مجنون په دودیم مست و مدهوش خکه	می د مینې لیلی راکړه کناره شوه
لکه خم د میو راغلم په جوش خکه	رنک د شونډوڼې را یاد شو په هجران کښې
تل په روڼو سترگو خواب کا خرگوش خکه	په چشمانو کښې ئی وېره د صیاد ده
طاقت نه کا راته هېڅ خرغه پوش خکه	وچ لامده د مظلومانو په آه سوزی
د پتنگ په دود ورپتېرم خموش خکه	دا د فریاد می و فلك ته نه رسپړی

نهمه نمونه

ته چه هسی کار و بار د دې دنیا کړی	هغه رزق چه مقدر دی زیات به نشی
راشه راشه نیکنامی په دنیا پیره!	نیکنامی که په دولت حاصله نکړی
پس له مرگه که ارمان کړی په کار نه دی	که پر بڼه باندي بڼه وکړی خرخاری ده
چېری نه چه هېر له دله خپل اشنا کړی	
که په کور کښې زرغون بوټی د کیمیا کړی	
نشته سود تر دا په پورته که سودا کړی	
دا رنگ فکر دی صواب نه دی خطا کړی	
نن دې وخت دی د درد منو که دوا کړی	
مرد هله ئې که بدی لاندي تر پا کړی	

خلوریخی

پټ داغ

عاشق که خاندی هوا د باغ لری	مکره گمان چه خاطر فراغ لری
غنچه غورپری د لاله گوره	پټ په سینه کښې دننه داغ لری

د بن طوطیان

مونږ له هوا ده تنه راغلی یو	د بن طوطیان یو په دام وتلی یو
غمازه ظلم را باندي مکره	د ښویارانو فراق نتلی یو

نوروز

خپره د گل شوه شمع افروزه	بلبل چنار کاله درد و سوزه
چه په موسم دی خوبان هوس کا	تر هوا جار شم د تا نوروزه!

غنچه او بلبله

معشوقه خاندي زهیره کله ده غم ئی زما دی بنادی ئی خپله ده
 نسیم غنچه کره د گل خدانه په چغار گډه خواره بلبله ده

* * *

درقیب دام

د یار په در کښې چه رقیب دام ږدی محیل ابلیس دی د مکر دام ږدی
 مین بلبل شه هوا د گل لری غماز په لار کښې اغزی مدام ږدی

* * *

(۳) کاظم خان (شیدا) (۱) 22

د پښتو هغه شاعر دی چه په شاعرانه مضمونو پیدا کولو کښې ئی په پښتنو کښې ساری په نظر نه راځی او نازکخیالی ئی هم داسی حد ته رسیدلی ده چه په عادی نظرونو نه لیدل کیږی.

دا دوه صفتونه د ده په اشعارو کښې ډېره زیاته غلبه لری او همدغه د مضمون آفرینی او نازکخیالی زور دی چه د ده په اشعارو کښې ساده خبری ډېرې نشو موندلی.

که چېرې د شیدا په شعر کښې پردی لغتونه او بل راز ترکیبونه نه وای یعنی له دغی معنوی لوړتیا سره ئی ځینی نور شعری صفات هم پوره درلودای او جمله بندی یا د کلماتو تالیف ئی د پښتو له سبک و اسلوب سره موافق وای نو د ده شعرونو او د ده شاعری خورا لوړ مقام پیدا کاوه مگر دا د شعر و ادب عشوه او کرشمه ده چه هېچا ته ځان پوره نه تسلیموی او د هېچا پوره احاطه او مالکیت په ځان نه قبلوی.

هغه اعتراض چه ځینی کسان ئی د ژبې د سبک او سلوب په لحاظ په بیدل کوی یا وائی چه د ده مضامین لکه معما ډېر فکر غواړی د شیدا په شعر هم کیږی او د ده شعر په پښتو

۱: د افضل خان ځوی د اشرف خان نمسی او د خوشحال خان خټک: کړوسی دی چه په (۱۱۳۵ هـ) کښی زیږېدلی او تر (۱۱۹۱) پوری ئی ژوند په یقین سره ثابت دی ځکه چه پخپل یوه بیت کښی ئی دغه کال یاد کړیدی (پښتانه شعراء)

کښې هماغه رنگ او کیف لری چه د بیدل اشعار ئی په فارسی کښې لری مگر هغومره چه هلته له بعیدولو ازموکار اخستل شوی دلته نه دی اخستل شوی.
شیدا د شعر په نسبت خپله نظریه داسی ښکاره کوی:

مضمون د شعر لکه پیکر دی رنگین الفاظ ئی رخت وزپور دی
ورته ضرور دی دا دواړه خیزه پیکر که هر څو دلربا تر دی
* * *

د همدغې نظریې په اساس ده پخپلو اشعارو کښې فارسی او عربی رنگین الفاظ دومره ډېر کړی چه د پیکر دلربائی پکښې ورکه شوېده او هر څوک ئی احساس نشی کولی.
دا نوموړی شاعر خپل شعر او خپله شاعری مونږ ته پدې ډول معرفی کوی.

هر مضمون مې طبعزاد دی گل زما د رای ایجاد دی
نه غلط نه مبتذل دی توار د ئی محتمل دی
چه نازک د چا خیال وی هم بلند لکه هلال وی
تامل پکښې ضرور شی پس له هغه پری مرور شی
که صحرا گل و گلزار وی آهسته خرام په کار وی
* * *

دا نازکخیال او بلند خیال شاعر چه کله ئی خپل شعر ډېر خونښپری او خپله شاعری ستائی نو وائی:

په دا وقت کښې که شیدا دواړه مهمند وای ثنا خوان به و هر دم ستا د ویلو
* * *

په بل ځای کښې اظهار کوی:

شیدا خان به دې کامیر د شاعرانو که مزارو ته ئی عرض د تا انشاء شی
* * *

دواړه مهمند (رحمان، حميد) بسئى او خان خو خوشحال خان خټک دى چه دى
 ورځنى پس له مړينى تقدير او مکافات غواړى.
 دى په يوه بل ځاى کښې هم رحمان بابا پدې ډول يادوى:

نن رحمان په دا مصرع د شيدا زره وړى ته پرى ئى که آهوئې که جادو کړى
 ❀ ❀ ❀

يعنى د ده د غزلى پيړوى او د وروستى مسرى په دلربائى اقرار كوى.
 شيدا که څه هم ځينى نور شاعران لکه ميرزا، دولت، واصل، په ښه کلام ستائى مگر
 خپل تحسین او د خپل شعر ستاينه له دواړو مهمندو او د شاعرانو ميري له خپل نيکه
 خوشحال خان څخه غواړى او دوى ته له نورو نه په زيات حق قايلپيړى. هوا څوک چه په
 يوه مصرع له چا نه زره وړلى شى هغه ته بايد سړى په غټ حق قايل وي. شيدا که څه
 هم خپله نا خبرى يا نه پوهېدل يونيم ځاى پدى ډول بيانوى:

هېڅ خبر لکه نرگس په احوال نه يم چه په څه چمن کښې ناست يم تماشا کړم
 ❀ ❀ ❀
 په معنى د معنى پوه نشوم باور کړه ما کتلى درست صراح تمام قاموس دى
 ❀ ❀ ❀

مگر دا خو هغه راز اقرار او عالمانه حيرت دى چه له ډېرو پوهو خلقو د خپلى انتهائى
 پوهې په وخت کښې ليدل شوى او اورېدل شويدى.
 څوک چه د معنى په معنى پسى گرزى هغه البته د بشرى پوهى نيمگړتيا ته ملتفت کيږى
 او ځان د جهان د چمن نرگس گڼى چه د خپلى تماشا په كيف نه پوهيږى. د شيدا زره د
 علم و معرفت يوه داسى مدرسه وه چه له غيره خالى وه او د عمر و زید تکرار ونه پکښې
 نه کېده ځکه وائى:

مدرسه د زره خالى بويه له غيره تاښکى به دى تکرار د عمر و زیدوى
 ❀ ❀ ❀

شیدا خپل ځان مونږ ته داسی رابښی:

که پوهیږی دا سوخته سینه زما ده	چه لنبو ته د تنور په شان پیدا ده
هر ساعت زما په سترگو کښې ژړا ده	لکه ابر په هېڅ وخت نشو بی نمه
چه مې ایښی په عزلت د کور بنا ده	خونښ په شور لکه ساحل د سیلاب نه یم
✽ ✽ ✽	
په سینه کښې می ناله پرېږده مستوره	ژغول می لکه نی مصلحت نه دی
✽ ✽ ✽	
زما زړه په یوه هسی بت مین دی	هېڅ سراغ ئی نشی موندله برهمنه
✽ ✽ ✽	
اواره شیدا د څه دوهی ملنگ و	اوس ئی پل په مړو ایرو نشته عالمه
✽ ✽ ✽	

وروسته تر دی لړی او مجملې معرفی. اوس د شیدا مضمون آفرینی، نازکخیالی او اپتکار د ده له افکارو سره پدې لاندی متفرقو بیتو کښې وگوری؟! په یوه ځای کښې غواړی چه د زردارانو عیبو ته خلق ملتفت کړی او ووائی چه سیم او زرو د دوی زشتی او عیبونه مونږ ته ښکاره کړیدی. دا مضمون ډېرو شاعرانو په راز راز پیرایو کښې بیان کړیدی. مگر شیدا ورته له ټولو نه بل راز شاعرانه پیرایه پیدا کوی او وائی:

د نرگس د سترگو گل عیب نه باله شی سیم وزر کاندی زشتی د هر چا خوبه
✽ ✽ ✽

نرگس به ډېرو خلقو په باغ کښې لیدلی وی او دی ته به هم ملتفت شوی وی چه په سترگو کښې ئی کلان شته مگر هر چا دغه سترگی ستایلی دی او دې عیب ته ئی د هېچا پام نه دی شوی ځکه چه پدی گل کښې طلائی او د سپینو زرو رنگ هم لیدل کېږی چه دغه زشتی ئی ښه کړېده مگر شیدا دې نکتی ته ملتفت دی او کله چه د زردارانو پټ عیبونه ښکاره کوی نو د نرگس د سترگو گلونه سره له سیم و زره یادوی او ځانته یو ښه مضمون پیدا کوی.

په همدغه بیت پسې د خپلی زمانی ځان ځانی. ته ملتفت کېږی او غواړی چه دا مطلب ډېر پوره افاده کړی نو وائی:

زما نه د شیدا هسې خان خانی شوه چه بلا کناره درومی له ایوبه

په یوه بل خای کبې وائی چه ما خپل راز پت ساته مگر رسوا شوم او خپله پرده داری
مې ونکړای شوه مگر دا مطلب پدی ډول ادا کوی.

شیدا تا د خپلی مینی رازپوشی کړه په پرده کبې د نغمی په شان رسوا شوې

که سړی فکر وکړی په پرده کبې د نغمی رسوائی یو دا راز تعبیر او مضمون دی چه د
ډېرو باریک بینو خلقو ورته پام کېږی.

شیدا یو خای له ممسکانو شکایت کوی او وائی چه دوی همیشه په بسط کبې قبض وی
مگر دغه دوه ضد حالتونه چه اجتماع ئی منطقیانو ته ډېره کرانه خبره ده په داسی
مهارت جمع کوی او شاعرانه رنگ ورکوی چه هر څوک ئی منلو ته تیار دی لکه پدی
بیت کبې:

همیشه وی د ممسک قبض په بسط کبې په دریاب کبې شیدا گوره گردابونه

دلته د بسط دپاره دریاب او د قبض دپاره ممسک گرداب داسی مثالونه دی چه لکه
گرداب عمیق او ژور فکر غواری.

کله چه شیدا د ځینو سیاه رویانو رفعت او لوړتیا ته ملتفت کېږی او نصیحت ورته کوی نو
وائی:

سیاه روپه لیر رفعت لکه دود مشه د آفتاب غونډی کړه مخ په رخشانۍ کبې

پدې حای کښې دود د سیاه رویی او لږ رفعت او د نمر لوړتیا او درخشانی سړی ته په لوړو خلقوو کښې دوه طایفې ښئی چه یوه طایفه په لږ جکوالی مختوری کپړی او حینی پخپله لوړتیا جهان رڼا کوی.

زمونږ دغه مضمون آفرین شاعر چه د دی عالم هری ذرې او هر لوری ته کوری یو اعلی شاعرانه نوی مضمون ورته پیدا کپړی یائی پیدا کوی چه حینی نور کسان ئی په عمرو عمرو هم نشی موندلی.

دی یو حای د کرم او اسراف مضمونونه په دوه بیتو کښې راوړی او د دواړو تصویر پدی شان را باسی:

برگ و بار لکه بهار ورته پیشکش کړه که خزان راشی کریمه! ستا تر کوره
چه په ورځ لکه فلک شمع سوزی کا درسته شپه ئی تیاره نه درومی له کوره

پدې دوه بیتو کښې که سړی غور وکړی پوهپړې چه دواړه مضمونونه په نوو پیرایو کښې ادا شوی او د دواړو دپاره اعلی مثالونه ښودل شویدی د کرم په باب کښې وائی چه که خزان دې کور ته راغی او مېلمه شه نو لکه بهار خپل ټول برگ و بار ورته پیشکش کړه مگر سره له دغه امره د اسراف عاقبت هم ښئی چه که څوک بیهوده او بې له کومې فایدی خپل مال صرفوی یا د ده په عبارت لکه فلک د ورځی خپله شمع سوزی نو درسته شپه به ئی په کور کښې تیاره وی.

د شیدا په کلام کښې حینی دېر ساده بیتونه هم پیدا کپړی چه د رحمان بابا د ساده شعر خوند او ښې ښې خبرې پکښې پیدا کولی شو، لکه دا لاندې بیتونه:

(۱) وفا:

چه له ښاخ سره وفا که په سره اور کښې لا تر گله یم مین د گل په خارزه

سایه وار متحمل د سنک و خار شه چه په لار د رفاقت درومی وفا کړه!

(۲) د بهار تماشا:

چه مشغول په تماشا د نو بهار شوم
 په هر بناخ ئې د کلبن وی یو خو چينې
 هېڅ حاصل مې پکښې نه و، بې ارمانه
 دریده و په ماتم کښې خو کړبوانه

* * *

(۳) معشوقی ته خطاب:

د صحرا په لور شمال ته زلفی نیسه!
 د بهار په تماشا دی څه موقوف و؟
 چه سبزه می د مزار گل د ریحان کړې
 چه دې بلې سرې لمبې په ارغوان کړې

* * *

(۴) یوسف:

څه امید د انتفاع کوي له مصره
 که ئی ووي زمانی یو خو درهمه
 شیدا نلری یوسف کاروان د تا
 ته یوسف څنگه؟ په کمه بها پلورې

* * *

(۵) یتیم او بېکس:

څوک په زخم پاهه ږدی د بېکسانو؟
 د بېکس په ماتم کله چانغې کړی؟
 د یتیم اوښې کړې وچې په استین چا؟
 څوک په مرگ د شمع ولیده غمکین چا؟

* * *

(۶) لور همتی:

چه خپل برک په آب چرخ نکړم سرسبز
 چه یوسر په تن لری بلند همته!
 د همت علو په شان د کهکشان را
 چېرې نه چه دار محروم په میدان پرېردی

* * *

* * * چه فرو نشه دستار او یا افسر ته آفرین دې په همت شیدا خټکه! * * * لکه موج نکر مه بیم د پر بوتلو صدف وړانه خپله خوله کره په غوښتلو نه ردم بار لکه شبنم په دوش د گلو * * *	آفرین د هغه سر په عریانی که دې جام لکه حباب ونه نیو سیندته * * * چه همت می نه کا ډپر په هسکولو سوال مې خوی له در افشانه ابره نه دی د آفتاب په کمند نه خپژم آسمان ته * * *
---	---

(۷) مرده دل او بی ذوقه:

د مجنون تصویر ادا د لیلی خه کا؟ د دستار غنچه مقدم د سبا خه کا؟ * * *	مرده دل ئې د جمال تماشا خه کا؟ د سرور اسباب په کار د مهجور نشه * * *
--	--

(۸) غفلت او نادانی:

لکه طفل د زانگو په تله کښې خواب کا * * * د هوا په طیران پوه نه ئې معذوره * * *	نادانی گنه غفلت د رهروانو * * * نادانی درته بیضه وسیع جهان کر * * *
---	--

(۹) لوی:

لوی به نه گوری واره په سترکه سپکه * * * پیروی د لویو ده بیمضرته * * *	د ذری په احوال تل د لمر نظروی * * * سرگردان کاندی گرداب خلاف د بحر * * *
--	---

(۱۰) د زمانی سردی:

سردجوشی که ورته یاده د ایام کری * * *	د تنور شعله به آب د فواری شی * * *
--	---------------------------------------

د دوران سردجوشی هسی تقاضا کا چه په اور کښې دانه سبز شی د سپاندى
 ❀ ❀ ❀

(۱۱) حان سائل:

همیشه وی نرم چوب غذا د کرم شیدا مشه مرد خالی له سیاسته
 ❀ ❀ ❀
 سترگه نه سوزی د خس له نامردانو که همه لکه ایرې آتش نسب وی
 ❀ ❀ ❀

(۱۲) شاعرانه شکایت:

زمانه بیایى کاروان د گل خرمن ته همیشه پخپل بوستان کښې پیایى خرونه
 ❀ ❀ ❀
 زمانه په رعایت د گاو خرده پرورش د علف زار بویه باغوانه
 د کوری نیل دی کړه پوری په دیده خپل بصارت د تمیز نلری آسمانه
 ❀ ❀ ❀

د جام مستی:

چېری نه چه ئی دا جام پریوزی له لاسه عجب مست د جاه په میوشاه جم دی
 ❀ ❀ ❀

کښې قافلې:

د پاسبان په نعرو هېڅ احتیاط نه کا قافلې د دې رباط مگر کښې دی؟
 ❀ ❀ ❀

زمونږ دغه نوموړی شاعر چه د معنی په معنی پسی ئی قاموسونه لتول هېڅکله په صورت
 نه غولېده او معنی ئی غوښتله ځکه ئی ویل:

صدف لاس قطري ته نيسي په درياب کښي بزړگي د صورت څه کړي معني غواړه!

د همدې لاره ئي له انسانه هم رښتياڼي همدردی غوښتنه او يوازي د سترگو په اوبکو ياد دروغو په ژرائي قناعت نه کاوه او ويل ئي:

چه لیده پکښي اثر د الم نشي څه حاصل لکه شبنم له چشم تره

پخپلو اشعارو کښي هم شيدا معاني ډېر ښه پاللي دي او نيمگړي ئي نه دي پرې ايښي، ډېرو شاعرانو د خپلو معشوقو زلفو ته دامونه ويلی او خپله گرفتاري ئي بيان کړيده مگر شيدا دغه دام ته ددانو په حای د رخسار گل پيدا کړي او بلبل گيردام ئي بللي دي لکه په دې بيت کښي:

د دانو په عوض گل لري په دام کښي په رخسار ئي توري زلفي بلبل گيري

پدې دام کښي شيدا يوازي بلبلان نه دي نيولي بلکه د ختن آهوان ئي هم پکښي ايسار کړيدي لکه چه وائي:

بوی په زلفو کښي زما کلبدن راوور؟ که په دام کښي ئي آهو د ختن راوور؟

دا ښکار گمان کوم چه يوازي شيدا کړيدي او بل چا په دام کښي آهوان نه دي نيولي يا ئي مونږ ته نه دي راوړي. هر کله چه يو شاعر د هر چا له بيانه پخپلو اشعارو کښي ډېر ښه پېژندل کپړي او د شعر او ادب آښايان له يوڅو شعرونو د شاعر شاعرانه اقتدار او افکار، خصوصيات او د شعر ډول په ښه شان ځانته معلومولی شي نو د نمونو په ډول ئي ځيني اشعار را اخلو:

لمړۍ نمونه

د عالم سینې فکاري بې څه نه دی
 سره لېان د دی خونخواري بې څه نه دی
 ستا خبرې شیرین کاري بې څه نه دی
 تله دی نن سبا رفتاری بې څه نه دی
 د فلک سترگې بیداري بې څه نه دی
 د ببل سوزنده نارې بې څه نه دی

تېزکاته د دې نگاري بې څه نه دی
 قرينه ده د شهيد په حال ظاهره
 په سبزانو کېنې د هند عجب طوطی ئې
 بيا به راشی څه آفت په گربوانونو
 مکر کاندې پاسبانی د مهرويانو
 (شیدا) بيا گلرنگ راغلی دی و باغ ته

دوهمه نمونه

په سرو سترگوئې ژړل ځنی جدا شه
 قافله د رنگ و بوی درومی سبا شه
 ستا خطا فکرتنه څه وایم خطا شه
 هر خاطر چه ازاده لکه صحرا شه
 ستا له صافه شسته تېر هسی رها شه
 د شیدا خاطر لوی بېهر و تالاشه

نوبهار له باغ و راغ سره آشنا شه
 د غنچې د رباط در په واکېده دی
 د سوخته جهان لوخړی فلک بولی
 آبادی ئی مستلزمه د زندان وی
 چه په تله ئې خبر نشوې په افکار هم
 ودانی ئې بيا محاله ده نادانه

دریمه نمونه

د زانو په آئینه کېنې جوهر نشته
 په بساخونو کېنې د سروی ثمر نشته
 د ظالم زړه کېنې د رحم اثر نشته
 که قدرت دې په عطا د شکر نشته
 چه سیلاب ئی لکه آب د گوهر نشته
 د بڼو سایه په سترگو د نمر نشته

په نهاد د هر سړی کېنې هنر نشته
 کله جمع د توبنې ازاده کاندې
 د دنیا په تخریب زړه د سیلاب سور شی
 په خوړه ژبه مرغوب لکه طوطی شه
 قدمبوس به ئې افسر د قيصروکا
 د همت علو احسان د غیر څه کا؟

څلورمه نمونه

په دا وضع ئی کړ صدف له ځانه لرې	سرکوشی ور سره کاندی مرغلرې
گویا ئې به د غنچې کاندی څوکه یاده	هرې خولی کله زده کړیدی خبرې
بېتابی ئی په ماتم کښې د فرهاد وی	چه را ولوېږی دغره توري کمرې
استعمال ئې په تدبیر د مجنون بویه	د ځنځیر له حلقو، نه رغېږی زغرې
نفع نه کا انزوا چه انسان نه وی	که مدام لکه حیوان په صحرا څرې
د افتاب شعله د ماه په خرمن لکی	ځنی نه کا اقتباس د ډېران سرې

پنځمه نمونه

بوی په زلفو کښې زما کلبدن راوور	که په دام کښې ئی آهو د ختن راوور
خاصیت لری د گل غنچه دهانه	پس له کاله دی څو ورځی دیدن راوور
چه زما په آتشین آه نرم نشه	زړه دې سخت راته تر سنگ و آهن راوور
شمع ځان تر مرگ پخوا ژاړی عالمه!	د فانوس په بهانه ئی کفن راوور
نن شیدا له ځانه سیر دی لکه شمع	ستا محفل ته ئی بیسره گردن راوور

شپږمه نمونه

لکه زرکه د رفعت په کهسار باندي	له خدا سره په سرو سترگو ژړا کړه!
بار د هر خس و خاشاک پخپل گردن وړه	حوصله دی په مثال د لوی دریا کړه!
تر غرمې دی د افتاب زوال لیده شی	وعالم و ته زړه صاف لکه سبا کړه!
په هر آن کښې پر بوتل دی لرزان اوسه	تواضع په اوج د موج غوندي پیدا کړه!
چه راحت درڅخه ستړی ستومان مومی	خپل صورت دی لکه سیوری د بیدیا کړه!
چه دی مخ لکه د صبح صادق سپین وی	په هر کار کښې له عالم سره رښتیا کړه!
سایه وار محتمل د سنگ و خار شه	چه په لار د رفاقت درومي وفا کړه!
چه اقوال ئې په خلاف د احوال وینم	اعتراض په خامه طبع د شیدا کړه!

اوومه نمونه

په مزار مې د گياه بناخونه نې شوه
 خوار خسته ئې دې هر لور په نمك سوي
 وړي زه لکه مخمل د غفلت خوب يم
 په احوال ئې شه خبر د مصر عزيزه!
 زما، يوگل د لنشين لکه غنچه شه
 د ليلي ادا که نشته شيدا ولي؟

لامې زره په جوش د آه و فغان پردی
 لا هغسي د اسمان نمکدان پردی
 که په شور کوی و بازار د کاشان پردی
 په ناله د بېگنا هوزندان پردی
 که د کلوپه انواع گلستان پردی
 په شورش د لوی جنون بیابان پردی

اتمه نمونه

هر قاصد چه روان شوی په تورتم دی
 د لیلی په رگ نشتر قیس مجروح شه
 په معنی کبې ئې لیده کبلی صورت شی
 چه جرعه ئې د ساغر نشته د میو
 رغېده ئې لکه برق معاً فوراً دی

پرېوتلی هغه دم لکه شبنم دی
 که ئې نه وی دا صفت کله همدم دی
 که مېنی په دا دیوان بیت الصنم دی
 په قطره ئې قادر نه بولم که يم دی
 تا چه ایبې په هر زخم خپل مرهم دی

چه سایه کاندې مدام په سر د سترو

(شیدا) شام د غربی عجب عالم دی

شیدا په یوه خای کبې عبدالقادر خان هم یادوي او د یوی مسری ستاینه یې پدی ډول
کوی:

شیدا خونې په دا مسرع عبدالقادر کړ
دلبر مخ را ته نېئې په هر آئین کبې

(۴) عليخان خټک (۱) 23

دا نوموړی شاعر چه پلار، نیکه، غور نیکه دری واره ئی شاعران تېر شویدی په پښتو کښې یو ښه وړوکی د شعر دیوان لری چه ډیر خواږه اشعار پکښې شته، مکر د ده دیوان لکه د شیدا دیوان په نازکخیالیو او پیچیده مضامینو نه دی ډک او ساده شعرونه پکښې ډېر دی. هغه څوک چه شیدا د حمید شاگرد، یادوی او حمید د یوه سبک پالونکی او لرونکی بولی عليخان د رحمان بابا شاگرد او د ده د سبک پیرو کښې، حینی وائی چه عليخان د خوشحال خان په سبک روان دی او د خپل نیکه پیروی کوی.

څوک چه د عليخان دیوان بېرته کړی او د ده حال د ده په اشعارو کښې گوری معلومېری چه دی هم د عشق له درد و غمه لکه حمید ډېر شکایتونه لری او عشق ته نږدی نږدی په هماغه سترگه گوری چه حمید ورته کتلی دی.

عشق:

کښدن دی تر انجامه له آغازه	که د عشق معنی دی نژده درته وایم
لفظ د عشق به خبر درکړی له دې رازه	عقل شرم، قراری د سړی یوسی
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
په هر زړه باندي چه وکا اثر مینه	هیڅ اثر به ئی د عقل پاته نشی
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د جهان دغم محنت ئی اجاره کړ	چه سودا د محبت کا په جهانکښی
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
په دنیا کښې ورنسکاره کا سقر مینه	نېکان ځکه جنتیان دی چه مین شی
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
غم ئی لکه بوس هسی ورکړ کړ په خمیر کښې	ختی د عاشق چه لا اخښلی ملایکو
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
شو کوی زما د زړه د ځیگر غوښه	د عشق باز مې په خاطر کا پنجه خښه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
دا اوه په ما اوه اسمانه نړوی	شیخ و محاسب، رقیب، نصیب، هجر، چغل، عشق

۱: د افضل خان خوی د اشرف خان نمسی، د خوشحال خان کړوسی، د کاظم خان شیدا ورور دی له (۱۱۵۰ هـ) څخه وروسته ئی د ژوند پته لگي پری او تر (۱۱۸۰ هـ) پوری ئی ژوند په یقینی ډول معلوم دی ځکه چه پخپله یوه بدله کښی دغه کال پدی ډول شئی. سن د هجر غرو، سردگانی تری کمتر و. (پښتانه شعراء)

همدغه د عشق او مینې غمونو علیخان داسی حد ته ورساوه چه ژړا خو لا شه کوی چه
خدا به ئې هم له درده وه لکه چه وائی:

وازه خوله لکه پرهار له درده خاندم ستا جفا ته له حیرته خدا راغله
لکه وڅاخی شونتې د اور له تاوه هسی ماله نن له سوخته ژړا راغله

په چا باندي چه غم دغه راز استیلا وکړی او د هجر محنتونه پری راشی د هغه فریادونه
بیا لری لری حایو ته رسپری او زمانه ئی تر ډېرو وختو پورې ساتی یعنی د یوه
مهجوراودیوه رنخور فریاد ډېر فرق لری او یو راز نه وی.

د رنخور فریاد خو خپله خونه اوری د مهجور سړی فریاد حی په خو گروه

دغه فریادی شاعر چه کله ئی له خپله بخته او کله ئی له عشق او مینې شکایتونه کړیدی،
یو وخت ئی د شکلو له جفا او هجرانه او بل وخت ئی له رقیبانو او ناصحانو خپل
گربوان خیرلی دی د ده له فریادونو د عشق سندرې جوړې شوی چه اوس په زرونو اثر
کوی او د دردمنو درد زیاتوی.

یو وخت علیخان د ناصحانو خبرو پوزې ته راوستلی دی او وائی:

ما چه ناصحان له خپله عشق اړوی عشق په مثال اور دی په پوکی ئی سړوی
شیخ راته تاروه تاروه ویل د نصیحت کا لامی د پرهار د پاسه مالکې دوروی
خود له درده شین له حان پکو ناست یم واعظه شیخ و محتسب دی ژبې سمی غړوی
شیخ و محتسب، رقیب، نصیب، هجر، چغل، عشق دا اوه په ما اوه اسمانه نړوی
سر مې په میدان د محبت کسې ایسی کوی دی خدایزده چه خوبان به ئی تر کومه رغړوی
ورشه ای ریباره د وصال زیری تری راوړه خوبه رنخوران په انتظار کسې کړوی

دا ريبار چه حى له هغى خوا لکه چه کوم ښه خبر راوړى او عليخان ته يو داسى مجلس
 ميسرپړى چه هلته غيرو غماز نشته او يوازي دى او يار، مطرب او ساقى ناست دى
 (يوازي ورته حکه وويل شوه چه مخالفين پکښې نشته او ټول خپل دى) حکه خپله
 سندره بل راز شروع کوى او وائى:

پورته شه! ساقى قاضى معزوله ملا کار کا	راکړه پيالې څلى نه لا داشته نه هغه
راشه! ډمه وخت دى محتسب شيخان اوده دى	ووايه بدلې نه لا داشته نه هغه
غړو کړه پر گلوژمى لار شه خزان پس دى	مالوزه بلبلې نه لا داشته نه هغه
زيرى دى وى ياره رقيب ړوند غماز پکور شه	راشه که څملى نه لا داشته نه هغه

دا راز د اميد وارى او بېغمى سندرې د عليخان په ديوان کښې ډېرې کمى دى او په
 نيست حساب دى نو که غواړى چه د يوه دردمن او غمجن زړه آه و فرياد واوړئ دى
 خپل شکايتونه مونږ ته پدى ډول بيانوى:

زمانه او بخت:

زمانې راسره واخسته يك لخته	هره ورځ په ما راځى سخته په سخته
ژړا رعد، باران او ښکوبه مې وينس کړو	که اوده وای ولى مړئې زما بخته

جفا:

پښې ئى ښکلوم د جفا زهر مدام حکمه	هم لکه مجنون هسى يار نشوم د لیلی
ښکلى د مجاز خود جفا تحصيل تمام دى	نه دى خبر شوى د وفا له مسلى

د هجران سندره

ما چه مړ کاوه هجران پری نور و لگاوه
 زر بیا سپی رقیب را پسی شور و لگاوه
 دائی پری د مالگی تود ټکور و لگاوه
 خدای می په ژوندونی میراث خور و لگاوه
 اور به می هزار خله په کور و لگاوه
 مینی د گلرخ پکښې انخوړ و لگاوه
 وژله ئی زده نه وه پری ئی لور و لگاوه

یار می په خاطر د جفا اور و لگاوه
 مائی لاله دره سوال جواب موندلی نه و
 خور زره مې بارښه کړو په ترخو ترخو خبرو
 باغ زما د گلوزاغ لوتی زه ورته کورم
 یو وصل د یار که می موندای په زر سفره
 خکه بنایسته شوه کشیده زما د شعر
 کښووت علیخان په هسی شوو خونو چورو

دغه راز شکایتونه نور هم هر خای کوی او وائی:

ما فعل جفا ولید څرگند ستا په ضمیر کښې

خلقو خوبه وې چه پټ په فعل کښې ضمیر وی

پسی مه خه جراحان دی طیب نشته

ژوبل زره به دی روغ نکړی علیخانه!

چه برسېره پوست ئې سپین خوی ئی دروی

علیخان به له هغونه خه کله کا

له وفا زره صبروم ولی تر کومه؟

ستا جفا خو قبلوم ولی تر کومه؟

ټول په زره کښې خایوم ولی تر کومه؟

د ډېر ظلم حال دې نه وایم وچاته

ستا په مخ به ئې تېروم ولی تر کومه؟

د رقیب تېره ویل له حده تېر شوه

چه فلانی به رنخوم ولی تر کومه؟

زه خبریم تا ویلی لاپخواو

خور عمر می تر یخ شه په سرو شونډو شکرینه

ستا ابرویوزه کړمه بې قدره بی تمکینه

نه به مړه له هجره په فرهاد پسی شیرینه

واړه معشوقی که له عاشقوبی پروا وای

یامی په زره و اوربده د تورو زلفو مینه

دا می له جنونه دماغ وړان شه سودائی شوم

سری شونډی دی تل خوری زما خوار د خیکروینه

ستا د مخ سرخی زما زردی چه روز افزون ده

خکه پروا نه کا عاشقان له تورو سپینه

سپین انتگی تور کاکل ئې نقش دی په زره کښې

نری شوندى نری پوزه نری وروخی خدای دغه بهانه زما د لاغری کره
بی له پوهی بل خه خیز راسره نه و چه تحفه می استقبال ته دیاری کره

د عشق او مینی همدغه سوزو کداز د علیخان په زره کبې دومره حرارت او سوی پیدا
کړی چه د دنیا د سولو امید ترینه کوی لکه چه وائی:

حق حیران متحیریم دی دنیا ته چه لانه می ده د آه په لمبو سوې

له همدغه آهه دی خپله معشوقه هم پدی ډول وپروی:

وچ لکه درومه شوم اور د مینی ته وابنه شوم نرم تر او به شوم ویره کره زما له آهه
سخت زره به دی موم کرم خپل احوال که در معلوم کرم ولی دی محروم کرم د چشمانو له نگاهه

سره له دغو ټولو زحمتو او سختیو چه ده د عشق په لار کبې لیدلی دی بیائی هم په
عشق او مینه کبې خه نقصان نه دی راغلی او دومره محبت ئی په زره کبې و، چه که
چا مینه پور غوښتلی نو ده ته به راتله لکه چه وائی:

که درخو وای نن له تابه ئی بنایست غوښت آدم خان به وور د مینی پور له ما

که خوبانو له علیخان سره خومره جفاکانی کولې بیا هم ده بی یاره عمر ژوند نه باله او
ویل ئی:

دا بی یاره عمر شمار په ژوندون نه دی ما رښتیا وایه و یار ته د جان لفظ

د معشوقو هر حکم ده په سر او سترگو منلی دی لکه چه پخپله وائی:

بل جواب علیخان نزده د خوبانو خوهر حکم ته ئی وائی چه په چشم
* * *

علیخان وائی زه له خدایه جام جم نه غواړم بلکه د حقیقت له جامه محبت غواړم.

محبت د حقیقت له جامه غواړی علیخان له خدایه نه غواړی د جم جام
* * *

نوم د مجاز اخلی، بلبل د حقیقت د گل دی خه تپوس نه دی علیخان چه په مرداره گرخی

* * *
علیخان له فانی مینې کوتی وبنکی په رښتیا
* * *

زمونږ دغه د حقیقت جام غوښتونکی شاعر چه عمر ئی په غمونو کښې تېر شوی یوازی له خوبانو او رقیبانو شکایت نه کوی، له خپله بخته، له خپلو تالو او د زمانی له فتنو هم پدی راز خپله ناراضی ښکاره کوی:

که طالع مې مبارک بخت مې میمون وای
ما به وښکو هسی شعر په سوزش کښې
پښتنو به د میرزا شغل ونکړو
ستا د لبودې حکمت ته به حیران و
غم د ترکو لکه فرض لازم تل شه
علیخان د زمانی په چال نن پوښه
له فتنو د زمانی خه خومامون وای
چه لایق به دلیلی او د مجنون وای
که خبر زما د شعر په مضمون وای
که پیدا زمونږ په عصر افلاطون وای
البته قضا کېده به که مسنون وای
هره ورځ وائی اوس دریغه که پرون وای
* * *

پدی شعر کښې علاوه پدی چه له بخت او طالع خخه ناراضائی لیدل کېږی دا هم ورځنی معلومېږی چه د ده په وخت کښې په پښتو کښې د میرزا د دیوان شغل زیات و، او ده د هغه په اشعارو د خپل شعر برتری غوښته.

د دې لامله چه د عليخان په اشعارو کښې د ده د افکارو او شاعرانه اقتدار يا د ده د حال احوال تصوير معلوم شي دا خو شعره ئې د نمونو په ډول وگورئ:

لمړې نمونه

تاروکی په پتنگانو حساب نه دی	نفسانی په عاشقانو حساب نه دی
چه نه مهر محبت لری نه مالگه	سپین ډنگر دی په خوبانو حساب نه دی
هر غنی چه دلجوئی د فقیر نه کا	زراندوز دی په غنیانو حساب نه دی
د بغل په کتاب خه شی علم بویه	هر صحاف په ملایانو حساب نه دی
چه د قام بهبود ته نه گوری بیسوده	زورور دی په خانانو حساب نه دی

دوهمه نمونه

ښه یم که بدیم خدای ته معلوم یم	غلیم ته کانی او دوست ته موم یم
خواره ته خور یم کاره ته کور یم	سموته سم یم تریخ ته زقوم یم
د یار مریی یم په هسکه غاړه	که دی ظالم شی زه ئی مظلوم یم
په خای ویل کړم پوله ایښول کړم	جاهل ته گونگ یم ممسک ته شوم یم
په خدای کا دایم چه درته وایم	که خدای می نه کا چیرته یم کوم یم؟
عليخان وایم حیران په دا یم	چه ډېر دی وسوم ولی لاوم یم

دریمه نمونه

یار آشنا چه کبرجن شی مه ئی وینه	چه بی پته دروغجن شی مه ئی وینه
که دی ورور که دی عزیز او که دی یاروی	چه کاسیر او بدلمن شی مه ئی وینه
که هر خودی دلبری او دلجوئی کا	نادیده چه دولتمن شی مه ئی وینه
چه آشنا د حقارت په سترگو گوری	که رستم نریمن شی مه ئی وینه
بی اخلاصه اقربا واوړه پردی دی	که دی پلاروی چه دښمن شی مه ئی وینه
که ئی مخ تریښې سپین وی په دا خه شو	چه خاطر دی ترې خیرن وی مه ئی وینه
چه په مال پسی پخپله لرگی واخلي	که ئی دوغ واړه روغن شی مه ئی وینه
چه بی آبه بی حرمته پکښې اوسی	هنه خای که دی وطن شی مه ئی وینه
که هر خو په صورت روغ وی علیخانه	چه په خوی خصلت پمن شی مه ئی وینه

څلورمه نمونه

درست له غمه ناقراريم لکه وم	آشفته په غم د ياريم لکه وم
طبيب خپه راڅه ونيوه چه جور شه	زه هم هغسي بيماريم لکه وم
د ياري د باغ مي گل بوي کړي نه دي	هره ورځ ئي خور په خاريم لکه وم
که خزان ئي د خط گل کړو د مخ مړاوي	هم بلبل ئي د گلزاريم لکه وم
ستا زده ستا پتو نيتونوزده دلبره!	زه خو هغه خدمتگاريم لکه وم

پنځمه نمونه

هله مي د حقيقت له جامه شومه	چه ځان خلاص کړي له ناموس اوله رسومه
ډېر د طمع ودانۍ ته هڅه مکره	ګوندي څټ ته به دې پرېوزي د غم لومه
طالبان خو په حصول د معنی پره دي	ته په څه صورت پرست شوي نا مفهومه
د نفس پوله درته غرد کوهستان دي	په ظاهر صورت ئي پوخ په معنی اومه
په عظيم درياب کښي گډيم نه پوهيږم	چه آغاز ئي دي له څه انجام له کومه
رب د هسي مشکارانو په لاس ورکړم	چه د باز تفاوت نه کاندې له بومه
عليخان د هغو خلقو خانه زاد دي	چه سنگين خاطر ئي نرم کړ تر مومه

شپږمه نمونه

چه د خيال په لاسو تن د دلبر نيسم	د هلك په دود په لاس کښي قمر نيسم
توري زلفي سپين رخسار ورڅخه غواړم	ځکه خدای ته لاس په شام و سحر نيسم
د کوڅي ګوت به دي پري نردم رقيب ته	اږيدی شوم و مغل ته خيبر نيسم
چه د پله خاوري دې باد راباندې راوړي	هغه خاوري به په مښک و عنبر نيسم
وايم اوس به د همزولو سره راشي	په هر ځای ورته د لوبو ګدر نيسم
چه ئي بوي د زلفو شته مناسب ندي	چه به پوزي ته د مښکو مجمر نيسم
که يو ګوت شراب د خپلي جوتي راکړي	هر يوڅاڅکي به ئي په جام د کوثر نيسم

اوومه نمونه

پسرلی می د خزان په نا تار تېر شه	ما لا گل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لامخ پتی غوتی نه وی تازه شوې	چه بیا دور نیمه خوا د گلزار تېر شه
اوس که خان وهم که خاورې په سر نولم	په هېڅ رنگ به بېرته نه راځی وار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار وو ندا وشوه	چه را پاڅه وخت د بوس و کنار تېر شه
د بلبل اسره خوره شوله د ناستې	چه د باغ په څنگ راته په چغار تېر شه

اتمه نمونه

بنکلی ښایسته ئی د ښایست د ملک اربابه	بی زرو نوابه، بی نوکره بی سپاڅه
شال خور په اورووری آب و تاب له پښتووری	زرونه په ولجووری راځی مست له خانقاهه
زړه قالب ته جان ئی زما څه د ټول جهان ئی	لا په هر چا گران ئی د خوبانو شاهنشاهه
ستا د در ملنگ یم ته ډیوه زه دې پتنگ یم	خوار بی نام و ننگ یم مکره ننگ له خاک راهه
یار خو خوب خصلت دی زما واره خپل شامت دی	یا ستا مصلحت دی ای رقیبه جفا خواهه
تگ د پنارس وی ماوی بازئی ته ټپوس وی	زر کله وی مس وی غلط شوم له اشتباهه

نهمه نمونه

څه خوراشه نن د عشق د مړو په څلیو	ورته وایه ای د هجر تېغ وژلیو
چه د عشق د ځنندن پیالی مونوش کړی	شهیدگی مو مبارک شه خدای بخښلیو
چه د تورو زلفو سیوری په چا وشی	بی مجاله وی د تور دېوله وهلیو
خلق وائی چه طوطیان دا د چمن دی	خو فریاد دی د مژگانو د ویشتلپو
د جنت مانی زاهد ته ما بخښلی	علیخان ته دی خدای پرېردی در د ښکلیو

پدی خو شعرونو کښې سلاست او روانی، سادګي او خوږوالی، له ډېر ملاحظت او فصاحت و بلاغت سره یو ځای شوی او د پښتو مخصوصو محاورو او خوږو عباراتو پکښې ډېر زیات خوند پیدا کړیدی.

دغه مخصوص تعبیرونه چه پدی اشعارو کښې ګورو لکه: مه ئی وینه - اور لکول - د لوبو ګدر نیول - اسره خوړیدل - غټ او په ځیر کتل - په تور و سپین پروا نه کول - د عشق د مړو څلیو ته را بلنه - د ځګر وینی خوړل - خټ ته لومه پر بوتل - د ګلو باغ لوټېدل - سپین ډنګر په خوبانو نه حسابول - د تورو زلفو سیوری په چا کېدل ستا زده ستا پتو نیتو زده ویل - طبیب خپله خپه نیول - اړیدی کېدل او خیبر نیول - په خوی و خصلت پمېدل او داسی نو ... د پښتو په ادب کښې زښت ډېر قیمت لری.

هغه ادبی کیف او حلاوت یا ملاحظت چه د هرې ژبې په ادب کښې موجود وی او بی د ژبې له اصل خاوندانو نور څوک پرې نشی پوهېدای یعنی ترجمانان ورځنی محروم دی او یوازی اهل لسان ئی ځکلی شی یا په بل عبارت د هرې ژبې د ادب هغه مخصوصه برخه چه په بله ژبه کښې عیناً نشی راتلای د همدغسی مخصوصو تعبیرونو او محاورو په آهنگ او د ژبې په مخصوصو مصطلحاتو کښې ځای لری نو داسی باید د پښتو په ادب کښې قیمتی څیزو ګڼو او د علیخان شاعری پرې وستایو.

علاوه په دغه ادبی مالګه چه پدی اشعارو کښې شته د اصل مضمون او معنی په لحاظ هم دا شعرونه هر یو پخپله موضوع کښې لوړ قیمت لری، کله چه علیخان د خپل پسرلی ژر تېرېدل او خپله نامرادی یا د وخت او فرصت ژر له لاسه وتل بیانوی نو وائی ما لا ګل نه و بوی کړی، مخ پتی غوتی لا نه وی تازه شوې چه بهار او د ګلزار نیمه خوا دوران تېر شو او د بلبل اسره خوره شوه.

تر څو چه ما ورته غټ او په ځیر کتل هغه لکه رخشنده برق تېر شه او که ځان وهم او که په سر خاوری بادوم وار تېر شوی او په هېڅ رنگ بېرته نه راګرزی.

همدارنگه کله چه د اخلاقی معایبو په بیان شروع کوی نو هغه ټول عیبونه چه یو سړی د پښتو په نظر کښې بد ښکاره کوی یو یو ښی او سړی پوهوی چه پښتانه کبرجن، دروغجن، کاسیر، بدلمنی، نادیده، سپک نظری، بی اخلاصه، خاطر بدوونکی، په مال پسې لرګی اخستونکی، بی آبی او بی حرمتی، په خوی و خصلت پمن والی یا داسی نور عیبونه او عیب لرونکی نه خوښوی او نه ئی وینی.

په بل حای کښې چه اخلاقی تعلیم کوی نو وائی که د حقیقت له جامه څه شومی خپل
ځان د ناموس او رسومو له قیده خلاص کړه، د طمع دانی ته هڅه مکړه، صورت پرست
مه اوسه، د نفس پوله له مخی واخله او د معنی او موالی درنه لری کړه.

په غزلو او عاشقانه سندرو کښې ئی هم ډېر نزاکت او خوړوالی موجود دی او همدغه راز
اشعار د ده اصلی آهنگ بلل کپری ځکه چه نوری خبری ئی په دېوانکښې ډېری لری
دی او بی د عشق له سندرو نوری خبری نه کوی، د ده په غزلو کښې ځینی بیتونه
داسی هم راحی چه د ده ملائی او علم پکښې ځان ښکاره کوی او پوهېدای شو چه
دی په دینی علومو، په فقه او صرف و نحوه او منطق کښې د معلوماتو خاوند و، او کولی
ئی شوه چه په غزلو کښې هم ورځنی کار واخلي لکه پدی لاندی شعر کښې.

بیا خوئی له خیال سره مدام په مشغولایم
تل لکه کلاب په پریشانی کښې په خندايم
زه لا طمعدار د غنم رنگود وفايم
شگی غوندي پروت تری په غاړه د دريايم
واړه کړېدلی د وصال په تمنايم
خلقو ته بدنام د تورو زلفو په سودايم
لغو می عمل شه چه مدخول د کافه مایم
پور په دواړه شرط د صغرا او د کبرايم
شوم بايخ د روکو پرودونکی د نسايم

څه شی که د یار له غمه ډېر په واوبلایم
غم د تبسم په جامه نغارم له وگری
پلار می د غنم دانی را ووېست له جنه
ډېر څه قبلوم د یار د غم سیندونه نغرم
مړ به وم تر اوسه هومره هجر څوکه اوزه څوکه
سپین یم په خاطر کښې په تحقیق د یار له مخه
ښه می منظور نشوه په نظر د خوش منظرو
هر مراد دې ورم که نتیجه زما وصال شی
اوبسی وینی روکی ورکوم په پور د وصل

دا بدل وزنی دی د اشنا وصل بی توله
صاف متشرع په شرع ټینگ پاک له ربایم

پدی شعر کښې دا مضمون چه خپل غم د تبسم په جامه کښې نغرم او لکه گل په پریشانی
کښې خاند، د غنم دانی زما پلار له جنه را ووېست او زه لا بیا له غنم رنگود وفا طمع
کوم، د دریا په غاړه لکه شکه تری پروت یم او د وصال په تمنا کپرم، خاطر می د یار
د مخ له نوره سپین دی او خلقو ته د زلفو په سودا بدنام یم، ښه شاعرانه رنگ لری او د
علیخان د خیال دقت، تعبیری اقتدار ورځنی په ښه شان معلومېدلی شی. وروسته تر دی
چه د عمل لغوه کېدلو او د کافه مامدخول ته اشاره کوی یا نتیجه او صغری و کبری

یادوی نو د خپل ملاتوب څه قدرته اظهار کوی، او ورپسی خپل فقاہت هم پدی ډول بیانوی چه زه خپلی اوبسی او وینی روکی ورکوم او د وصل پور غواړم یعنی د نقدو او نیسې معامله ده چه په دغسې بیع کبې سودا او ربا هم پېښېری مگر د دی لامله چه زما اوبسکی اووینی وزنی دې یعنی تلل کپری او د آشنا وصل بی توله دی نو ربا او غاړه بندېده پکبې نشته (ځکه چه دلته جنس او قدر چه د ربا علت دی وجود نلری)

پدی حای کبې علیخان د وصال دپاره ځانته روایت پیدا کړی چه څوک ورته حرام خورونه وائی او سره له دی چه د دلبرو سره وصل شی متشرع او په شروع ټینگ هم وبلل شی.

نو ویلی شو چه علیخان سره له دی چه شاعر دی ملا هم دی مگر هغسی ملا چه کتابونه به ئی په بغل کبې نه کرزول او صحاف نه وو لکه چه پخپله وائی:

د بغل په کتاب څه شی علم بویه هر صحاف په ملایانو حساب نه دی

دغسی ملا چه کتابونه په غیر کبې کرزول صحافی بولی او اصلی علم بل شی کبی هغه هر څه کېدای شی او په شعر و شاعری کبې هم لوړ مقام پیدا کوی، دغه راز ملایان بیا شعر او شاعری هم بده نه کبی بلکه وائی:

<p>دېر ایات له آنحضرته دی مسموع گاه ئی اغوندی انسان گاهی سبوع بی له نظمه هم قبیح دی په وقوع ویل مه بویه هرگز غیر مشروع ښه بد گوره د محمول او د موضوع اعتراض شه پری مدفوع بلکه مرفوع</p>	<p>عالمان شعر په څه کبی ممنوع عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی عبث پوچ دروغ ویل وی که کنخل وی عام له نظمه که ئی کاندی څوک په نثر عنوانات دی دا ایات معنون حکم عقل نقل طبع دری واړه می مله دی</p>
--	---

(۵) عبد الرحيم هوتك (۱) (24)

دا هغه شاعر دی چه په لس کلنی مسافر شوی او تر اتیا کالو پوری عمر ئی په غربت او مسافرت کبسی په ترکستان او بخارا تېر کړیدی پدی دومره موده کبسی دا پردېس شاعر تل د خپل اصلی وطن قندهار او خصوصاً (بښه بولان) یعنی کلات په ارمان ژرېدلی او د خپلو اشنایانو په یاد کړېدلی دی – دا شاعر یوازی د پردېسی په رنځ اخته نه و، د عشق شور او تاوده جذبات هم ورسره و، او د جمال په لټون کبسی هم سرگردانه و، دا لاندی بیتونه د دی خبرو تصدیق کوی:

لس کلن له ملکه ووتم بیرون شوم	په سراغ د مهوشانو جگر خون شوم
پنځوس کاله زیات و کم وشوه رحیمه!	په سراغ د اشنا ناست پرتو ترکستان یم
بخارا او سمرقند می زړه زخمی کړ	غواړم پاڅم په زیارت د قندهار
ستا قسمت شو بخارا عبدالرحیمه!	عزیزانو اختیار ټول (بښه بولان) کړ
بناسته قندهار ډېر ډېر یادومه	که هر خوئی هېرومه نه هېرېری
زه رحیم په بخارا کبسی ارزو کړم	که می خدای کړی په بلاد د قندهار کډ
د رحیم حال و هر چا و ته معلوم دی	چه مدام ژاړی غریب په ترکستان کبسی

(پښتانه شعراً)

عبدالرحیم د پښتانه شعراً د لیک په قرار په قام هوتک دی مگر په یوه بیت کبسی ځانته میا²⁵ هم وائی او احتمال لری چه په هوتکو کبسی به هم ځینی روحانې کورنی میاگان بلل کپری. دی مونږ ته د خپل ژوند قصه له ابتدا نه پدی ډول شروع کوی.

¹: د ژوند زمانه ئی د پښتانه شعراء له لیکه د (۱۱۵۰ هـ) په حدودو کبسی معلومیږی او د ځینو اشعارو په استناد ئی تر (۱۲۰۰ هـ) یا څه دپاڅه ژوندی کبلی.

په هغه ساعت چه وزووم له موره
 په چاره د عاشقی ئی زما نوپرېکړ
 قرار مه اوسه مدام په ژړا ژاړه
 چه کلام می د دائی په غور و کنبووت
 چه په ښه او په بدو پوهېدم خلقه،
 ورځ په ورځ به لوویدم په زړه زهیروم
 ای رحیمه تا به هله مرد و بولم
 دائی ونیوم په غېر کښې زما وروره!
 راته وې ویل په غور کښې چه سر توره!
 عشق در نوت په تاله هره لوره
 سرا پا می سینه ډکه شوه له اوره
 د زړه میل می مدام شه له طنبوره
 سرو کار می له رباب او له سنتوره
 که له عشقه سره ورغلی تر کوره

دا مور زادی عاشق چه څومره لوئېری هغومره ئی د عشق شور هم زیاتېری او سره له
 دی چه د څوارلسو علمو ملا ورځنی جوړېری او ډېر کتابونه لولی د عشق په جذبه دغه
 ټول هېروی او د اشنا د لیدو په وخت کښې ځان لکه هلك نادان کښې.

څوارلس علمه مې ټول هېر کړه که باور کړی چه دی وویښم هلك غوندى نادان شم

صرف و نحوه فلسفه تفسیر او فقه ټول می هېر کړه چه می زړه په عشق خبر شه

کله چه د عشق باخبری او پوهه ده ته حاصلېری او پوهېری چه اصلی ملائى په همدغه
 جنون او لیونتوب کښې ده او حقیقت ته هم هغه وخت سپری رسی چه له ظواهر و تېر
 شی او له معنوی اسرار و سره اشنا ئی پیدا کړی نو بیا ځان د کامل پیر په یوه سبق ملا
 کښې او د عشق د لفظ معنی دعوه پدی ډول کوی:

څوارلس عمله می ټول وکړه ملا نشوم په یوه سبق د پیر کامل ملا شوم

تلفظ معنی د عشق می دی په زړه کښې له گفتاره د کتاب په دود خاموش یم

عبدالرحیم خپل ځان مونږ ته پدی لاندی څو شعرونو کښې رانښئى او خپل دردونه او
 حالونه پدی ډول بیانوی:

چه په غم کښې گرفتار دی هغه زه یم
 د خوبانو خدمتکار دی هغه زه یم
 په چمن کښې په چغار دی هغه زه یم
 د لیلی له مینې خوار دی هغه زه یم

له متاعه د دوه کونو نظر پوش یم
 د مجنون په دود مدام حیران مدهوش یم
 له گفتاره د کتاب په دود خاموش یم
 حکه هر نفس باده غوندې په جوش یم
 له هغه وخته رحیمه نمد پوش یم

سرپرېکړې په بیابان د کربلا شوم
 په خورنکه شوم چه تا سره آشنا شوم
 هم نسیم شوم هم جرس شوم هم صدا شوم
 له قبا اوله شلوار خخه جلا شوم
 ای رحیمه! لیونی په وا ویلا شوم

لور په لور په جستجو کښې د لیلی شم
 زما په سترگو خوب حرام په واویلاشم
 کله ووزمه صحرا ته په غوغاشم
 نابیره چه ئی ووینم هباشم
 خان می هېر شی ټول د ده په تماشا شم

له دی خو شعرونو به عبدالرحیم دومره پېژندل شوی وی چه دغه د خوبانو خدمتکار او
 په غم گرفتار شاعر چه کله له بلبلو سره په چمن کښې په چغارو کې دی او کله له مجنون
 سره په بیابانو کې دی د لیلی د ناقي په غږ دومره مست شوی چه لکه باده په جوش
 راغلی دی، همدغه جوش و خروش دی نیمه شپه له حایه په ژړا را پاڅوی او په لیلی
 پسی ئی لور په لور کړزوی، پدی لاره کښې دی هم غبار کېږی هم رانجه کېږی هم

طوطیا - کبیری مگر کوم حای ته نه رسپری او د دی دپاره چه خپله محبوبا له مسته خوبه را پاڅوی کله نسیم شی کله جرس او صدا شی خو هغه سر نه را پورته کوی د عشق دغه سوی لکه چه د ده په روح او وجود کبیری عمیق تاثیر کوی د ده په شعر و شاعری کبیری هم پوره نمایش لری او په ټول دیوان کبیری ئی بی له دغه درد او سوزه نور څه نشته لکه چه پخپله هم وائی:

بی له عشقه بی له درده بی له سوزه وبه نه لولې بل شی زما په دیوان کبیری

کوم شاعر چه هم مسافر وی او هم عاشق د هغه دیوان باید همدغسی شی وی او بی د عشق له درد و سوزه نور څه پکبیری ونه لوستل شی. زمونږ دغه مهجور شاعر لکه چه د شاعرانو او عاشقانو عادت دی په هر حای کبیری چه و، د سحر بادئی د خپل آشنا مقدم ته استاوه او دا راز خبری ئی ورته کولی:

<p>سحر باده د آشنا په مقام ورشه لوی و کم چه وی ټول ووینه په سترگو هر یوه چه زما له حاله پستېدو وی له خواری له غریبی له بېکسی نه که خبری زما دپاره درته وکړی پر لار نکړی چه به ووائی وچاته د نسیم په زیادې ښه نشی رحیمه!</p>	<p>زما دپاره پکبیری وگرزه کوتر شه په احوال سره د هر یوه خبر شه په ژړا ورته په اوبسکو کبیری احمر شه خو دې توان وی ورته زما په رنگ اصغر شه مخ را کوز کړه زما ولوری ته چپر شه په شتاب راشه و ما و ته دفتر شه د دلدار په لور پخپله قلندر شه</p>
---	---

عبدالرحیم لکه چه پخپله ژرېده دغسی ئی نسیم او د سحر باد هم پخپل حال ژړاوه او متاثر کاوه، او هر چاته ئی د ژړا توصیه کوله، د همدی لامله ئی هغه زهد او طاعت هم نه خوښېده چه سوزو ژړا به ورسره نه وه حکه ئی د حینی زاهدانو په مقابل کبیری رندان خوښ و، او له ریا کاری یا وچ طاعت څخه ئی بد راتله له دی لاندې بیتو څخه د ده فکر او نظر څه نه څه معلومېږی:

وچ طاعت د زاهدانو په دود مکړه شپه او ورځ په ژړا ژاړه نالان اوسه

زاهدان واړه په وچه وياله ناست دی زه غوته تللی د عشق په لوی درياب يم
 د رندانو کره ورشه څه به مومي په هېڅ رنگ د زاهدانو مهمان مشه
 می پرست يم سر و کار می له شرابو زاهد نه يم چه مدام تسبی شمېر مه
 زه له ياره سره پروت شونډی ئی زبېښم زاهد سل دانی په لاس وړک په حساب کښي
 چه منصور غونډی شور نلری په سر کښي درته وایم په طلب کښي د دار مشه
 منبر وسوزه په اور کښي شراب وچښه درته وایم خود زرونو ازار مگره
 ای زما زره له هر چا سره يار مشه بيهوده بنده د هر رنگ دربار مشه
 د کامل او مکمل پر دربار اوسه که هر څو ئي بد ووينی بيزار مشه
 چه له عشقه خبر نلری په عمر زره ئي مړ دی د هغه يار غار مشه
 دستار واچوه له سره سرتور کښپنه لکه شيخ پر لوئيدو د دستار مشه

د عبدالرحيم شهرت:

مشهور شوی می پرست يم په جهانکښي مجنون خط د تسليم را کر بيابانکښي
 عالم ټوله په يقين سره خبر دی بی له عشقه هنر نلرم په ځانکښي
 له هلکيني تر اوياؤ کالو پوری گرزبدلی يم د ميني په بوستانکښي

بنائی چه د عبدالرحيم معرفی لړه غونډی شوی وی او د ده پخپلو شعرونو او بيتونو
 کښي د ده حالات او خیالات څه نه څه څرگند شوی وی، اوس ئی يو څو نور شعرونه
 هم د نمونو په ډول وگورئ!

لمړۍ نمونه

چې په زړه کېنې د اشنا مینه لرینه	چې ئی ستا صورت لیدلی وی جانانه
د جنت حوری په زړه کله ورځینه	که زاهد ستا سترگې ولیدی په سترگو
اور به درست په خانقاه ولکونینه	که دی بوی د محتسب په دماغ کېسووت
په دره به اول خپل ځان ووهینه	بی له فکره د خپل یار عبدالرحیمه!
خراب زړه می کله بل فکر لرینه	

دوهمه نمونه

شکر کارم چې تل مست یم په صهبا کېنې	زاهدانو غوندی نه یم په ریا کېنې
د هر چا دی گوښی گوښې روزگارونه	د عاشق روزگار د یار په تماشا کېنې
سودا اکرم په بازار کېنې د شرابو	خریدار به می تل مست وی په سودا کېنې
آرزو مندوی هر سړی و یوه شی ته	زه مدام یم د اشنا په تمنا کېنې
بی له یاره که به بل مقصد لرمه	گرفتار دی شم رحیمه په بلا کېنې

دریمه نمونه

که هزار ځله تقوی پرهیزگاری کړی	ښه دی نشته چې مدام دل آزاری کړی
که د شپې نمځونه کړی په ورځ روژه ئی	خیرانونه هم په یاد کېنې د باری کړی
هم مدام په زرا ژاری قرآن لولی	عمر ټول تېر په دعا او په زاری کړی
که دا ټوله په ځای راوړی چې مذکور شوه	کور دی خور دی چې د زړونو خرابی کړی

څلورمه نمونه

ای زاهده ته چې دا رنگه بلا کړی	همپشه دی لاس نیولی دی دعا کړی
--------------------------------	-------------------------------

سوداگر ئی حسابونه د دنیا کړی
واړه ترک وهه که مینه په رښتیا کړی
کله ناست لکه دوی سپینه قبا کړی
بی له ذوقه بی له شوقه دایما کړی
فکر بل کړه که ارزود دلربا کړی
که کشف غوندی کتاب ورته معنا کړی

سل دانی دی تل نیولی دی په لاس کښی
ورد او را د به دی له لاری کارا منعه
کله دیک کله کوزه تر اوبو باسی
ورد اوراد زهدو تقوی چه درته گورم
دا دی واړه خامکاری ده برادره
ای رحیمه ریاکار به په لار نکړی

پنځمه نمونه

پخته کار اوسه په عشق کښی خامکار مشه
له هغو سره هرگز یار غار مشه
له عالمه د ډوډی منت بار مشه
بی له خدایه د مخلوق طمعدار مشه
د واعظ په دود په بند د گفتار مشه
چه دی نه بولی مېلمه د خپل پلار مشه
خو دی توان دی ښه کوه دل آزار مشه

مقید لکه زاهد په اذکار مشه
چه په قدر او قیمت دی نه پوهیږی
خدای پخپله ستا د رزق ضامن شوی
که ته غواړی چه په دوه کونه عزیز شی
خاموشی ده لویه برخه که پوهیږی
ناخوانده له کوره مه اوزه که مرد یی
که به لویه درجه غواړی رحیمه

(۶) احمد شاه بابا (۱) 26

هغه د تخت و تاج خاوند چه د پښتون په تاريخ او د جهان په نوموړو شاهانو کښې لور
مقام لري د شعر او ادب په دنيا کښې هم بي برخي نه دي او د عشق او محبت له عالمه
هم پوره خبر دار دي دا ستر پادشاه وائي چه زه د بيخبري په خوب ويده وم مگر د بلبل
نارو اوښ کړم حکه اوس لکه بلبل په چغاريم او نه پوهيږم چه د کوم گلزار بلبل شم.

زه بيده وم خبر نه وم د بلبل نارو بيدار کړم
چه د گل په خيروي مخ دي پري بلبل غوندي چغار کړم
مهرويان لکه گلونه زره بلبل د کوم گلزار کړم؟
❁ ❁ ❁

دا د عشق او شعر کرشمه ده چه د لوي اقتدار او سلطنت خاوند هم د حسن و جمال په
مقام کښې له قلندرانو او ملنگانو سره برابر وي او څه چه په دنيا کښې د افتخار او عزت
اسباب گڼل کيږي هغه ټول ئي له نظره غورځوي ترڅو چه د ليلي دربار ته بي له عجز و
محبت نه نور څه وړاندي نکړي حکه احمد شاه بابا خپلي محبوبا ته دا رنگه عرضونه کوي:

که زه نوريم ستا د کوريم محبوبا هسي نه چه د پښوريم محبوبا
نه د اصل لافي کړم نه د خبرو اور لروني ستا د اوريم محبوبا
که دا ستا نظر پر ماوي تر نمر لوي يم که نظر کړي هومره نوريم محبوبا
که قدم زما په سر ردي اي دلبره زه خو خاوري ستا د لوريم محبوبا
له احمده مه غواړه بيوفائي ستا په مينه سره توريم محبوبا
❁ ❁ ❁

زمونږ دغه بابا او پادشاه شاعر چه د بنايست او ښکليتوب په مقابل کښې نه د اصل لافي
کوي او نه د خبرو بلکه ځان د عشق د اور - اور لروني گڼي او دي دربار ته بي له

۱: د (۱۱۳۵ هـ) په حدودو کښې په هرات کښې زوکړی په (۱۱۶۰ هـ) کښې پادشاه شوی او په (۱۱۸۶ هـ) کښې وروسته تر (۲۶)
کاله پادشاهي وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

خاکساری او عجز و نیازہ نور خہ نہ تقدیموی د خپل دیوان په نورو خایو کښې هم خپله ژړا خپله حیرانی، د زلفو قدردانی ښکاره کوی او سره له دغومره - لویه اقتداره د رقیب له لاسه لکه نور بی وزلی شاعران ژاړی مگر له خپلو لښکرو او قوت و سلطنت څخه د خوبانو په کشور کښې هېڅ کار نه اخلی د مثال په ډول ئی دا لاندی بیتونه وگورئ!

که هر خو په زره نادان یم	ستا د زلفو قدردان یم
که بادشاه د درست جهان یم	غلام ستا ماه تابان یم
د رقیب له ډیره دروهه	په وصال دی هم کریان یم
پخپل خان هېڅ نه پوهېرم	په دیدن ولی حیران یم
ستا د دوو مالو سترگو	په کتلو سر غلطان یم
یو خو ورځی می رضا کړه	جانه خو ورځی مهمان یم
که هر خو په بهار درومم	آخر پانه د خزان یم
که بلبیل وماته ووی	ماهم زده و چه ژړان یم

همیشه سوی سینه درپسی گرزم	چه ستا خای نه دی په مخک په آسمانکښې
قلندر یا به ملنک پر جهان گرزم	یا به اوبسی تو یوم پخپل کریوانکښې

خینو شاعرانو چه په دنیا کښې هېڅ نلرل او په خال هندوئې سمرقند و بخارا قربانول ښائی چه خینی کسان ووائی چه هر څوک د هوا مرغان د پیسی شل خرڅوی خو چه لاس ته ورشی نو بیائی پری زره نه کپری مگر احمد شاه بابا خپل هغه کشور چه په ډبرو سفرونو او جنگونو ئې کتلی و له خپل دلبره خاراوه او ویل ئی:

دواړه خار شه تر دلبر	هم می سر هم می کشور
زړه می هسی لیلی وری	چه خلپری لکه نمر
مینان ئی په اور سوی	سور پیزوان لکه اختر
طراری او هم شوخی کا	لاس ئی توری وهی سر
په سرونو صرفه نکړی	د عاشق کاری خیکر
که دیار په عشق سر کېردی	احمد هاله کا اختر

وگوری! دومره لوی فاتح چه ډېر زورور دښمنان ئی په مقابل کښې مغلوب شوی او لوی لوی ملکونه او قوتونه ئی لاندی کړی دی د یوه پېزوان په اور سوزی او د حسن د توری تاب و طاقت نلری. هغه چا چه د سلطنت او شان و شوکت مزه خکلی ده او د دنیا ټول نعمتونه ئی لیدلی دی خپل سر او کشور دواړه تر دلبر خاړوی او له هر څه تېرېری، نو که کوم د تخت و تاج خاوند خپل جاه و جلال پرپردی او په لیلی پسی حی دا د عشق هغه جاذبه او قوت دی چه انسان ئی په مقابل کښې اوس او پخوا کله نه دی دربدلی او ډېر زورور شخصیتونه ئی هم په مقابل کښې مغلوب شویدی.

د احمد شاه بابا په ژوند او حیات باندې د دې لامله چه دوه کتابه لیکل شوی او د ده سیاسی او نبوغی شخصیت هلته ښودل شوی او دلته ئی بی له شاعری نور څه خبری نه کوو، نو وروسته تر دی لړی غوندی معرفی د ده د اشعارو یو څو نمونې ښیو:

لمړۍ نمونه

ننن ولاړه محبوبـا ده	په ډېر حسن مهیا ده
بخته تابه ننکومه	چه عجبـه یـک تنها ده
چه ئی مخ ته کاته نشی	هم له لمره لازیبـا ده
له بنائست ئی نه سمېری	که سپورمی که ثریا ده
زه به ئی ولې تعریف نکړم	دا د دوه کونـوشها ده
د کمال مخی ئی نشته	له ښوونی بی پروا ده
د کمال له برکته	هر عاشق وائی زماده
په بنایست ئی جهان وینو	نن د هر زرگی رناده
چه دیار پر برجل ورشی	که سر پرې کا زمونږ رضا ده
پرسر تللو نه وېرېرم	وېره دا چه بی وفاده
زاری کاندۀ احمد شاهه	پرانکـر ولاړه دا ده

دوهمه نمونه

قافله د عشق راغلی له کوم خوا ده	پر زړگی باندي مېشته کا څه غوغا ده
پرې پوهېږم زړه به بیا له مانه یوسی	چه دا هسی نن راغلی دلربا ده
ټوله یودی که غلجی که اودلی دی	ښه هغه چه ئی د زړه ښیښه صفا ده
چه عمل ئی د ښکی وی مېړه هغه	که اغوستی ئی گدله د خمتا ده
د خالق په وره قبول دی نیکو کاره	نیکو کار څخه د لوی څښتن رضا ده
پښتانه دی ټوله لاس سره یو کاندی	چه مونن غزا هر لوری شاوخوا ده

دریمه نمونه

ای زما خرابه دله	ورشه وپوښتنه بلبله
د بېلتون یوهسی اور دی	دود ئی خېژی له کوکله
د بهار ارمان به نکړم	ستا بهار دی تل تر تله
چه د حسن چمن وینم	تل تازه اوسې ای کله!
محبوبه که مستغنی ئی	بیا هم کوره ماته کله

څلورمه نمونه

ستا د عشق له وینو ډک شوه ځیګرونه	ستا په لاره کښې بایلی ځلمی سرونه
تاته راشمه زړگی زما فارغ شی	بی له تا می اندېښنی د زړه مارونه
که هر څومی د دنیا ملکونه ډېر شی	زما به هیر نشی دا ستا ښکلی باغونه
د ډیلی تخت هېرومه چه را یاد کړم	زما د ښکلی پښتونخوا د غرو سرونه
د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړم	چه په تورو پښتانه کا گزارونه
د فرید او د حمید دور به بیا شی	چه زه وکاندم پر هر لوری تاخونه
که تمامه دنیا یوخوا ته بل خوائی	زما خوښی دی ستا خالی تش دگرونه
احمد شاه به دغه ستا قدر هېر نه کا	که ونیسی د تمام جهان ملکونه

پنځمه نمونه

نن می ولیده ولاړه	محبوبه پاهه هسکه غاړه
په ژړا می زرگی وړک و	په خندا راته ولاړه
راته ئی ووی حال دی څه دی؟	ای زما په غم وېجاړه
زه همېش له تاسره یم	بیا پخپل اطاق می غواړه
که له تاسره زه نه وم	بیا هاله راپسی ژاړه

شپږمه نمونه

راغله وړېخ د نوبهار	تول جهان به کړی گلزار
بناخ د خار کاسره کلونه	دا قدرت د کردگار
د قدرت او به ئی ورکړی	وچ بېاخونه کړی اثمار
هېڅ نېسان د ثمر نه وی	شی په خورنکه اظهار
له قدرتته ئی خارېرم	غر شی ټول ډک له اشجار
چه جهان پری تازه کېږی	تل دی اوسی دا بهار
د خزان باد دی تاره شی	چه بلبل نشی پری خوار
هغه باد پریار رامشه	چه ئی زلفی کاتار تار

د علماء او روحانيونو اشعار

خوك چه له فكر ومعنى سره زياته رابطه پيدا كړي او د معرفت په لټون كښې شي يعنى په زړه كښې ئې سترگې پيدا شي او د عرفان لور ته ئې مخه شي هغه ارو مرو د يوه قوى تخيل خاوند وي او د خيال په مرسته له يوه بل عالمه الهامات اخلي، دا الهامات كه په ادبي كلماتو او شاعرانه آهنگ كښې ښكاره شي خلق ئې شعر بولي او كه په بله لهجه وي يو فلسفي يا تصوفي رنگ پيدا كوي. نو فلاسفه، عارفان او شاعران يو له بله معنا او روحاً نږدې دي او شعر و فلسفه او تصوف كله كله داسې خلط شي چه ببلول ئې گران او مشكل وي، همداغه سبب دي چه حيني كسان لكه په عربي كښې ابوالعلا يامتنبي ښه نه پېژندل كېږي چه فيلسوف شاعر ورته ووايو كه شاعر فيلسوف؟ همدارنگه افلاطون يو فيلسوف دي چه شاعر هم ورته ويلي شو او فلسفه ئې ادبي رنگ لري. په فارسي كښې مولاناي روم او فيضي، حكيم سنائي او عمر خيام، بوعلی سینا او عطار په پښتو كښې ميرزا انصاري او دولت هماغه راز خلق دي چه هم شعر لري هم فلسفه يا تصوف، او همدغسې اشخاصو ته مونږ روحانيون شعراً ويلي شو د داسې كسانو اشعار غالباً له نورو شاعرانو څخه بل راز وي او بل ډول خوند لري اكثر علماء او ملايان تېر شويدي چه له علم سره ئې شعر هم درلود او په ادب كښې د لوړ مقام خاوندان و، مگر حينو لكه جامي خپل اشعار له علمه سره ښكاره كړيدي او حينو نورو لكه امام شافعي خپل اشعار پټ ساتل او ويل ئې كه شعر د علماء دپاره عيب نه گڼل كېدای نوزه به له (بیدي) څخه نن ورځ په شعر كښې لوړوم.

په پښتو كښې هم حيني علماء او بزرگان تېر شويدي چه اشعار ئې پاته دي او خپله شاعري ئې نه ده پټه كړې مگر حينو نورو خپل شعرونه هر چاته نه دي ښكاره كړي او خپل دغه هنر ئې پټ ساتلي دي.

دلته مونږ د نمونې په ډول د څو تنو څه اشعار را اخلو چه پسله (۱۲۰۰ هـ) څخه ئې ژوند درلود او د علمي يا روحاني شهرت خاوندان و.

(۱) میا عبدالکریم صاحب 27:

د میا صاحب زیارت د لغمان د علیشنگ په دره کښې دی چه دغه حای د میا صاحب دپره بولی، د ده زیارت ته دپر خلق د ثواب په امید راحی او د سوالونو د قبلېدو حای ئی گنی. د میا صاحب علمی او روحانی شهرت تر دپرو حایو رسېدلی او خلق پری د ښه سریتوب او بزرگی کلکه عقیده او ټینګ اعتقاد لری.

د میا صاحب دپره د موقعیت او منظری په لحاظ یو دا راز حای دی چه په هر چا باندي یو روحانی اثر کوی او سړی پخپلو افکارو او خیالاتو کښې اړو مرو یو تغیر او تحول وینی په دغه حای کښې صوفیانه فکر او شاعرانه خیال قوت مومی او د زړه کیفیت او احساس و نظر هم بل راز کپړی حکه هر خوګ د میا صاحب د زیارت په تاثیر باندي اقرار کوی. میا صاحب لکه چه پښتانه شعراً لیکي د اعلیحضرت احمد شاه بابا او تیمور شاه معاصرو او په دغه وخت کښې ئې د تدریس او لارښودنی غږ لری حایو ته رسېدلی و او د دې مملکت په لویو بزرگانو او علمانو کښې منل شوی و.

میا صاحب سره له دغو علمی او روحانی فضایلو شعری قریحه هم لرله او د شعرو ذوق خاوند هم و، چه د شعر دوه نمونی ئی له پښتانه شعراً څخه را اخلو:

(۱)

که مې د حق مینه روزی شی له دوامه سره	په نالیدلی لار چه تلې توبڼه دی ولې نوره
اول دی خوب په نالیچو په پشمینو باندي و	اول دی ښې لورې مانی بیادی باغچې جوړی کړی
عبدالکریمه مه نازیره په نیمکړی دنیا	

(۲)

خه عجب باغ دی د سرو گلو پری خزان ولکېد بلبلی لاری په ژړا کپ پری سوران ولکېد

۱: د میا الله بخش زوی دی او په (۱۲۰۷ هـ) کښې وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

خلیل د خدای و چه نمرود گذار کر سرو لمبو ته
 هغه خلق خه شوه چه پالکی ئی په هوا گرزبدي
 شداد نمرود و چه دعوه ئی د خدائی کوله
 عبدالکریمه ولی غم کړی خله مست نه گرزى

چه خدای ئی مل و هغه پوری گلستان ولکېد
 د مرگ له لاسه ئی مسکن په گورستان ولکېد
 لعین مردار شه حکه خای ئی په نیران ولکېد
 نبی سردار د دواړو کونو پهلوان ولکېد

(۲) مراد علی صاحبزاده د کامې:

د صاحب زاده صاحب پلار عبدالرحمن نومېده چه په فقير صاحب مشهور و.
 مراد علی صاحبزاده لکه چه د پستانه شعراً په دوهم ټوک کښې ليکلی دی د (۱۲۲۰ هـ)
 په حدودو کښې زوکړی او په عربی علومو کښې (لکه صرف، نحو، منطق، حکمت، فقه،
 تفسیر، میراث، عروض و قوافی، بدیع و بیان) د تبحر خاوند وو. ده په پښتو کښې ډېر
 تالیفات کړی او په پښتو باندي د یوه مهم او لوی مؤلف حق لری حکه چه پښتو او پښتنو
 ته ئی یو دا راز خدمت کړی چه هېڅکله نه ورکېړی. دا خدمت د قرآن کریم هغه مکمل
 تفسیر دی چه تفسیر یسیرئې بولې او د مراد علی صاحبزاده لوی حق په مونږ ټولو باندي
 ثابتوی. صاحبزاده صاحب په پښتو کښې نور آثار او کتابونه هم لری او علاوه پدی چه په
 پښتو کښې ښه لیکونکی تېر شویدی نظموڼه او اشعار ئې هم پاته دی او په حینو اشعارو
 کښې ئې خپل تخلص مراد لیکلی دی، دلته ئی یو دوه شعره د نمونې په ډول را اخلو.

(۱)

قبله

قبله د عاقلانو فکر و ادراک	قبله د تن پرورو خوب و خوراک
قبله د پادشاهانو تاج و افسر	قبله د دنیا دار و سیم و زر
قبله د ذاکرانو ذکر او حال	قبله د غافلانو حان او مال
قبله د زاهدانو وی محراب	قبله د سرودیانو چنگ و رباب
قبله د عالمانو درس و تدریس	قبله د گمراهانو مکرو تلبیس
قبله د سالکانو وی اسرار	قبله د جاهلانو وی بدکار
قبله د عاشقانو مخ د یار	قبله د کافرانو وی زناار

قبله د مشرکانو دی ضلال قبله د عارفانو دی وصال

(پښتانه شعرا)

(۲)

له اوله هېڅ څېز نه وُ خاك او به نه باد او نار	نه دا انس و جن حيوان نه نباتات سېندونه غرونه
بيا د رب اراده وشوه چه زه و پېژاندى شمه	ناگاه نور شه په جنبش تری مرغلره شوه پيدا
له یوی قطرې ئی ساز کړ، هغه لوی عرش مجید	په دوهمه قطره باندى بیا نظر د قهر و شه
بیا د ځمکې اسمانونه نمر سپورمې لیل ونهار	بیا د ځمکې اسمانونو عزم کړ پروردگار
مگر ذات بی جهات و، تل ثابت په یو قرار	رب تری سازه کړ له هڅکه او هم غرونه او شجار
نو پیدا د حضرت نور په محبت کړ کردگار	
بیا د قهر نظر وشو نو دوه ځایه کړه قهار	
بیائی باد پسی پیدا کړه په قدرت سره بسیار	
له هیته ئی اوبه شوه او له خوفه تار په تار	
بیا د ځمکې اسمانونو عزم کړ پروردگار	
رب تری سازه کړ له هڅکه او هم غرونه او شجار	

او په دغه موج وهلو ډېر لوگی ورځنی ولاړه
 نو تری جوړ شوه اسمانونه پکښی ستوری بېشماره

(تفسیر یسیر)

(۳) علامه حبیب الله^(۱) ۲۸ (مشهور په حبو آخندزاده صاحب)

دا لوی متبحر او منلی عالم چه د ملا فیض الله اخندزاده زوی او په کام کاکړ دی د قندهار له محققینو او د افغانستان له علمی مشاهیرو څخه دی چه د علم و فضیلت شهرت ئی تر هند او ایرانه هم رسېدلی او پخپل وخت کښې د پښتانه شعرا په عبارت (استاد الكل فی الكل) بلل کېده.

دا نوموړی عالم سره له دغه علم و فضله د پښتو په نوموړو شاعرانو کښې هم ښه مقام لری چه د منهاج العابدین په نامه د ده د شعر دیوان مونږ ته پاته دی د حبو اخندزاده صاحب شرح حال په پښتانه شعرا کښې ښه مفصل لیکل شویدی او که څوک د افغانستان مشاهیر لیکي البته چه په ډیرو لیکلو به ئی هم حق ادا نکړی شی مونږ دلته یوازی د ده

۱: (۱۲۶۵ هـ) کښې په ۵۲ کلنی وفات شویدی. (پښتانه شعراء)

له شاعری سره کار لرو او غواړو چه د اشعارو رنگ او ډول ئی په دوه دری نمونو کښې وښیو:

(۱)

علم

علم خه عظیم دولت دی	چه د دوو کونو عزت دی
د هر فضل و هنر کان دی	د جهان په تن کښې جان دی
قوت د زړه قوت د روح دی	سرمايه د هر فتوح دی
لکه لوی پکښې هنر دی	هسی رنگ ئی لوی خطر دی
که سودونه تری مونده شی	هم زیانونه خنی وړه شی
گاهې زړه لره مدد شی	گاهې دی د لاری سد شی
گاه د وصل شی د لال	گاه حجاب شی د وصال
کله نوش شی کله زهر	کله لطف د کله قهر
چه په زړه اثر کایار شی	چه په تن زور وکړی مار شی
ډیر عظیم ئی منفعت دی	چه مدار د عبادت دی
د دین کار واړه په ده شی	چه مولا پری پیژنده شی
آئینه د زړه صفا کا	چه له رنگه ئی جلا کا

(۲)

زړه

زړه په مثل د بادشاه دی	هر اندام د ده سپاه دی
کل اعضائی مسخر دی	د ده حکم ته مضطر دی
په فرمان ئی خوله وبل کړی	لاس نیول سترگی کتل کړی
چه دی راست شی راست بدن شی	چه فاسد شی فاسد تن شی
ته مدام اصلاح د زړه کړه	په هېڅ وخت کښې غفلت مکړه
ډېر پکښې دی جواهر	قیمتی نفیس نادر

د جمله نعمتوسردی
 زیات تر نوروپه قیمت دی
 واره دی لوی نعمتوننه
 د گوهر و کنجینه ده
 له جمله غلو او رهزنه
 جواهر ئی یغمانه کا

اول عقل ښه گوهر دی
 بل گوهر ئی معرفت دی
 نور علموننه حکمتوننه
 چه زره هسی خزانه ده
 پس لازم ئی ده ساتنه
 چه دښمن ئی تالانه کا

(۳)

د عدم غولی تور تم و
 نه تمیز و نه ظهور و
 نور د حق شوصبحدم
 خوځ اعراض شوه خوځ اعیان شوه
 شان په شان ښه جدا
 کل یوم هوفی شان
 یاخه حسن او جمال دی
 په ممکن کښې نمودار دی
 یا پر جن یا پر انسان کا
 چه احسان د ده مطلق دی
 په ممکن کښې عکس و ظل دی
 له خالقنه دی عیسان
 په نیکی سره خوځ ستائی
 چه نیکی عطاد حق ده
 په ثناده حق کویان دی
 علویات که سفلیات دی
 په تسبیح د حق کویاننه
 د تحمید نغمه سرا دی

دا جهان واره عدم و
 ټول اشیا پکښې مستورو
 توره شپه وه د عدم
 رنگ په رنگ اشیا عیان شوه
 په هر شی کښې تجلی
 کونښی شان دی په هر ان
 چه خه خیر او یا کمال دی
 ټول له حقه مستعار دی
 یا چه خه مهر و احسان کا
 دا پرتود وجود د حق دی
 نور د حق متاصل دی
 پس چه هر حسن و احسان
 هر سړی چه ثنا وائی
 دا ثنا ثناده حق ده
 کاینات چه د جهان دی
 نباتات که جمادات دی
 غنچه کوره یکدهاننه
 هر بلبل چه په نوا دی

هر گياه رطب اللسان دى	له خالقه ثنا خوان دى
هره ونه ثنا وائى	په هزار ژبى ئى ستائى
اسمان كوره په ركوع دى	چه مدام دى په خشوع دى
زمكه تل ده په سجود	تعظيم كړى د لوى معبود
دا درياب چه تل په جوش دى	هم د ذكر په خروش دى
غرض دا چه خه اشيا دى	په تسبيح د حق كويادى

ولى حق ئى د ثنا

په هيچا نشى ادا

(۴) ملا عبدالباقي كاكر^(۱) 29

شعر يوه نغمه ده چه د شاعر د زړه درد او احساسات پكښې ارو مرو خان ښكاره كوي يعنى هر څه چه د شاعر د زړه په اعماقو او د نفس په خفايو، شعور او ما تحت الشعور كښي وي شعر ئى ميدان ته را باسى او څه چه په ديك كښي وي په كاسه كښي را وزى كله چه شعر د يوه ملا كورته راځي او يورښتياى عالم يا په بل عبارت د اسلام په درد درد من سړى شعر وائى نو په شعر كښي ئى دينى او تبليغى مطالب له اسلامى درد سره يو ځاى وينو او شاعري بل راز راته ځان ښئى. نور شاعران كه پخپل شعر كښي د ښكلو له جفا او هجرانه يا د رقيبانو له ظلم و جوړه شكايه كوي ملا عبدالباقي له بدو عاداتو او هغو رواجونو سرته كوي چه له اسلامه ورته مخالف ايسى او له دينى امورو سره تصادم لري د همدى لامله خپل ديوان (تهذيب الواجبات لتخريب العادات) بولى او په پښتو باندې سخت تنقيدونه كوي، ملا عبدالباقي كه څه هم په خپه كاكر او د قندهار د خوا پښتون دى مگر د خداى د كلام او د اسلامى احكامو په مقابل كښي ځينى پښتنى دودونه ډېر بد گڼي او كوم مزمن اخلاقى امراض چه په كورو كلي كښي وينى په ډېر نفرت ورته گوري نو بايد د ده وطن او كورنى قوم او قبيله اسلام وبولو او علم و دين ته ئى منسوب وگڼو.

عبدالباقي ملا دى مگر داسى ملا چه په ظاهرى طاعتونو نه غولپړى او انسان يوې حقيقى قبلې ته متوجه كوي لكه چه وائى:

۱: د ژوندون دوره ئى د (۱۳۰۰ هـ) په حدودو كښي ده د (۱۳۱۹ هـ) پورې ئى ژوند يقينى دى. (پښتانه شعرا دوهم ټوك)

که دې ځان ویوست له میانه چه محراب دی پر قبله شه تر هغو دی نمونځ باطل دی څو محراب وهی په لته تندى څوك دی زره ته گوره چه مه څه ای نادره دا چه گام پر مخه نڅو سجده نه راځی رحمان ته که مسجد کل پیمانہ شی په سجدو سره نادانه ستا په سر په خروارونو د دنیا غم او اندوهه څو لوی رب ته ورنکړی تر ابده سرگردانه

مدرسه او قال و قیل منبر هلته ستا په بڼه شه که محراب دې شه وځانته نمونځ کوی بی طهارته سجده راغله خپل بدن ته قبله پاته شوه بیکاره بدن شو د تندى پېټی ته بڼه وگوره و ځانته څو سجده رب ته ونکړی خلاص به نشی له تاوانه د پکړی پر وله سجده ده زمونږ په شرع کښې مکروهه هم ساجدئی هم مسجودئی دا به کله شی جانانه

په بل ځای کښې هم حاجیانو ته د کعبی رهبری کوی او وائی چه باید سپری روحانی حاجی شی او روحاً کعبی ته ورشی یعنی د تن او بدن تیمار داری پریردی او دغه جسمانیت چه د روح د سیر په لاره کښې لوی پېچومی او د روحانی مقاصدو دپاره لوی حایل دی له مینځه واخستل شی ملا عبدالباقي دغه حاجی چه په اوبښ سپور دی او منزل کوی حاجی او اوبښ نه بولی بلکه روح ته حاجی او بدن ته اوبښ وائی لکه پدی لاندی بیتو کښې:

چه پر اوبښ باندی شیدا شو ور به کله شی کعبی ته بدگمان می قیاسی شو څه په ځانکښې په جهانکښې د شیطان پر لکی سپور یم د بزو په شان رقصیرم که می دین شو که می عمر و بدن ته وسیله شوه که پر دی پوله بالا شوه کوه قاف به شی تر لاندی دروازه شوه پر تا خلاصه نوم د یووور د انسان

د بدن مثال ئی اوبښ کړ روح حاجی دی ځی مکی ته شپه او ورځ د اوبښ تیمار دی بل څه نه وینم په ځانکښې شپه او ورځ د تن خدمت دی پټ او لڅ ترې قربانیرم او یا لوی زده کومه مدعا ټوله یوه شوه د تن پوله که شوه وړانه هېڅ پېچومی نشته وړاندی سنک وزر، غم و ښادی چه دواړه یو شوه په میزان

ملا عبدالباقي په هغو کسانو چه د خپل طبیعت او اصطلاح و عادت له مخی طاعت و عبادت ته را وړاندی کپړی یعنی فرایض پریردی او په نوافلو سرماتوی، له مکروهاتو ځان ساتی او په حرامو ورنښی وهی سخت انتقادونه کوی او په دین باندی بی ترتیبه گډیدل نه خوښوی:

د مړه ورور په ورستو غوښو ځان او کلی عذروم پدی بل کښې می تېشه ده د خپل دین ربښی وهم تش الفاظ می دی په خوله کښې د ملیت دعوی کوم په لاسو کښې می اورټک دی په کله اور لکوم

د پیشو پسخورده نخورم زه مکروه کله کوم په ښی لاس کښې می عصاده چه سنت می علاوه شی دین می ټوله طبیعت او اصطلاح او بد عادت شه زه په خوله هاها لرمه چه مرغی دانی یونسی

علت ټوله کم علمی ده بی ترتیبه په دین کې شوم فرایض می بیکاره کې نوافل پر سترګو ږدم

په یو بل حای کېږي د خپل وخت له کوم قاضي نه د شریعت دپایمالولو شکوه کوی او
په حینو پیرانو او ملایانو هم پدې ډول دینی انتقاد کوی:

<p>که هر خو تحمل وکا په اندوه به ئی مبتلا شی د قاضي خپلی شوی ورکی مصیبت ئی تر آسمانه د خپلی قدرئ نشته آه افسوس لدی وبالله چه ئی وس دو سه کېږي ذات و بود به ئی برباد کا دی مردود د طریقی شه تر ښکناځه ئی وهل ډېر شی خره غوائی پکښې تېرېږي په حُرمنی او په اورې</p>	<p>رب دی نه کا داسی پېښه د قاضي خپلی چه غلا شی محکمه به وی مغمومه محتسب به شی ناتوانه نازنین شریعت گوره تر پښو لاندی شو پایماله که آخوند څوک په مسجد کېږي په کېږو حرفو یاد کا د صاحب پر مسئله که بی اودسه مرید تېرشی ته د شرع بوستان گوره څه رځنی پکښې شوی جوړې</p>
---	---

ملا عبدالباقي لکه چه په حینو علماؤ او روحانیونو انتقاد کوی په پښتنو او حینو پښتني
دودونو هم ډېر بی پروا راځی او د حق په ویلو کېږي ئی له هېچا نه سترگه نه سوزی
حکه چه د دی سړی په زړه کېږي د اسلام یو رښتیانی درد شته او هماغه درد ورځنی هر
هر حای ویل کېږي، نو دا مسلکی عشق باید مونږ ډېر محترم وبولو او دغه راز تر څه ویل
په ډېرو خوږو خبرو، ورنکړو، هر انتقاد چه د اصلاحی مطالبو او د یوه ملت د غمخوړی
په اثر کېږي وی هغه ډېر لوړ قیمت لری او هر څوک ئی قدر کوی. د دغه راز انتقادونو
یوه نمونه دا ده:

<p>پتان خان توره تر څنګ کړه د بابا روش ئی بل دی د بابا روش غالب کړی قرآن واچوی بیخایه دا خفت د قرآن بولی آسمان لرزوي تر فرشه خصوصاً که جبلی وی په سینا افلاطون نشی غلط درومی دا شیوه ده د قدیمو جاهلانو هېڅ تېزی د فهم نشته چه احکام د دین خسته شوه چه روش پر عادت راغی وائی نرووی په اسانه</p>	<p>قرآن وائی چه ورور مړ شه د اور تې واك ئی خپل دی مخامخ پر قرآن ورشی هېڅ حیا نه کا له خدایه بلاشکه چه د ظلم دوری پورته شوی تر عرشه د مزمن مرض علاج دی بوعلی په قانون نشی هر سړی چه حجت نیسی د بد کار په باباگانو علت ټوله بد تقلید دی مومنان پری حبطه شوه د قرآن پانی بالا کړه څه نغری وهی بېشانه</p>
---	---

د ملا عبدالباقي په اشعارو كښې ديني او مذهبي جذبات باعث شویدی چه د دين جواهر او حقيقت خلقو ته وځلوی او د تقليد و عادت كړدونه ترې وڅښی، نو ويلې شو چه ملا عبدالباقي په ديني او مذهبي احكامو كښې د ښه تعمق او دقت خاوند و. او يو عالمانه شعور ئې په شعر كښې څرگند كړیدی د نمونو په ډول ئې دا څو شعرونه نور هم وگوري:

لمړۍ نمونه

د نفس خدعه او د ریا طاعتونه

دليلی له اشتياقه لېنتوب ئی شو فنون
په ښه نه راځی جانانه چه توبښه د عقبی نه وی
که د نفس بدن ته مخ و په قیامت به څه پکار شی
یوه لوبه د زینت شوه خوار په ریره سامانه کړی
که خوشبو په حقیقت و، په نیم غاز نشو پکار
که اسباب د جهل نه وی کله لار د سعادت شوه
افلاطون که د خپل وخت وی تر شا درومی پسمانده دی
هغه دین زمونږ پکار شو چه صورت برخه تری مومی
سامانه لری بېشانه شوه مړانه په اولس کښی
لوی صوفی د زمانی شوم غاړه لوره غځومه
که ئی دین که ئی دنیا ده وصورت ته وسیله شوه
چه ئی لڅ مکر و حيله شوه زناړ و د کبريست
گاهی غټی تسبی واخلی گردن بند د رقی
کله وڅپری منبر ته فصاحت کا خپل بیکاره
د سامبال په کښېدوئی خرڅه ټوله زمانه شوه
تا قرآن د ده پېزوان کړ چه ښه واپسی په نته

نفس پر خپل بدن عاشق دی پری شیدا لکه مجنون
بدنی نقوش بی ټوله ځو ئې روح د معنی نه وی
که اوه قطاره اوښ ئې په قرآن مکی ته بار شی
تش درپری خاوند گوره په څه شوق ئی چارشانه کړی
فهم و عقل دېته وایو چه نفس نشی پری افکار
حقیقت و هم و خیال بولی مدعا زیب و زینت شوه
چه تر رنگ و خوند تېر نشو عاقل نه و خوت ساده دی
دین مو کړ تابع صورت له ځکه هر څو څه چه درومی
مکتوبات ته می شوق کپری حکم ریزه په مجلس کښې
فتوحات و فصوص دواړه په دوو لېو لولمه
قسم قسم بازی جوړی مدعا ټوله یوه شوه
په خدعه د نفس پوه نشوو ظاهر رنگ ئی د طاعت
گاهی جگ پرېښو ولاړ شی تهجد کوی د شپې
کله کوز شی و خلوت ته قیل قال کړی بیکاره
زور ئې ټوله بدنی دی مدعائی سامانه شوه
له قرآنه قوت واخله چه نفس ووهی په نته

دوهمه نمونه

سو ظن

تخالف د حکم پرېرده د مولی امر ته گوره!

بدگمان سیاہ روئی ده دین په ونړوی وروره!

باطنی خبث که ورك شوگمان نلری مجال
 ټوله عكس د خپل مخ دی چه له بله لیدل کېږی
 د ابلیس مراد حاصل شو چه په خوی شوور شریك
 دغه تخم ابلیسی دی چه کبستگر ئی شه خناس
 د رحمت په لمن ځانکه صفائی غواړه له خدایه
 بدگمان خدای منع کړی په آیت کبسی د قرآن
 حق باطل په کشفونې صورت لار د شریعت
 پر گمان که نا پو درومی د شیطان سبق به وائی
 خوار پوزبند شو له شیطانہ غلط درومی قرآن پرېږدی

بدگمان درونی چرك دی چه راپورته شی پر خیال
 ستا د خیال په اندازه کبسی انسان لوی دی نه ځاږی
 چه عینکه شوه مظلومه جهان ټوله شوه تاریك
 ابلیس وکتل ادم ته پر خپل ځان ئی کړ قیاس
 علت کل د باطن خیری بدگمان له هغه ځایه
 بڼه گمان د الله خوښ دی له قوته د ایمان
 که قاضی چېږی ولی وی مامور شوی په صورت
 چه په کشف کړی حکمونه قطب و غوث لره نه بڼائی
 چه مقیاس ئی د دین نه وی سنگ و تول د قیاس کېږدی

دریمه نمونه

د حب او بغض تاثیر د انسان په قضاوت کبسی

هره ورځ که چیری نه وی په هفتته ئی وظیفه کړه
 که دی طبعه وه مایله نشته ماله بد خصلت
 که ته وی زما هم طبعه تر موزنو به افزون وی
 شك شبه پدې کبسی نشته که هر څومره متقی یم
 تکه پوست می داسی خوار شی بڼی. نه ځنی سازپړی
 طبیعت که روگردان شو ما به وبولې هندو
 که تګ تور وی له ظلمته په نظر به دی سپورمی. شی
 که مرغوب د طبیعت وم د کوثر په اوبو وللی
 آگاه نشو تر لحده خود بافته له خود دوخته
 گرویده د طبیعت دی له فاسقه تر پارسا
 جواهر کله مونده شی د دهلیز په دالانو کبسی

دا نکته درسره واخله په بڼه خط ئی نوشته کړه
 زما دین زما مرانه تابع ستا د طبیعت
 زما کار که نامشروع او نامعقول او ناموزون وی
 که دی طبعه له مارغیستی برطرف وه زه شقی یم
 زما اذان که چیری واورى کلیمه نه په درستپړی
 که می دم د مسیحا وی ته به ئی وکڼی جادو
 زما تندی که سپورمی. وی ستا په خیال کبسی به تبی. شی
 که هر څو گرگین پمن یم د ظلمت په خم لړلی
 شه عالم طبع غلط کړ له زانگو تر زکندنه
 حقیقت شو خورا لری عاقلان شوه ناراسا
 خود به وی حقایق لری لعل یا قوت په خزینو کبسی

څلورمه نمونه

من کان فی هذه اعمی فهو فی الاخرة اعمی

چپه لار ئی وی اخستی باندى درومی بی کتابه
 راسته لار ده ځنی ورکه نه ئی دا نه ئی عقبا شوه
 ړوند و کوڼ په آخرت شه دائی گټه له ناسوته

هغه څوک چه دلته ړوند وی په دنیا کبسی له صوابه
 دا سړې په عقبی ړوند دی دوه جهانہ ئی خطا شوه
 پر دنیا به سرگردانه، هلاک گزری تر تابوته

چه پدی دنیا کبېې ړوند دی نابینا په اخرت دی
 خاوری واره پر دا عقل چه ټوله پر تن تمام شه
 نه ئی سرشته نه ئی پای شته عمر ټول پکبېې تلف شه
 ته مسجود د جبرئیل وی ملا دی ماته شه نامرده
 رب می بولی بلندی- نه زما د کبېې خواته کبېې دی
 د پستی- له اشتیاقه څه عالم په غم نری شه
 نه ظالم نی معاون شوم نه رهنزن نه آدم خور
 نه می وټرله غټه چه شهره شم د عالم
 څوکه شوه هسی گشنه چشمه د ډوډی- په غم زهېری
 توری خاوری ئی غنم کړه سترگې و موره بیدار شه
 که روژې دی که نمخو نه همگی د دید اسباب
 په قرآن کبېې الله وائی نمونخ مانعه د منکر شی
 معصیت سړی ړوند کون کابسه او بد شی ځنی وړک
 خیرگی د بصیرت شوه که د ورنکړ زکات

که ئی اوس علاج ونکړ تر ابده په لعنت دی
 هوشیار هغه سړی بوله چه ئی تن د زره غلام شه
 یواو مړی مزی کوم دی چه د دین خرقې ته صرف شه
 د بوده په آبخور مېخ شوی ځانته وگوره نامرده
 په دوو غبرگوسترگوروند شوم د فلک عجب گردش دی
 آه و اوه ئی له ځیکره مدام خېژی لیونی شه
 نه می نوم نه می نشان شو پر ځای پروت یمه نسکور
 نه ابلیس غوندی شیطان شوم په ذلت کبېې د آدم
 دومره فکر فهم نشته طفل څه خوری چه وزېری
 الله پاکي سترگی غواری وپوهېره خبردار شه
 ټوله دین د دید دوا چه دا غلط دی دا صواب
 یعنی دید دی پری زیاتېری بد به تا ته مصور شی
 د فاجر په سترگه گل دی تور ظلمت په مردمک
 کدورت د زره جارو کړه په سفر د عرفات

پنځمه نمونه

علم

چه حضرت ئې علم بولی هغه علم د قرآن دی
 شک شبه پدی کبېې نشته مرضولره علاج دی
 جالینوس ارسطو دواړه هریره تر پیشو څار شه
 د اصحابو د پښوگړد، د خود بین د دید سرمه کړه
 خود بیني که ور که نشی علوم ټوله حبطه شوه
 علوم ټوله بدنی و، بدن پاته شو پر زمکه
 علت ټوله عشق د تن دی په معنی ساعت تېر نشو
 چه ئې عشق پر تن تمام شو بل څه نشته بی آبخوره
 باری ربه چه تر رگود شهر گوراته تېر شوی

له بلوغه تر تابوته فرض واجب پر انس و جان دی
 حذاقت د شریعت شو هر عاقل ورته محتاج دی
 زریو نان او فیلسوفه د بلال تر خد نثار شه
 ځاکټ روپ د مدینی شه، نفس شیطان سراسیمه کړه
 له معقول اوله منقوله سر، سرسام اعضا سکتته شوه
 د لاس گوتې به پر خوله کړی صد ساله وره هلکه
 په ظاهر صورت مشغوله بدن هېڅکله هېر نشو
 په قسمت بالا خرڅېری چه هر څو بوده پر خوره
 تردی زیات قربت به څه وی ای را تېره ولی هېر شوی

څوارلس علمه زده کوم چه عمامه په شپېتو ولوشوای
 چه هر وخت له آسه کوز شوی بگری ولوېده له سره
 که غایه او غرض نه و، څه به یوسی له دی بابه
 چه پخپل غولی کبېې وړک شی د نقشو به حاصل څه وی
 که مراد له سړی وړک و په کوم لفظ به ځان بناد کا

نن ورځ علم وسیله شوه وبگری- ته چه په لو شوای
 د لحد ملگری نشو خواری مه کاره - دلبره
 که اطوال او مطول له یاده لولی بی کتابه
 که هیئت د بطلیموس دی پر نکین نقوش پراته وی
 چه فارسی او عربی او ترکی دری سره په یاد کا

چه بیان او معانی او بدیع ټوله ملکه شی پس له مرکه فصاحت او بلاغت کله په ښه شی

عرش تر فرشته چه ځلېږی کل د علم سترگه غواړی * * *
 د انسان په خال و خط کښې تر پوه پورته زینت نشته که د علم سترگه نه وی نسکور پرېووت تل دې ژاړی
 چې جولا که هونښ پیدا کا تر شریف د قوم بهتر دی که ځان پېژنی سړی دی تر ده بل په عزت نشته
 که سر خیل شی جاهل پاته تر زړی چې تر دی

شپږمه نمونه عارفانه سندره

را اخیستی می شهباز دی د خپل عشق رباب وهمه نغاره د اسلام کوك شوه دواړه برېته تاوومه
 د ساقی شراب له عشقه عالم ټول وینم گلرنگه خوشحالی پر حال د هغوچه ئی زړه پاك شوله زنگه
 شه نغمی شه ترانی دی قسم قسم اوازونه قمریان پر ښاخو ناست دی مطرب نوی کره سازونه
 خم په جوش، پیاله په دور، قلقل شو د صراحی مستانه په رقص راغله درب و دروب د پاکوبی
 چه د هوش پیاله ئې نوش کره شه چه دلته ننداری دی نمونه له آخرته تماشې ټولی هورې دی
 دلته محض عکس وظل دی حقایق غواړه هوری چا چه شا کره دې نشې ته زربه وکړی ننداری
 سر بالا کره له څانگو نو وگوره پورته آسمان ته شوه خیمه د مسافرو نظر وکړه تېر جهان ته

(شپږمه نمونه له پښتانه شعرا څخه)

(۵) د موسیٰ اخندزاده صاحب (۱) ۳۰:

اخذزاده صاحب د خپل وخت له مشهورو عالمانو او پيرانو څخه و چه په لوگر، غزنی، کابل او ځینو نورو ځایو کښې ئی ډېر مريدان لرل او د لوی اعتبار خاوند و د اخندزاده صاحب نوم ملا فیض محمد دی چه د اعلیحضرت امیر شیرعلی خان په وخت کښې ئی ژوند درلود او د هډی د اخندزاده صاحب (جناب مولانا نجم الدین صاحب) همعصره وه او دواړه د سوات د اخندزاده صاحب جناب مولانا عبدالغفور صاحب شاگردان او مريدان وو.

۱: ماخذ د کابل مجله د ښاغلی حبیبي مقاله او روضه المجاهدین.

د ملا فیض محمد صاحب د زېږیدو نېټه د (۱۲۵۰ هـ) په حدودو کېښې معلومېږي او له ده څخه یو قلمی کتاب د (روضه المجاهدین) په نامه پاته دی چه په پښتو نظم لیکلی شویډی او د جهاد ستانیه، او ترغیب پکښې زښت ډېر لیدل کېږي او لکه چه له نامه څخه ئې معلومېږي د کتاب موضوع هم همدغه شی دی، پدی کتاب کېښې تبلیغی مطالب او د اتفاق و یووالی خواته را بلنه او نور دینی او اخلاقی مضامین د پښتو په ښه روان شعر کېښې لیدل کېږي او ویلی شو د موسی اخندزاده صاحب د پښتو شاعر هم و او د پښتو له شعره ئې. د وعظ و نصیحت، ارشاد او تبلیغ کار اخیست.

دا کتاب چه د پښتو ټولنی کتابخانی ته د ښاغلی پږواک په سعیه سپارل شویډی په (۱۳۳۷ هـ) کېښې د لغمان د علیشنگ د دری د اسلام آباد د کلی رمضان نامی کاتب لیکلی دی او (۱۳۵) مخه دی. د نمونې په ډول ئې دا څو شعرونه وگورئ:

(۱)

راشه بوی کړه دا گلان	راشه واوړه دا بیان
هم طوطی د دی چمن شه	عندلیب د دی گلشن شه
څوکی وخوره هم د گلو	په سیل کډ شه د بلبو
چه گردش کړی په مرداره	کارغه مه کپړه دینداره
په غنچه د گل شیدا شه	گونکت مه کپړه بورا شه
چه الله ئی خریدار دی	ستا د نفس دومره مقدار دی
خون بهاد ستا جنت دی	گوره دومره دی قیمت دی
خان دی نکړی بی عزته	خبر دار شه باهمته
خان دی خرڅ نکړی ارزان	چه دلال نکړی شیطان
خان خرڅ نکړې په دوری	سربای نکړی په کوډی
په جیفه خپل خان مړ نکړی	چه الله ته خان پرنکړی
بیا به تل زاری په کور کېښې	گوره پت نشی په کور کېښې
مخ واننه روی له جنگه	گوره نکړی خان بی ننگه
رغبت نه کاندی په حورو	څوک چه خان ساتی له تورو

(۲)

که جهاد پېښ شه دینداره
مه بل کار کړه مه پیشه
رغبت مکړه خرکاری ته
گوره مکړه باغبانی
سبق مه وایه طالبه
د کوډیو دکانداره
په غزا لار شه همت کړه
نوره غلا بس کړه سارقه
سکنه ماخله د چاکورته
کفن مه کاره سنبال شه
سترکه پټه لکه باز کړه
کارغه مه کېره بلبل شه
مومن هر چپرتنه عالی دی
خلاف مکړی پخپل میانکښې
د نصرت شمال به کور شی
رعایائی که پلستن
همه واره یو وجود شی
اقامت په بندر گوره
تر تمام جهان بهتر دی
که ئی مشک که ئی عنبر وی
هم بهتر دی ای فهامه
چه په شپو کښې ئی قیام کړی

واخله لاس له کلی کاره
تل جهاد کړه همیشه
خان تیار کړه سرداری ته
راغب شه په کامرانی
بیا مظلوب ته شه راغبه
د لعلوشه خریداره
تر نظر لاندی جنت کړه
توبه کار شه ای فاسقه
په غزا لار شه کوم لورته
خبردار شه وړاندی لار ښه
د مولی په لور پرواز کړه
جیفه پرېږده یار د گل شه
پاک الله د ده والی دی
چه واقع به شی په زیان کښې
د دښمن خاطر به خور شی
داسی شی لکه یوتن
په طلب کښې د مقصود شی
تر یوی شپې ورځی وروره
هم له هر شی نه خوشتر دی
که ئی در که ئی گوهر وی
یوی میاشتی له صیامه
عبادت د رب مدام کړی

(۶) ملا صیام الدین (واعظ):

کله چه شعر د خلقو د اصلاح او لارښودنی دپاره جوړپیری او د منبر په سر ویل کېږی نو بیا ورته خلق خطبه وائی او خطابي آهنگ پیدا کوی په دغسی اشعارو کېږی د اخرت سودا د خدای ویره، د ظلم او گناهونو عذاب، د نیکی اجر او ثواب بیانپیری او له ترغیب او ترهیب نه پکښې کار اخلی یعنی شعر د موعظی حای نیسی او شاعر د واعظ حیث پیدا کوی حکه صیام الدین اخندزاده صاحب خپل تخلص واعظ کړی و او پخپلو اشعارو کېږی ئی خآننه واعظ ویلی.

واعظ په خلقو کېږی د کجوری په ملا صاحب مشهورو او پلارئی محمد نظیف نومېده واعظ صاحب سره له دی چه د خپل وخت یولوی شیخ او د لنگرو خانقا خاوند، د خلقو پیشوا او رهنما و له شعر سره ئی هم ډیره مینه درلوده او همیشه به ئی فارسی او پښتو اشعار لوستل، ده پخپله هم په پښتو او فارسی شعر وایه او د هری جمعی په ورځ به ئی خلقو فارسی یا پښتو خطبې ته انتظار درلود.

د ده په وینا او بیان کېږی ډېر تاثیر و او هر څوک به ئی په خواږه قرائت، نورانی څېره او ښه وینا مینېدل چه بیا به ئی زړه د ده له صحبتته نشو صبرولی د ده بلاغت و فصاحت ښه سریتوب او اخلاقی فضایلو، وقار او مروت ډېر خلق د ده تابع کړي و او په مجلس کېږی به یې بل شان تاثیر لیدل کیده.. دد شعر یوه نمونه دا ده:

خطبه

سبا پاڅې تر بېگا دې له خولې شورځی نه ستومان شوې نه دی هېڅ دزرگی زورځی
د اجل سواره د هر سړی په کورځی ګورستان ته د چاپلار او د چا مورځی

ډېر خوبان چه په رخسار بدر مثال و پادشاهان چه هم ئی جاه او هم جلال و
ښایسته ځلمی چه سرباندي به ئی شال و اوس ئې وګوره چه قبر ته سر تورځی

که تمام عمر په حرص سره تلاش کړې نه به زیات نصیب په قدر د خاشخاش کړې
بیفایدې دې خوشې خاوری په سرفاش کړې له ازل سره سم کله د چا زورځی

که په حرص دې د قارون قدر ته مال شی در حاصل که افلاطون قدر کمال شی

سر به ستا د مرگ له خپو لاندې پایمال شی سپېره تن به خالی لاس د گور په لور خئی

روزى رزق نعمتونه د رحمان خورې ای کمبخته فریب ولی د شیطان خوری

تش په تشه قسمونه په قرآن خورې

په حرامو پسی گرزې نه ئی مومې

گرزوي په لاس کبې دام د ټکې لومې

چه په غلا، ظلم ټکې به پردی مال خوری

پدې کل واړه ایمان د ده نقصان خوری

کینه بده ده بیشکه جنک حرام دی

کمینی کوئ چه خومره لوی مقام دی

وخت آخر شو، فسادونه شوه برسېره

جماعت، جمع، جمعه چه نکړی هېره

وخت آخر شو خود حیا له نسحو لاره

ای مومنه! ته دې سترگې ورنه نغاړه

په یو دم به شل غزل بیان په شعر کړې

برابر په شدومد، په زور وزېر کړې

که دې چېرې شل روپی پټې تر ملا وی

په تلوار به دې خپې هسې مبتلا وی

او ایمان چه د ستا نور د کردگار دی

هیخ له تا سره نه وېره نه ئی ډار دی

قرانونه له زرگونو شول بسیار

په هر کور کبې دی گردونه پرې انبار

خلق اڪثر ئي له لوستونه شول بېزار
له دنيا به شرمېدلي په مخ تور حى

ډېر شيخان او ملايان د دنيا كار كړي
چه وخت تير شي نو بيا هله مونځ اختيار كړي

زرني لري لکه دروند د اورو بار كړي
په خوله مونځ په زړه ئي شل فکرونه نور حى

مونځ هغه دى چه معنا ته ئي حضور وى
له دا چه يې له خداى سره مذکور وى

هم ئي ښه قيام، قعود په ښه شعور وى
چه دا نه وى ښکته پورته به تش تور حى

بېلمازان به سره ناست وى سترگې خړې
په لامده چلم مردارى خولې ککړې

په ژوندونې ورنه خېژى شني لوخړى
خود به قبر ته زړه سوې لکه سکور حى

په غيبت مردارې خولې زورندې پوزې
چه ئي کاندې په اذان پورې بېچموزې

خدايه! ته ئي پخپل قهر سره بوزې
هغه حای ته چه قارون ښکته نسکور حى

اى واعظه! راشه بس دغه کفتار كړه
خان دې سم ته د نبى صاحب په لار كړه

له دې پسه نصيحت خائنه اختيار كړه
په لمده گرگه تاثير كله د اور حى

د ساز او سرو د بدلې

بزمی اشعار

په پښتو کې یو ډول اشعار شته چې مجلسیان ئی له ساز سره وائی او مخصوص آهنگونه لری.

دا راز اشعار اکثره له عربی عروض څخه مخالف وی او د پښتو په مخصوص آهنگ ویل کېږی د همدې لامله ئی ملی اشعار هم بولی او ځینو ته سپرې بدلې هم وائی، دا ډول سندری په طبیعت کې نشاط او مستی پیدا کوی او جونه و ځلمی ئی په ډېر شوق اوری ځکه چې پدی قسم سندرو کې د زړه خبرې په ډېر ساده کیف له ډېر صداقت او صراحت سره وی او څه چې د یوه مین زړه غوښتی وی هغه ویل شوی وی.

له دې قسم اشعارو سره زیاته دلچسپی د دی لامله وی چې اکثره پکښې شاعران عاشق او معشوقه په سوال و جواب راوی او د دوی د زړونو رښتیاڼی ترجمانی کوی، پدی اشعارو کې سړی ته یو دا راز تخیل پیدا کېږی چې دوه مین د عشق راز او نیاز لری او زه ئی خبرې اورم. نو هر کله چې عاشق او معشوقه مجنون او لیلی آدم او درخانۍ، مومن خان او شرینو، موسی خان او کلمکی، سید کمال او ببو جانه شاعران شی او د عشق سندې وائی ولی به په سړی اثر نه کوی او زړونه به نه وینسوی پدی راز اشعارو کې مینه او عشق له یوی خوا څخه نه وی بلکه لیلی هم مینه وی او په همدغی ځای کې ویل کېږی:

په لیلی هر څوک مینېږی سخ د هغو دی چې لیلی شی پری مینه

همدغه شی دی چې د پښتو په ملی او وطنی اشعارو کې ئی زیاته جاذبه پیدا کړی او رومانیکي رنگ ئی ورکړی دی که په چا باندی کله د عشق او مینې شمال لگېدلی وی هغه دا منلی شی چې د یوی معشوقې د جنګ خبری او سپوره کنځلی په سړی باندی څومره خورې لگېږی نو اشعار او د مینې خبری به ئی ولی خوری او مزه داری نه وی؟

که سړی د پښتو په عامیانه ادب. ملی چاربتو، لنډیو او غزلو کښې فکر وکړی نو کومی خبرې چه د معشوقو له خوا شویدی دومره مؤثر دی چه سړی ورته پیریان نیسی او بل راز پری راحی، د مثال په ډول دالاندی شعر وگوری چه یو مین او مینه یو خای شوی او پدی باندی ئی جگره ده چه په سپینه خوله می غابښ مه لگوه چه مخ به می سور کړی او د کلی کور او همزولو پښور به راپاته شی، دا جگره یوخل د دوی په منخ کښې تودپری او بیا بېرته سره پخلا کپری او په ډېر لطف و نزاکت سره سوال و جواب خاتمه مومی:

صفت خان د چپرها:

مه لگوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

مه لگوه غابښ چه د همزولو دی پښور کړمه	اوس به د کوخی په منخ کښې پورته شروشور کړمه
زه به خه جواب سبا د کلی او د کور کړمه	مخ می دې خوانمرکه غوخ د غابښو په انبور که

مه لگوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

غگ به کړی په زوره گوندی ټوله به دی تېره کړم	دا قهر و غصه به دی په یوساعت کښې هېره کړم
لېچی به زیندی ستا د نری غاری چاپېره کړم	خائنه دی مرکوتی پدی خپل عمل حضور که

مه لگوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

مرگ داسی اسان دی چه ئی تاغوندی حلمی وکی	خوان خودی یوخوان وی چه دا ستا غوندی گرمی وکی
تاغوندی کارونه مگر چپرته کوم شرمی وکی	لاس د آخر پوری په بد دود او بد دستور که

مه لگوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

ما غوندی حلمی وری د حمکی په مخ بل نشته	ماغوندی بلبیل په بڼ کښې ستاد مخ د گل نشته
تاغوندی پیکي په مخ د بوتی د سنبل نشته	نه لگوم غابښ وری دا سوال می دی منظور که

مه لگوه غابښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

تاچه کړ منظوره زه مڼه د بوبولویم واك اختیاری خپل دی یاره ستاد لوبولویم
 زه په زړه کښې پاکه کله ستاد غولو لویم ستاد زړه کوتی ته وقف ماد جبین ورکه

مه لکوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

راشه صفت خانه چه اشنا دې دلجوئی وکړه وه قراره شومه اودې داسی نیکخوئی وکړه
 تېر شه باک ئی نشته چه پخوا یې بدخوئی وکړه خیردی پکښې نشته که دی یار خأته تېرور که

مه لکوه غاښ په سپینه خوله مخ می دی سور که

(بښتانه شعرا)

پدی شعر کښې چه عاشق او معشوقه پخلا کېدو ته چل جوړوی یعنی عاشق له یوې خوا
 خپل حلمیتوب او له بلی خوا د محبوبی د مخ گل ستائی او وائی چه نه د سنبل بوټی تا
 غوندی پیکي لری او نه ما غوندی بلبل پدې بڼ کښې شته ستا سوال می منظور که او په
 سپینه خوله دی غاښ نه لکوم نو معشوقه هم وائی تا چه زما سوال منظور کړ نوزه هم
 ستا د بوبولو مڼه یم او ستا د لوبولو یم په زړه کښې درسره پاکه یم او د فریب و چل فکر
 راسره نشته. د خپل جبین نورمی ستا د زړه کوتی ته وقف کړ.

که څوک د خبرو له خوند سره اشنا وی او دا مزه ځکلی شی هغه به دا ومنی چه د جبین
 نور د زړه د کوتې دپاره د پښتو په ملی اشعارو کښې دغه راز ډېری بڼې بڼې نمونې شته
 چه د سوال و جواب له طریقې نه پکښې کار اخستل شوی او شاعر پدې باب کښې ډېر
 مهارت خرڅ کړیدی، د مثال په ډول دا یوه دوه نمونې نوری هم وگورئ!

لیونی محمدجی د پکلی:

بیکامی دی سیل کړی په بازار د تورو زلفو زه گډ لکه بورا شوم په گلزار د تورو زلفو

بیکامی دی سیل کړی ستا زلفو په باغچه کښې گډ لکه بورا شوم د انارو په چرچه کښې
 خښ می کړه غاښونه په نرمی زنه سوچه کښې بل بوی می کړ د شاه د غاری هار د تورو زلفو

زه گډ لکه بورا شوم په گلزار د تورو زلفو

چه هار دی زما بوی کړیاره ته پری مست بنگی شولی
 خورلکه بورا زما په سره گل اننگی شولی
 اوده لکه بهرام د سر اسیا په پالننگی شولی
 اوس ډېر درته قهر پری خو کبدار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

که ډېر راته قهر پری وری رب به می ساتی کنه
 سپینه خوله دی راکه مورمی که لکه طوطی کنه
 ته راته اوس سم که د اوږدو زلفو لښتی کنه
 یو ځله می گډ که په انبار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

تا به کرم داخل یاره د سپینی سینی باغ کښې
 سپین مخ چه ښکاره کرم ریاور که شی چراغ کښې
 ته به شی یاغی له ما به گززی په دماغ کښې
 رب را له راکړیدی سینگار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

رب درله در کړی دی ډېر حسن بشماره
 پرون چه صبحدم می در لپړلی وه رپاره
 نظر وکړه نیازینی زه ولاړ یم ستا دپاره
 په زره باندی چیچلی یم ښامار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

ښامار به درته دم کرمه وروکیه اوده داره یم
 راڅه چه خو پکلی نه زه موزی نه اوس بیزاره یم
 زهیره زه کمبخته ستا په پت کښې بیقراره یم
 ما ټول درله در کړیدی اختیار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

اختیار دې (محمدجی) که د پکلی په شاعرانو کښې
 قلنگ ئی که جاری اوس د ډیلی په امیرانو کښې
 بادشاه دی ځان نه شمېری په جمله د فقیرانو کښې
 ملگونه ئی رایت کړه په اشعار د توروزلفو

بېگامی دی سیل کړی په بازار د توروزلفو

زه گډ لکه بورا شوم په گلزار د توروزلفو

سید کمال دشکی:

ورونیسه په خوله کبې د سور کوشونډوسرونه
 په غاښو به میډه کړې سره ننکی سره زنجیرونه
 ورو ونیسې په خوله کبې غونډه زنه می ابداره
 نادانه ډار می شینه ستا د غاښو له پرهاره
 ته کله بینوایی د کلونو له کلزاره
 اول اخره ستا یم څله وائی منرونه

ورونیسې په خوله کبې د سور کو شونډو سرونه

منتر به ولی نه وایم زما د خوا بلبلی
 په خوله باندی زمائی او په زره باندی د بل ئی
 له ماسره وعده ردی موزیکی سره ځملی
 را اوری په زرگی می د غمونو انبارونه

ورونیسې په خوله کبې د سور کو شونډو سرونه

ملا تینکه کړه جانانه یم ولاړه ستا په پت
 اول او اخر ستا یم په موزی دی شی لعنت
 موزی به می بیا نه مومی تر ورځی د قیامت
 ما ستا د پاره ایسی دیسین بابا نذرونه

ورونیسې په خوله کبې د سور کو شونډو سرونه

نذرونه به خود ور کړی چه ته داسی شینکی خال لری
 توره دې لنکی سپینه اوری ننکی کبې لال لری
 مدام چه په سلام ببو خیل ځانته سید کمال لری
 سپینه خولکی ور کړه ځکه کړی درته عذرونه

ورونیسې په خوله کبې د سور کو شونډو سرونه

په غاښو به میډه کړې سره ننکی سره زنجیرونه

د بزم او سرود په اشعارو کبې نور هم ډېر صفتونه شته چه د دی اشعارو جاذبه او تاثیر زیاتوی او یو ډول مستی او خمار په اورېدونکو کبې پیدا کوی ځکه چه یو خو وزن او آهنگ ډېر مست او دلچسپ وی بل پکبې تعبیرات ډېر ساده او طبیعت ته نزدی وی او هر څوک ګمان کړی چه زما د زره خبری کوی، د همدی لامله چه دا خبری د زره خبری وی په زرونو اثر کوی او زره ته لاره لری، بنائی چه تاسی به کله په مجلسونو او صحبتونو کبې له هر چا نه ډېری خبری اورېدلی وی او ډېر کسانو به له تاسی سره د

مینی او محبت، دوستی او خلوص اظهار کړی وی مگر د چا خبری چه تاسی ته بې
الایشه ښکاره شویدی هغه خوند او خوړوالی به مو په ډېرو تکلفی او مصنوعی اظهاراتو
کښې نه وی لیدلی او پدی به باور لری، چه په زړونو باندی د زړونو خبری بې لکپړی
که څه هم طفلانه وی او د ځینو په نظر کښې هېڅ معنا ونلری.

زما په گمان او د شاعرانو په عقیده کومی خبری چه عشق او محبت، د زړه جذبات ئی
چاته وربښی ادبی فنون او معانی و بیان، صرف و نحو، استاد او معلم ئی نشی ښودلی
زمونږ په ملی ادب کښې د مینو ناری چه د امیانو شاعرانو له خولی وتلی دی ښائی چه د
دیوان خاوندان به ئی نلری او نه به کوم ملا په خوب کښې لیدلی وی، د همدی لامله
یو شاعر وائی:

هغه چاری چه زما په خاطر اوری شیخ ئی نه وینی په خوب ملا په توری

د آدم خان او درخانی په نارو کښې دا یوه ناره چه درخوئی کوی او د فتح خان اس ته
په هغه وخت کښې وائی چه فتح خان سپور دی او جنک ته ځی.

د فتح خان کرنگه نال نال به دی زرین کرم که دی د اوار فتح راووز ما امیل به دی د غاری لوگین کرم

د شعر او ادب، د عشق او مینی په بازار کښې لوړ قیمت لری او سړی پوهپړی چه مینه
څومره بې او خوړی خبرې یوه شاعر یا شاعری ته وربښی.

د ښادی خان او بیبو د عشق په افسانه کښې هم دغه راز ډېری د خوند نارې شته چه د
مینی له کانونه را وتلی او حقیقی اثر ئی پیدا کړیدی.

یوه ورځ ښادی خان د بیبو کورته راغلی او هغه ځی چلم ورته ډکوی او په چلم باندی
پخپلو گوتو اووردی، ښادی وائی:

که ور ځی بیبو جانه په څه شان په کرشمو ځی د یوه ښادی دپاره بخملی گوتی سبزی په چلم اووردی

پدی ناره کبې که څه هم د قافیه والو په نزد څه ضعف او نقص موجود دی مگر د اهل دلو او عشق لرونکو نظر په معنی باندی وی او په بیبو باندی د بنادی خان دلسوزی اثر کوی حکه ورته په جواب کبې وائی:

چلم به ډک کرم د لونکو د اثری پیزوان به پاس پر چلم کبېردم
نو به یوسم دا چلم او سپینه خوله به د بنادی مخی ته کبېردم

دلته باید مونږ د شعر ردیف و قافیی ته ونه گورو او دا ونه وایو چه قافیه پکبې نشته بلکه کیف په نظر کبې ونیسو یوه معشوقه چه د خپلی غاری له لونکو چلم ډکوی او دپاسه پری خپل پیزوان ږدی بیائی له سپینی خولی سره یو حای د خپل اشنا په مخکبې ږدی نو ته ووايه چه د دی چلم نبشه به څنگه وی او دا کیف به سړی په بل شی کبې څنگه پیدا کړی، سره له دومره لطف او نزاکته چه پدی شعر کبې شته که سړی د شعر قافیی ته ملتفت کبړی باید پخپل ذوق بدگمانه شی او خپل علاج وکړی حکه زه هم پخپل دغه التفات خوښ نه یم او ښه نه ورته وایم.

د پښتو د ملی ادب ښېکښی او مزایا بیانول ځانته مستقل کتاب غواړی او په دغسی لنډو بحثو کبې ئی حق نه ادا کبړی حکه خپل بحث ته خاتمه ورکوم او یو څو نمونی ئی ښاغلو لوستونکو ته له پښتانه شعرا څخه را اخلم:

صالح محمد:

(۱)

ډول دی زیات دی د رنگینه سره	لیلی بانه دی د نښتروپه شان
مزه کوی د لونکینه سره	سپینه سینه لری د زروپه شان
✽ ✽ ✽	
تالونه خوری څومره اوږدی دینه	لیلی کوڅی دی لگی ملا باندی
د میتر لام صاحب خوردی دینه	لبي دی را په بسم الله باندی
نن می خالونه اینی دری دینه	بگارا څه زما سلام باندی
هسی شغلی کاله جینه سره	د وروځو خال می د کوتروپه شان
✽ ✽ ✽	

دا توری زلفی می فوځونه لرم	د وروځو خال زما سردار دینه
ځان دی ساته ډېر مکیزونه لرم	هلکه نوی می بهار دینه
په اوربل زرونه تاویزونه لرم	زما صورت د کلوهار دینه
سترگی می بنکار کاله دورینه سره	افسون کوم د جادوگرو په شان
✽ ✽ ✽	
په مخه مه راځه رنځور دی کومه	افسون دی وکړ جادوگری جلی
هسی په دار لکه منصور دی کومه	دا توری زلفی دی لښکری جلی
همسا اخلم په ضرور دی - کومه	زور دی اوبه شه زور وړې جلی
چه یوله بله وکړو مینه - سره	بیگا درځم د ناخبرو په شان
✽ ✽ ✽	
چه درنکاره سترگی خماری کومه	بیگا راځه د برجل خواله زما
هلکه ستا د زرگی چاری کومه	هلته به دربشی ریماره زما
چه دی نصیب لبې آبداری کومه	په طمعه کرزه له حصاره زما
تکروهی له نورالدینه سره	صالح محمد می د زرگرو په شان
✽ ✽ ✽	

محمد دین د پېښور د نوښار:

(۲)

زړه می ناقرار دی	سپین مخ دی گلزار دی
سری لمبې راپوری دی	ستا زلفی سمسوری دی
✽ ✽ ✽	
ډېر دی کره پایمال	ستا حسن و جمال
زنه دې انار دی	غاړه کښې دی هار دی
سیال دی چیرته نوری دی	
سری لمبې راپوری دی	
دی لکه مقراض	ستا د خولې الفاظ
خون کوی خونکار دی	ډېر ظالم دی پلار دی
چنی په هر لوری دی	
سری لمبې راپوری دی	

اور کڻي د هجران دی زمما گذران
 حسن دی بسيار دی مرم زره می پرهار دی

ستا خبری سپوری دی

سری لمی راپوری دی

(۳)

د یار مخ می عجب خوند کا لکه گل د سبائی
 د یار زلفی منگری دی تور چشمان ئی اثری دی
 عجب ښکلی دی بشر دی ټول عالم په تا خبر دی
 امانی صورت دی باغ دی مخ دی سپین لکه چراغ دی
 محمد دین دی سایل خیرات ور کړه د اربل
 بیوفا راته ښکاره شوه د بی ننگو اشنائی
 سپکی غابن ئی مرواری دی پسی زه شوم سودایی
 هم اول اخر بهتر دی کرم د در ئی گدائی
 د پتنگ په زره کښې داغ دی حکه کاندی اشنائی
 دی زرگی باندى گایل که ئی وکړی دوائی

(۴)

توکل دښبوی:

په گلشن کښې د بلبلو شور ماشور دی
 د هغو چراغ بل نشو تر سهاره
 ما به دم کړی د وصال په مترونو
 درسته شپه انوار ور پړی تر سهاره
 د دنیا له عیش وتلی سرا سردی
 سردی نه پورته کوی د غم له ټاله
 غمازان چه غمازی کا مخ ئی تور دی
 چا چه کړی په عاشقو ظلم زور دی
 سور پیزوان دی او ده دار په شونډو سور دی
 د سهار د وخت رحمت گوره لا نور دی
 چه بل شوی د هغو د مینی اور دی
 توکله نن دی څه کانی په کور دی

زه خورلی په زره باندى ستا د زلفو منگرویم
 جلاتان راپسی گرزى په اوزوو ښکلی توری
 لاس ئی ونیسه په بند کښې ای دلبره خدای دپاره
 تش کالبوت په دنیا گرزم ساہ می نشته په بدن کښې
 زه توکل د غیرو خلقو کناره ناست یم خان زارم
 طبیبان خوشی خواری کړی ساہ می خېژی په ناوړیم
 وابه نورم ستا د لوری زه مین ستا په ابرویم
 د مجنون په شان می حال دی مدام پروت زه په خواریم
 د ببلتون ظالم له لاسه حلال شوی په ترویم
 د گناه پتی می دروند دی خپل مولا ته په زارویم

(۶)

میرا پریدی:

عاشق سوال کیر دی له خپله یاره	په در دی پروت یم په زړه افکاره
خیر له ورتلمه هر څه می هېر شوه	امسا په لاس کښې سپی را چاپیر شوه
په لاس رانغی د زلفو تاره	عاشق سوالکیر دی له خپله یاره

په در دې پروت یم په زړه افکاره

چراغ بلېری ځان کړه پتنگ	مخامخ ورشه مکره تری څنک
تری را جدا کا د کلوهاره	عاشق سوالکیر دی له خپله یاره

په در دی پروت یم په زړه افکاره

سوال می کولو هلته ایسار شوم	سود می ونکر لاپری سنکسار شوم
عبث می تېر کړی د ځوانی واره	عاشق سوالکیر دی له خپله یاره

په در دې پروت یم په زړه افکاره

میرا فریاد کړی پروت دی رنځور	پری مقرر شود غم ناسور
طیبه زر شه وکړه تلواره	عاشق سوالکیر دی له خپله یاره

په در دې پروت یم په زړه افکاره

(۷)

نوروز:

چپې می په زړه ځی د غم داسې داسې	ژوندون می که تنکه ستا ستم داسې داسې
نه پاتی مجنون نه فرهاد او شیرین شوه	فنا شو په عشق کښې عالم داسې داسې
سیلاب می د اوبسکو په مخ ځی همیشه	بهېری له سترگو می نم داسې داسې
ملنگ دې د در یم ای ماه جینی	کړیرم مدام خورم قسم داسې داسې
غماز می پرېباسی د غم په خندق کښې	زه غواړم مدد ستا کرم داسې داسې

نوروزه مشال د عمل ځانته بل کړه

شته ځای د خطر په تورتم داسې داسې

(۸)

در محمد خاکی:

کله به راوړې دواړه لب، شیرین گفتار، یو وار، زلفی دې تار په تار، سوزم بی اوره
کله به راوړی دواړه لب زنه دی قند، پیونه، راوړه په خوند، په ژوند، که خدای ته گورې
سرې دې منگلی زرونه وړې په هر ساعت، اوچت، کوی غیبت، تهمت، د یار په لورې
نیاز مینی نجلی که پیزوان په شونډو سپور، په زور، وسوم په اور، لا نور سترگې ئې تورې
له ډېرې مینی می د زره په سر پرهار، د یار کړی به شمار، یو وار، ټوتی خلوره

دا لونگین په سینه وړې لکه غنچه، سوچه، سینه باغچه، د چا نصیب نیولی
ثانی ئې نشته تمامی صورت ئې گل، سنبل گوره چارگل، د نجل سرې ئې منگولې
چه مازدیگر په گورد ووینم سور شال، پایمال مکوه خیال، جنجال مستی بلبلی
لاس می در پرېرده د روپیو په قطار، یو وار، خال په رخسار، د یار په جبین سوره

زلفی دی بیا په سینه جوړی کړی خوری وری، وهم نارې سورې، نشته دلبره
خوک چه مین شی زره ئې واره شی اریز مریز، نکړی، پرهیز، هرگز په مازدیگره
نیاز مینی نجلی زلفی بیا کړلی غورځنکه په څنگ سازوی رنگ په رنگ، کوی هنره
د یار دپاره ئې ساتلی دوه انار تیار سینه گلزار، گل بار، وهی په زوره

زره می گوگل کسې ډیری مینی که خراب تراب، نکړی حساب کتاب شونډی مینی
لاس می نیولی سوال کوم د خدای په در، دیکر، غوڅ می زره سر ځیکر خاکی ترې وینې
ویشتلی زه یم مازیگر مستی بناړو په ورو، د شونډو سرو، دارو، را که د مینی
کمکی دی مړاوی په ما خاوری وای انبار انبار (در محمد) خوار، و یزار له بدو نوره

(۹)

احمد گل د کلائی مومند:

محبوبا په اربل - نن کرلی سنبل عاشقان زور وی
 ❀ ❀ ❀
 تا داغ د جدائی ایسی زما د زره د پاسه همدا به دی له لاسه
 کېدل ، زبېدل ، ستا خندل ، می په دل کېسی نیران زېروی
 ❀ ❀ ❀
 جامی می په تهمت کېسی شولی رنگی د دلبر زخمی د زره په سر
 ښه غندل په کوکل ، مخ دی گل د کابل شنه طوطیان بندوی
 ❀ ❀ ❀
 سره لب دی د خوبانو محبوبا د زره ملهمه سپین مخ دی لکه شمعه
 دی سنبل که کاکل ، کری سیزل که دا غل کل جهان وړانوی
 ❀ ❀ ❀
 احمد گل دی په وصلت کېسی شراب خکلی د لبانو مکیز د معشوقانو
 سنکدل کوی تل ، تیز کتل په بور جل سور پیزوان زنکوی
 ❀ ❀ ❀
 هیخ ترحم نشته دی په هغه دلخراش کېسی تېر شه په تلاش کېسی
 ❀ ❀ ❀
 مرم زری زری شمه وسوزم ایری شمه
 ته چه د زری حالونه سی رقیب ته فاش کری تېر شه په تلاش کېسی
 ❀ ❀ ❀
 ستا که په ما پام نه وی ژوند به می آرام نه وی
 ما خو که زری بایلی نه وای په تا کاشکی تېر شه په تلاش کېسی
 ❀ ❀ ❀
 حال نه دی بیرون زما وگوره لرمون زما
 جوش کا په کوکل کېسی لکه خسته په سور داش کېسی تېر شه په تلاش کېسی
 ❀ ❀ ❀
 سورگل په شین برک کېسی شی احمد گل په مرگ کېسی شی
 ته چه مازدیگر له کوره حی په شین قماش کېسی تیر شه په تلاش کېسی

لنډی

په پښتو سندرو کښې یو ډول اشعار شته چه لنډی یې بولی ، د لنډی لمړی مسره لنډه او دوهمه آورده وی ، دا ډول اشعار د پښتو په موسیقي کښې ډېره زیاته برخه لری حکه چه د پښتو په هر خوا کښی په بېل وزن او بېل آهنگ ویل کپری مگر هر آهنگ ئې جذاب او له سوزه ډک وی چه اورېدونکی ئی ارو مرو له تاثیر لاندی راحی . په دغو ټولو اوزانو کښې چه د لنډی دپاره پیدا شویدی تیرائی وزن ډېر شهرت موندلی او زیات موثر دی . لنډی علاوه پدی چه په یو مؤثر او سوزناک لحن ویل کپری او د آهنگ په لحاظ زیات تاثیر لری د مضمون او مفهوم په اعتبار هم د پښتو په لوړو او عالی ادب کښې ښه حای لری او د فصاحت او بلاغت زور او قوت پکښې لیده شی اکثره لنډی داسی دی چه په پښتو کښې د ملتونو په ډول ویل کپری او (حکم و امثال) ورته ویلی شو ، ډېر مطالب شته چه د یوی لنډی په ویلو د کنایاتو په ډول ادا کپری او له صراحت نه اولی بلل کپری . په لنډیو کښې که څه هم حینی داسی وی چه د سوال و جواب په ډول د مین او مینې له خوا ویلی شوی وی او د مضمون تسلسل پکښې لیده شی مگر عموماً یوه لنډی له بلی نه په مضمون کښې جلا دی او په هره لنډی کښې یوه خبره تمامه شوی وی . په لنډیو کښې ساده کی او له عمومی ذهن او تخیل سره موافقت ، اولسی تعبیرات او حنی نور صفتونه موجود دی چه د لنډیو خوند ئی ډېر زیات کپیدی او په هر چا باندی ښې لکپری د مثال په ډول دا یوه لنډی وگورئ! چه یوه مینه د خپلی مینی د زیاتوالی په اظهار کښی وائی:

د مینی تول موسره وکه زه یولوټه په یار زیاته وخته

پدی لنډی کښې دغه ساده اولسی تعبیر چه یوه لوټه زیاته ختل دی دا لنډی خوره کپری او ادبی ملاحظت ئې پکښې پیدا کپیدی .

یو بل مین له یوی خوا د عشق جاذبه او د لیلی کشش او له بلی خوا د خلقو تهمتونه او خبری وینی او په داسې موقف کښې درپری چه نه وړاندی تلی شی او نه بېرته راگرزبدلی شی نو په ډیر ساده ډول وائی:

که پسې هم خلق پوهپری که پسې نه هم لیلی کپری اشارتونه

دا راز مضمون په دغسی ډول ادا کول چه له دپنه زیاته عام فهمی او سادگی پکښې نوره نه حائپری د لنډی جوړوونکو کار دی او په نورو اشعارو کښې ئی په ډېر ندرت سره موندلی شو.

د دې لامله چه د پښتو لنډی په پښتو سندرو او پښتو ادب کښې لوړ حای لری او د ملی ادب غوره نمونې پکښې شته یو څه لنډی دلته له یو حای او بل حای څخه د انتخاب په ډول را اخلم:

راخی راخی چه لنډی وایو لنډی لابیډی دی د یار غم غلطوبنه

د معشوقو له خولې:

زما د لاس گوتې د سرو که زه به دې کور په سرو منگولو ټولومه

زما د زړه تسلی وکه پس له هغه می په سینه وهه لاسونه

که دې وطن راسره پریشود په سرو منگولو به دې خپې چاپی کومه

راشه قسم راسره وکه که نازولې مې ساتې درسره حمه

راخه چه وتښتو مینه ترشا خبرې به سپین ریری سپینونه

قلم دی مات گوتې دی پری شی زما خیالی اربل ته نکړی تاویزونه

زما اشنا نادان هلك دی چه خوځگی ورکړم په صحرا وائی حالونه

ملا آذان ته بیړه مکره زه د اشنا په غبر کښې اوس ورولوبدمه

مسلمانی په چا کښې نشته د لاس بنکړی مې خرخوی ما ژروینه

مولا دي بله زېرمه وکه
زما د غاړې اوړۍ مه کاره مينه
* * *
ما درته نه وي شرمېدمه
د سرې نټکۍ سره پېزوان مزه کوينه
* * *
مبارکي راکړئ عالمه
له تهمتو سره خپل يار قبوله کړمه
* * *
وار مې د تورو زلفو تېر شه
اوس مې په تورو زلفو نه نښلي بازونه
* * *
که مې خدای ښه ساتي که بده
را ټول به نکړم د سالو سره پلوونه
* * *
د کوټې تير راباندې پروت وای
راباندې نه وای د بي ننگ سرې لاسونه
* * *
څنگه دی خواره کړمه خدایه
چه همسايه مې د خوښۍ تمه لرينه
* * *
خلق جوړه جوړه ویديری
زه کم نصيبه يار په خوب لانه وينمه
* * *
خدای به دی بيا راته محتاج کړی
که په لنډۍ زنه مې ووهل خالونه
* * *
چه زه کور نه يم ته رامشې
تا له به کور په ښو څوک جارو کوينه
* * *
جبل وهه دنيا پرسته
زما د ناز خدا دی هېره شوه مينه
* * *
ټينگه مې مه نيسه په غېر کښې
سبا به بوی د لونگين در حنی ځينه
* * *
له مانه ته ښه ئې چلمه
چه جانان خوله درباندي ردی دواړه لاسونه
* * *
په نصيب خپل همزولی راکړی
که نيستی راغله په خدا به ئې تېرومه
* * *
په متيز توب درسره نه ځم
په پاکه مينه درسره يم خو چه يم
* * *
په غم کښې تانه کمه نه يم
کم عقله نه يم چه به کلی خبرومه
* * *

پربرده چه تور بامار می و خوری په پاروگر جانان زه دېره نازېدمه
اشنا مې وری رانه تللی * * *
چه دسترخان لره ورخم ژرا راځینه
سترگی می تاته تورولی * * *
چه ته رانغلی په سرو اویسکوئی مینځمه
خوګ به دی مړ کړی بیکلی یاره * * *
پردي پرستنی جګوی شمېرې خالونه
که مې د یار ګوتې په لاس وای * * *
ما به له ټولو نجونو پورته وړه لاسونه
بنګړی می ستا په کټ کبې مات شوه * * *
که مړنی ئی اوس مې ډک کړه مړوندونه
په خوب ویده به دې راوینس کړم * * *
یاره زما د لاس بنګړی راغلی دینه
که په سلام مې خوشحالېږې * * *
زه به دا سری منکولی تل په تندي ږدمه
زما هر وخت تاته سلام دی * * *
چه در په یاد شوم زما اخله سلامونه
د جنازې بازومی نیسه * * *
که سپینه خوله می په راستی در کړی وینه
لالیه راشه چه خوله در کړم * * *
زمونږ په کلی کبې مړ ګوده مړه بشمه
پاس د اسمان ستورو ته ګوره * * *
په تامی دومره دی د سپینې خولی پورونه
که می پخپل یار کبې وفا وای * * *
زه به د بل یاری ته ولی پخسېدمه

د ورځی توری سترگی ګرزم	د شپې په لپو لپو اوښې توبومه
⊗ ⊗ ⊗	
اوبه د کوز ګودر خورې دی	زه د اشنا دپاره برګودر ته ځمه
⊗ ⊗ ⊗	
زما سالو کښې ګرمی کېری	په زړه ظالم اشنا مې اورته کشوینه
⊗ ⊗ ⊗	
اختر د وړو مبارک شه	زه به خپل سره لاسونه یار ته ورکومه
⊗ ⊗ ⊗	
خلق دی وائی تهمتونه	زه د اشنا په غېر کښې چا لیدلی یمه؟
⊗ ⊗ ⊗	
ریباره ورشه ورته وایه	که د بدیوزور لری درسره ځمه
⊗ ⊗ ⊗	
برائی چېری وی یتیمه!	چه شا لیلا په سپینه خوله کړه خیراتونه
⊗ ⊗ ⊗	
په ځان مین ئی په مانه یې	یاری په داسی مینونه کېری مینه
⊗ ⊗ ⊗	
تر مستانه یار خومی جارکی	چه تش دیدن ته ئی خېمې وهلی دینه
⊗ ⊗ ⊗	
خاونده بیا دی ماسختن که	چه نارضا کت ته می ریردی اندامونه
⊗ ⊗ ⊗	
روکی چه سپور شی د خپل کور شی	لالی دی سپور شی چه سپره وریسی ځمه
⊗ ⊗ ⊗	
زما جانان دی راسره وی	په مادی تیری له میرو راجلوینه
⊗ ⊗ ⊗	
امیره ستا نوکران دېردی	د سپینې خولی نوکرا پرېرده چه راځینه
⊗ ⊗ ⊗	

یار می په سرو لاسومین دی حکه نکریزی پخپل کور کبې شنی کومه

✽ ✽ ✽

ګوتی بنگری د دنیا دود دی زه له نېشتمنه یاره نه غواړم دودونه

✽ ✽ ✽

زه دی په دوه و کبې کړم خدایه چه د پلار کور کړم که له یاره سره ځمه

✽ ✽ ✽

هغه ساعت به لوی قیامت وی چه زور سړی په چټې واچوی لاسونه

✽ ✽ ✽

تر دی خروړی سپی راتېر شه تردی ملالی خولی به زه در تېره شمه

✽ ✽ ✽

خاطر دی ډېر اړباندی ګران دی زه په ملاله خولګی نه پرېدم لاسونه

✽ ✽ ✽

دا پېغلتوب می دی غم دود کړی خیالی ځوانان را پسی مری خونکاره شومه

✽ ✽ ✽

زړه دی زمونږ له کوره وېسه مونږ کره نشته د مینو زرو ساتنه

✽ ✽ ✽

توره بلایم نور څه نه یم په یار می خاوری اړوی هېڅ نه کپړمه

✽ ✽ ✽

ته د اختر په سهار راشه زه به دراوژم توری سترګی سره لاسونه

✽ ✽ ✽

هلکه مری که پاته کېږی دا می دستور دی نری سترګی تورومه

✽ ✽ ✽

سترګی کجکول کړه دیدن واخله ملنکه یاره په بانه راغلی یمه

✽ ✽ ✽

د مینو له خوا:

په ګودرڅه بلا لکېږی؟ چه کشر ورور دی بدر ګه در سره ځینه
* * *
د شپې په خوب کسې ګلان وینم د لیلی مینه می په ګلو ګرزوینه
* * *
خال دی واهه خبر دی نکړم ناغه به راکړی د سر کو شونډو سرونه
* * *
که په صورت درنه جدایم اروا می ستا په کټ منګولی لکوپنه
* * *
له پاسه سره لستونی راغله د بام په سر ورته پېریانو ونیومه
* * *
که ستا د سترګو اشارت وی په موزیګی به درته سره کړم دېوالونه
* * *
ستا په نټکی کسې شیطان ناست دی هره شېبه می ستا خولګی ته لمسوپنه
* * *
په ګورد سرو سالو بنکاره شه ما وی دی تورو اوبو اور واخست مینه
* * *
ژرامی نه ده په چا ګرانه خوشی ګریوان په اوبسکو څله لمدومه
* * *
زړه می د تاسی کور کسې پریښود مور ته دی وایه چه پری نکړی منتونه
* * *
زرګی می تاسی کړه هېر شه خور به دی ځای جارو کوی مونده به ئی کړینه
* * *
اول دی لاپسې دیاری کړی اوس دی کټکی د مور له څنګه ګرزوینه
* * *
که دنیا ئی شرمونه نه وای تا به منګی وور زه به تش در سره تلمه
* * *

هر راز لنډی:

خدايه بي دردوته درد ورکړی	چه د دردمنوله احواله خبر شينه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
زما سلام په هغو وايه	چه د ماښام ډوډۍ له اوبسکو سره خوړينه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
په خوله به جنګ دسره وکړم	د زړه کوڅې به درنه ولی بېلومه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
تپس د باز په نرخ خرڅېږی	زه په دغه بازار سودا کله کومه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
خدا له تاسره جوړېږی	ماته پراته دی په ځولۍ ځولۍ غمونه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د ازادۍ په لار کېږي مړ شي	چه جنازه دی د اسمان ملکي وړينه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
مسلماني په چا کېږي نشته	مرور کرزم څوک می نه پخلا کوينه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
زما د گور مړی یادېږی	ما گور گټی کړی چه قبرونه لټومه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
خاونده غبرگ بچی ئی مړه کی	چه یو اشنا له بل اشنا نه بېلويږه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د توتی هسی خو لکی سره ده	د باغ گلونه ټول بورا خوړلی دینه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
سلام دی راغی ته راغلې	وابه دی نخلم بی دیدنه سلامونه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د زړگی حال ویلی نشم	لکه خوله پتی تنور بلی لمبې خوړمه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د دلانو بچی مړه کی	د گلو لښتی په موزیانو زړوینه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
د لاله فکر پکښې وکړه	چه شال شری سره یوځای نکړی مینه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽
دا به له مانه پوره نشی	چه هر ساعت دی په جرگو پخلا کومه
✽ ✽ ✽	✽ ✽ ✽

وربل دی جور په غنم لوكه	زه خوار به لو كړم كه به ستا ننداره كړمه
په كودر كهي ونې كېر ده	چه شا ليلا منكي په سيوري ډكويڼه
په دهقاني باندي زور وكړي	سپيني پاڅي د زرو خلي وړانويڼه
په صبر صبر پوره نشوه	سبا مي نيت دي بي صبري ته ملا تړمه
جني پخپله بنايسته ده	زر كره ستا په گانه اور پوري كويڼه
جلي وړه دياري نه ده	ناپوهه مورئي ورته سترگي توروپڼه
خوك به ئي ولي خاطر نكړي	چه كور كښي سره او سپين لري يا سپين مخونه
چه په دنيا په ښه راغلي	بيا مي د شناختو په سر مه وهه لاسونه
مور ئي په كلي شرومي غواري	لورئي چارك اوري په غاړه كرزويڼه
يا خوزما په زره تياره ده	يا د تمامي دنيا مړه دي مشلونه
زما زركي د كاوون غرد دي	په نورو كړدوي په ما واوري وروپڼه
سوال به ئي ولي نه قبلېري	چه تور اوربل په زيارت ردي سوالونه كړينه
اوبسانو بيا غاري كړي كړي	چه پرې سپري دي سپيني خولي زير بيزوانونه
بي له ديدنه به روغ نشم	كه په بارو بارو دي راشي كاغذونه

په بل وطن می نه لورپری که د خلمپورسالی درپسې ځینه

✽ ✽ ✽

ولې به نه ژاړم تالاشوم اشنا زما دیدن ئی نور خلق کوینه

✽ ✽ ✽

غمازه خوار شی مونږدی خوار کرو شړی دی لنگ شه څه شکوی پردی شالونه

✽ ✽ ✽

سردی له هری ونې لوردی چناره ولی نه راوړی د خیال کلونه

✽ ✽ ✽

عالم به ټول په تامين شی که دی زما په سترگو ووینی مینه

✽ ✽ ✽

په یارانہ کبسي زره سندان که پکبسي پېښپری د پلکونو گذارونه

✽ ✽ ✽

نجلۍ په سردی منکی مات شه چه دی اوبه شی د سینی د باغ کلونه

✽ ✽ ✽

نصیبه وسووزی ایبری شپې تندیه مات شی په تا څه لیکلی دینه^(۱)³¹

✽ ✽ ✽

۱: څه لنډۍ له (ملی سندرې) واخستل شوی او ځینی لنډۍ ښاغلی (پرهیز) او ښاغلی محمد علی (لونگین) راگریدی چه د یادولو حق لری.

د شاعرانو قضاوتونه

هوبنيارانو ويلي دى چه زر زرگرته بنيه او شعر شاعر ته په عربي كښې هم متل دى چه د فضيلت خاوند صاحب فضل پېژنى، نو كه مونږ غواړو چه شعرا يا شاعر لږ څه ښه وپېژنو بايد د شاعر پوښتنه له شاعر نه وكړو مگر له همعصرو رقيبانونه نه ځكه چه رقابت د حقيقت په مخ پرده غوړوي، او نظر كمزورى كوي. د يوه شاعر په خبرو لكه چه شاعر پوهېږي بل څوك پري هغسي نشي پوهېداى ځكه چه په خبرو پوهيدل او خبري تلل څه آسانه كار نه دى بلكه د چونكښو له توله هم مشكله خبره ده، خبري هر څوك كوي مگر په خبرو هر څوك نه پوهېږي.

دا متل دى چه د ګونګ په ژبه ګونګ پوهېږي او د دردمنو له حاله دردمن خبرېږي نو كه څوك شاعر نه وي او د شعر په دقايقو پوه نشي عجيبه نه ده.

مونږ په باغ كښې د بلبلو نغمې اورو او خوند هم را كوي مگر نه پوهېږو چه څه وائى، د گل غوړېدل او خوړېدل وينو مگر دا نشو ويلي چه زړه ئې له خفقانه وچاوده او كه له خوشحالۍ ئې د زړه غوټه خلاصه شوه ځكه چه دا د دنيا مرموز اشعار دى او هر يو پري نشي پوهېدلى، ځنګه چه په دنيا كښې شاعران او د نغمو خاوندان كم دى دغسي شعر پېژندونكى او په خبرو - پوهېدونكى هم لږ دى.

پدې كتاب كښې كوښش وشو چه شعر او شاعر تر يوه حده وپېژندل شي او دا مقصد هم د ځينو نورو مطالبو په ضمن كښې په كئائى ډول تر يو حده حاصل شي مگر دا كار دومره ګران دى چه ډېر عمر مطالعه او په خبرو كښې ننوتل غواړي.

نو ښه به دا وي چه د څو تنو شاعرانو قضاوتونه هم د پښتو شاعرانو په باب كښې دلته رانقل كړو^(۱) او په دغه هنداره كښې هم ځينو شاعرانو ته وګورو چه د نورو شاعرانو په نظر كښې څه مقام او منزلت لري؟ كوم يو د كوم يوه په مقابل كښې غوره ګڼي او د يوه له بل نه څه راز امتياز كوي؟ خوشحال، رحمان، حميد، عبدالقادر، شيدا، عليخان ميرزا، دولت، پير محمد او نور په څه نظر كتل كېږي او دوى پخپله يو بل ته په څه ډول ګوري او ځنګه ئې ستاى د هر يوه نظريه، فكر، قضاوت او حكمت لاندې بيانېږي.

(۱) خوشحال وائى:

چه لاف وهى د شعر نن په دا دور دى ډېر

۱: پدې برخه كښې د كابل له مجلې د ښاغلي حبيبي له مقالې د شاعرانو څه اشعار اخستل شويدي.

خداى دى نه كا چه به وايم	حال د دويو تېرو بېر
خوك پاوى خوك نيم پاوى دى	(قلندر) پكېنې نيم سير
د مونږه په حساب دى	هيڅ مې نه دى واصل هېر
بل دولت فقير درې پاوه	زه ترې خوسر شاهي تېر
چه په سراى كېنې به پيدا شى	پس له قرنه پوره سير
	✽ ✽ ✽
د ميرزا ديوان مې ومانډه په كوډى	مسخره مې ارزاني خوېشكي زمند كړ

✽ ✽ ✽

كاظم خان شيدا وائى:

په دا فن كېنې خو اشخاص دى	ډېر زمونږ خاندان خاص دى
يو ميرزا دولت واصل هم	بڼه كلام لرى حاصل هم
د پښتو شعر معلوم و	په معنى كېنې كالمعدوم و
چه قلم په لاس د خان شه	مرتب ئى لوى ديوان شه
تصانيف ئى فراوان شول	مستند د درست افغان شول
	✽ ✽ ✽
هر شاعر چه د افغان دى	ريزه چين د خان د خوان دى
خان ممتاز د تمام روه دى	بل استاد د دى گروه دى

✽ ✽ ✽

يونس وائى:

حقيقت ئې ويونس وته څرگند دى	ډېر غرور دې پخپل شعر خټك نه كا
-----------------------------	--------------------------------

✽ ✽ ✽

عليخان وائى:

پښتنو به د ميرزا شغل و نكړو	كه خبر زما د شعر په مضمون واى
-----------------------------	-------------------------------

✽ ✽ ✽

د پير محمد کاکړ قضاوت:

ولی دوی گڼی معجز د رحمان شعر
 چه سوزان ئی هسی شان کړ بیان شعر
 پدا خپر نشته هرگز د انسان شعر
 په خه تارئي آویخته کړ یکسان شعر
 که خه درشت دی دا د ده سخندان شعر
 پدیوان کښې ئې مونده شی هرشان شعر
 ومنصف ته د خټک خوشحال خان شعر
 بل به کم وی پدا وخت د افغان شعر
 د اشرف دی هم ترده نه سوزان شعر
 چه ئی ووی ښه نازک نکته دان شعر
 په وحشی الفاظو ده کړ ویران شعر
 نه و، ماوته د نورو عیان شعر
 جوهر دار به ئی کړی تیغ د زبان شعر
 هم زما د دردمن زړه دی درمان شعر

که هر خو وائي نازک شاعران شعر
 سوزگداز د محبت یې مگر زیات و
 جوړ په شعر کښې رحمان غیب اللسان دی
 تر مصراع ئې حار شه لار د مرغلرو
 بل په شعر کښې هم سیال د خوشحال نشته
 که خوځ بحر مواج وائی ورته ښائی
 هېڅ تر شعر د رحمان به خه کم نه وی
 لکه شعر دی د ده په پښتنخوا کښې
 بیا رنگین شعر بیان عبدالقادر کړ
 پس له دویبه موشکاف عبدالحمید دی
 د میرزا شعر به جوړ و، ولی دریغه
 د مشهورو شاعرانو حال مې ووی
 باریک بین لره کمال د شعر ښه دی
 هر بی آب په آب د شعر آبدار کښی

چه انصاف زه پیر محمد کرم لافی نکرم

په هم عمرو کښې می خوښ دی د خان شعر

د میرزا حنان رایه:

خو به کرم درته معلوم زه په وبل
 د سلوک شعر ئی کړی دی افضل
 ښه شیرین الفاظ ویلی دی واصل
 د پشتوی غزل به دی یو تر بل
 په ظاهر ئې مسخری بوله بالکل
 ښه کتاب ئی دی جوړ کړی لکه گل
 خه به وایم ناسفته درئی پیل
 ښه آبدار درئی له ژبی توپول

شاعران د پښتنو ډېر دی تر سل
 یو میرزا میرخان دولت د علم کان و
 بل اخوند میاداد د عشق په میومست و
 بل رحمان سرښی د پېښور دی
 د خوشحال خټک ویل کل نصیحت دی
 بل عبدالقادر شاعر د خوشحال زویه
 بل حمید موشکاف د خیال په شعر
 علی خان اخوند زاده هم ښه شاعر وو

په ویلو کښې د شعر ډېر اکمل
هرگفتار ئی دی په مثل د بلبل
سیال ئی نه و په پښتو کښې په ویل
په تکلیف ئې جوړول مدام غزل
ډېر ښه پوه دی د بیتو په نسلول
په هر بیت سره ئی زړونه سولول
آفرین به باندي وائی تل تر تل

ملا حسن آخوند ښه پیر په تلو کان کښې
د آخوند ملا پیر محمد نظم که واورى
جان محمد حافظ کاکړ په نعمت و مدح
اوس زمونږ د زمانى ملا شمس الدين دى
اوس صديق آخوند زاده ښه شعر وائى
ملا جمه په شاعرۍ کښې ډېر استاد وو
د عيسى آخوند زاده شعر که واورى

د سکوت مهر پر خوله کښېږده حنانه
څه غرض لري د خلقو په ښوول؟

د شمس الدين رايه:

په عروض کا سنجيده بيان د شعر
که هر څو کوى هوس افغان د شعر
باريکى ئى د کلام ده ځان د شعر
هم ئې واخست له نو خطو شان د شعر
ځکه دى په پښتانه کښې کان د شعر
برابر ئې دى تمام سامان د شعر
هر غزل ئې دى تنها ديوان د شعر
هسى شان ئى کړ بلند ايوان د شعر
بيا ځکوى په يوه تار کاروان د شعر
بل به نه وى هسى شان د کان د شعر
بې معنى الفاظ ئى کړى نقصان د شعر
منتخب ئې څو غزل عيان د شعر
چه ئى نه وو په رديف پايان د شعر
يوور قبر لره ده ارمان د شعر

ه څو ونيسى په لاس ميزان د شعر
وبه نه رسى په شعر له رحمانه
پس له ده نور موشکاف عبدالحميد دى
درست ديوان ئې له نو خطو گفتگوى کا
ښه مضبوط شعر بيان عبدالقادر کړ
په غزل کښې ئې لږ پست و بلند نشته
على خان په رنگين شعر که خبر شى
نه رسپړى د چا لاس د ده تر فکړه
د خوشحال خټک پر شعر نظر وکړه
د فقير ميرزا پر شعر ويل نشته
په رديف کښې برابر دى ولى دريغه
قلندر او د ميراي ديوان موجز دى
بل شاعر عبدالرحيم د بخارا دى
پير محمد کاکړ په شعر کښې نامدار و

که د واورو شاعرانو حال بيان کړى
نکړى څو و پر شمس الدين گمان د شعر

د عبدالله محزون (قندهاری) نظریه:

مونده نشی په پښتو کښې بله ژبه
 ته ئی یاد کړه گوندی زره شی په خوشتره
 گوندی شی د ده په جذب تیز نظره
 معلومپړی دی پر ډېرو باندی غوره
 مرید ژر کاندی له پیره برابره
 گمان نکړم چه بی خوک لری دفتره
 د قلم په شان ئی ژبه ده دوه سره

 دا نور واړه اعرایان بولی دلبره
 وای بهتریم تر حمید په خو هنره
 فیض الله رنگه امی نه ووله سره
 ډېر دقیق غزل لری لکه گوهره

د عبدالحمید د ژبی شه تعریف کړم
 یو خو کسه شاعران چه د پښتو دی
 د حمید موشکاف خیال وته هوبن کړ
 د میرزا حنان د شعر نکتی زده کړه
 د رحمان له شعره بوی د معجزی حی
 بل رحمت داوی کتاب لری دلکشه
 شمس الدین آخندزاده د کلچابات دی
 بل محمد کرم آخند زما استاد وو
 صدیق صدق خان له وائی یم د شهر
 ملا میران که بیا وگوری بلاوائی
 پختگی د شعر نه شی بی له علمه
 د آخند ملا پیر محمد هم ښه کتاب دی

د عبدالکریم غزل می اورېدلی زره د بېخه پرېکوی لکه خنجره

د میر احمد شاه رضوانی قضاوت:

خوپه واړو کښې بادشاه دی خوشحال خان
 نه پوهېرم اباسین دی که طوفان
 که تسبیح دی د یاقوت او د مرجان
 چه سیالی به ئی کاندی لعل د بدخشان
 د حسان بن ثابت دی د سبحان
 په عشرت کښې بونواس دی د دوران
 ته به وایی چه هومردی د یونان
 فردوسی هم ورته پاتی شی حیران
 لکه وه امرالقیس په عربستان
 نه فرضی ویل چه کاندی شاعران
 ډېر خسرو غندی طوطیان د هندوستان

د پښتو ژبی که ډېر دی شاعران
 هېڅ حصار نه دی په لوړه په ژوره
 منظومات ئی دی لری د مرغلرو
 د خوشحال د زره کتري شه هسی نه دی
 فصاحت ئی د کلام په خپل لسان کښې
 رزمیات ئی هو بهو د حماسی دی
 په آثارو د قدرت کښې چه را چل شی
 په شکوه د اورنگ زیب او د بهرام کښې
 په پښتو کښې خوشحال خان داسی شاعر دی
 مقالات ئی واقعی او حسب حال دی
 تر شیراز خورو الفاظو ئی رازپړی

نکته سنج نازک خیال شیرین بیان
بل هجری وه چه ئی نوم وه اشرف خان
له وطنه چه د کن ته شوروان
د اتیا کالو بډا به شی پری خوان
چه به کنبوزی په کمند کنبی د اسمان
چه وو زویه دانشمند د افضل خان
ده چه باز د طبیعت خپل کړ پران
واړه خدای کړ په نصیب د کاظم خان
هر غزل ئی دی تصویر د پرستان
چه ښکاره شو په جهان عبدالرحمان
چه ئی پوری کړ لو اور په کل جهان
چه پیدا شو په اولس کنبی د افغان
بی له مانه ټول ئی گډ کړ په میدان
ماشوخیلو کنبی را وخوت حمید خان
د الفاظو په خای ستوری د اسمان
که دی ولوسته اشعار د علیخان
مبتلا په خط و خال و د جانان
هسی شان چه ویل و کړه بابو جان
که ئی واورى ای غافله یو بیان
دا اته واړه په مثل د شاهان

پس له دی که څوک شاعر و سخندان
اول حوی د خوشحال خان عبدالقادر وه
د هجری طبیعت هاله زور ښکاره کړ
د عبدالقادر اشعار که چېرې واورى
خیالات د ده څه هسی بلند نه دی
پس له دوی چه کاظم خان شیدا کویا شو
په هوائی هېڅ مارغه د خیال پری نشود
لطفات او نزاکت چه د کلام وه
هر یو شعر ئی د دېوان انتخابی دی
بیا په دور د شاه عالم په سر بن کنبی
موسیقار غوندى ئی هسی نغمی وکړی
تا به وی چه د شیراز خواجه حافظ دی
که صوفی که محتسب او که قاضی وه
بیا په دور د تیمور شاه او دل له واره
چه ئی وپېلل په زور د طبیعت خپل
پس له دوی نه زلالی به دی را یاد شی
خودا ټول مصوران د خیالاتو
هیچا ونه کړه په وعظ و نصیحت کنبی
له دنیا و مافیها به دی زړه تور شی
وه په قدر و منزلت کنبی په خپل دور

نور د ډول او د سرنا شاعران ډېر دی
رضوانی خوشمارلی استادان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**